

344.5
ธ 433พ
ร. 3

พัฒนาการของสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย
พ.ศ. 2480 – 2545

ปริญญานิพนธ์
ของ
ภาณุพันธุ์ สุวัฒนนนท์

1-7 ธ.ค. 2549

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

พฤษภาคม 2549

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

h 292541

พัฒนาการของสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย
พ.ศ. 2480 – 2545

บทคัดย่อ
ของ
ภาณุพันธุ์ สุวัฒน์นนท์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
พฤษภาคม 2549

ภาณุพันธุ์ สุวัฒน์นท์. (2549). **พัฒนาการของสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย พ.ศ.**

2480 – 2545. ปริญญาณิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: ผู้ช่วยศาสตราจารย์เชาวลี จงประเสริฐ, อาจารย์ไมตรี อภิพัฒนะมนตรี

ปริญญาณิพนธ์นี้เป็นการกล่าวถึงพัฒนาการของสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย พ.ศ. 2480 – 2545 โดยจำแนกการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะแรกตั้งแต่ พ.ศ. 2480 – 2503 เป็นระยะที่เริ่มมีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าจนถึงช่วงก่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่สองตั้งแต่ พ.ศ. 2504 – 2539 เป็นระยะที่สหกรณ์ร้านค้าดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจก่อนถึงวิกฤตเศรษฐกิจ และระยะที่สามตั้งแต่พ.ศ. 2540 – 2545 เป็นช่วงที่สหกรณ์ร้านค้าประสบปัญหาเกี่ยวกับวิกฤตเศรษฐกิจและการแข่งขันกับกลุ่มธุรกิจค้าปลีกอื่นๆ

ผลจากการศึกษาพบว่า การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้านับตั้งแต่ พ.ศ. 2480 – 2545 ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากรัฐบาลได้เร่งให้มีการจัดตั้งเป็นสหกรณ์ร้านค้าเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกับใน พ.ศ. 2484 – 2487, 2491 – 2498 และ 2516 – 2539 ซึ่งเป็นช่วงที่มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ในขณะที่ผู้คนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจในหลักการสหกรณ์และเห็นสหกรณ์ร้านค้าเป็นเพียงร้านขายสินค้าแห่งหนึ่งเท่านั้น นอกจากนี้แล้วสหกรณ์ร้านค้ามีการส่งเสริมการขายและการประชาสัมพันธ์น้อย ทำให้สหกรณ์ร้านค้าไม่เป็นที่นิยมมากนัก ส่งผลให้การแข่งขันทางธุรกิจไม่สามารถที่จะต่อกรกับกลุ่มธุรกิจค้าปลีกได้

The development of Thai Cooperative Store
1937 - 2002

AN ABSTRACT
BY
PHANUPUNT SUWATTANANONT

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Arts Degree in History
at Srinakharinwirot University
May 2006

Phanupunt Suwattananont. (2006). ***The development of Thai Cooperative Store, 1937 – 2002***. Master thesis, M.A. (History). Bangkok: Graduated School, Srinakharinwirot University. Adviser Committee : Assist. Prof. Chaovale Chongprasert, Mr. Maitri Abhibhatanamontri

This thesis studies about the development of Thai cooperative store from 1937 to 2002 by diving into 3 periods. The first period is the beginning of cooperative store (1937 – 1960). The second period focus on the operation plan of cooperative store which belong to national economic and social plan (1961 – 1996). The third period is competitive crisis between cooperative stores and retail groups (1997 – 2002).

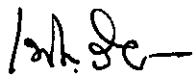
The result of this study case is from 1937 to 2002, the cooperative store operation is quite not successful because of the speeding up of establishing cooperative stores by the government. Especially, from 1941 to 1944, from 1948 to 1955 and from 1973 to 2002, there were a lot of new increāasing cooperative stores. At that time, consumers did not understand the basic and the principle of cooperative operation; they thought cooperative stores were just only discount store. Cooperative stores were not popular because it lack of marketing plan and publish relation to people. So the cooperative stores could not complete with the other discount store in the market.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

พัฒนาการของสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย พ.ศ. 2480 – 2545

ของ
นายภาณุพันธุ์ สุวัฒนนนท์

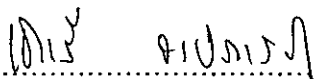
ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญสิริ จีระเดชากุล)

วันที่ 19 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2549

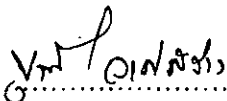
ประธานควบคุมปริญญานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เชาวลี จงประเสริฐ)

กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์

(อาจารย์ไมตรี อภิพัฒนะมนตรี)

กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ยุวดี วงศ์สว่าง)

กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(รองศาสตราจารย์ ดร.ธำรงค์ อุดมไพจิตรกุล)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยดีเป็นเพราะผู้วิจัยได้รับความกรุณาอย่างยิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชาวลี จงประเสริฐ ประธานกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ และอาจารย์ไมตรี อภิพัฒน์มนตรี กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ท่านทั้งสองได้สละเวลาอันมีค่าในการให้คำปรึกษา และแนะนำในการทำงานวิจัยนี้ทุกขั้นตอน ทำให้ผู้วิจัยได้รับประสบการณ์ในการทำวิจัยด้าน ประวัติศาสตร์ ตลอดจนเรื่องราวของสหกรณ์ร้านค้าให้ผู้วิจัยได้รู้จักมากขึ้น และสามารถนำไป เผยแพร่ให้กับผู้ที่ต้องการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับสหกรณ์ร้านค้าได้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คณะจารย์ทุกท่านในภาควิชาประวัติศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัย ต่างๆ ที่ข้าพเจ้าได้ทำการศึกษาอบรม ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาประวัติศาสตร์ และวิธีการวิจัยเชิง ประวัติศาสตร์ ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนสามารถนำไปใช้กับงานอื่นๆ ได้ในคราวต่อไป และขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร. ชำรง อุดมไพจิตรกุล และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ยุติ วงศ์สว่าง คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปริญญานิพนธ์ อันเป็น ประโยชน์ต่อการศึกษาและวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์ต่อไป

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ชำรงค์ อุดมไพจิตรกุล อาจารย์สุขุมพร โยธาสุมุท อาจารย์ประดิษฐ์ มัชฌิมา นางสาวอุไรวรรณ ดีจริง บรรณารักษ์ห้องสมุดกรมส่งเสริม สหกรณ์ นางสาวเบญจา หงษาชาติ บรรณารักษ์ห้องสมุดกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ข้าราชการกรม ส่งเสริมสหกรณ์และกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ข้าราชการสำนักหอจดหมายเหตุ มิสเตอร์เจมส์ วอร์เรน มิสเตอร์โทมัส ลาร์สัน และคณาจารย์ที่เกี่ยวข้องกับงานสหกรณ์ที่ได้แนะนำและช่วยค้นคว้าข้อมูล ที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์ร้านค้าและสถิติของสหกรณ์ร้านค้า ซึ่งมีประโยชน์ต่อการวิจัยเป็นผลให้การวิจัย ประสบความสำเร็จอย่างดี

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พ่อ แม่ พี่ น้อง และเพื่อนๆ ที่ให้กำลังใจตลอด ระยะเวลาในการศึกษาและการทำปริญญานิพนธ์เป็นอย่างดี

ภาณุพันธุ์ สุวัฒนนท์

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ.....	ก
เอกสารที่เกี่ยวข้อง.....	ง
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	จ
ความสำคัญของการวิจัย.....	จ
ขอบเขตของการวิจัย.....	จ
นิยามศัพท์.....	ฉ
วิธีการดำเนินการวิจัย.....	ฉ
แหล่งค้นคว้าข้อมูล.....	ช
 1 ความเป็นมาของสหกรณ์และสหกรณ์ร้านค้า.....	1
ความหมายของสหกรณ์.....	1
การกำเนิดสหกรณ์.....	2
หลักการสหกรณ์สากล.....	2
ประเภทของสหกรณ์.....	3
ความหมายของสหกรณ์ร้านค้า.....	4
การกำเนิดสหกรณ์ร้านค้า.....	4
สหกรณ์ร้านค้าในประเทศต่างๆ.....	5
สหกรณ์ร้านค้าในประเทศอังกฤษ.....	7
สหกรณ์ร้านค้าในประเทศสวีเดน.....	7
สหกรณ์ร้านค้าในประเทศเดนมาร์ค.....	7
สหกรณ์ร้านค้าในประเทศญี่ปุ่น.....	8
หลักการของสหกรณ์ร้านค้า.....	8
ประเภทของสหกรณ์ร้านค้า.....	9
โครงสร้างการบริหารของสหกรณ์ร้านค้า.....	9
ผลกระทบของธุรกิจค้าปลีกประเภทอื่นๆ ต่อสหกรณ์ร้านค้า.....	9
 2 ประวัติสหกรณ์ร้านค้า และ การดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้าของ	
ไทยในช่วง พ.ศ. 2480 – 2503.....	13
ก่อนกำเนิดสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย.....	13
สหกรณ์หาทุน.....	13

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
2	(ต่อ)	
	สหกรณ์เช่าซื้อที่ดิน.....	15
	การกำเนิดสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย.....	15
	มูลเหตุอันทำให้เกิดสหกรณ์ร้านค้า.....	15
	โครงการของรัฐบาลที่ให้มีการดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้า.....	16
	เค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม.....	18
	นโยบายทางเศรษฐกิจของพระยามโนปกรณนิติธาดา.....	19
	บันทึกเรื่องการช่วยเหลือชาวนาที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง โดยวิธีจัดตั้งสหกรณ์ผู้เช่าของกระทรวงเศรษฐกิจ.....	20
	โครงการขยายงานของกรมสหกรณ์ พ.ศ. 2480.....	20
	การดำเนินงานและผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า ในประเทศไทย พ.ศ. 2480 – 2503.....	22
	ช่วงเริ่มต้นของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2480 – 2490.....	22
	ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2480 – 2490.....	29
	อุปสรรคในการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2480 – 2490.....	31
	ช่วงการขยายจำนวนของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2491 – 2498.....	32
	นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2491 - 2498	32
	ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2491 – 2498	43
	อุปสรรคในการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2491 – 2498.....	44
	ช่วงการลดจำนวนของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2499 – 2503.....	45
	นโยบายของรัฐบาลด้านการสหกรณ์ พ.ศ. 2499 – 2503.....	46
	ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2499 – 2503.....	49
	อุปสรรคในการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2480 – 2503.....	49

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 การดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้าของไทย พ.ศ. 2504 – 2539.....	51
สหกรณ์ร้านค้าในระยะปรับปรุง พ.ศ. 2504 – 2514.....	51
การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2504 – 2506.....	51
การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2507 – 2509.....	53
การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2510 – 2514.....	55
ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2504 – 2514.....	57
การขยายตัวของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2515 – 2524.....	59
ปัญหาภาวะเงินเฟ้อ พ.ศ. 2515 – 2524.....	59
การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2515 – 2519.....	61
แนวทางพัฒนสหกรณ์ร้านค้าของกรมส่งเสริมสหกรณ์.....	62
โครงการดำเนินร้านค้าสหกรณ์.....	62
นโยบายการส่งเสริมร้านค้าสหกรณ์.....	63
แนวทางการพัฒนาสหกรณ์ในประเทศไทย พ.ศ. 2518 – 2520	64
การดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2520 – 2524.....	65
แผนงานส่งเสริมสหกรณ์ร้านค้า.....	65
สหกรณ์ร้านค้ากับห้างสรรพสินค้า พ.ศ. 2515 - 2524.....	68
ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2515 – 2524.....	71
ช่วงการปรับตัวของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2525 – 2539.....	72
แนวทางพัฒนสหกรณ์ร้านค้าของกรมส่งเสริมสหกรณ์.....	72
การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2525 – 2529.....	73
การสนับสนุนงานด้านสหกรณ์ร้านค้า.....	73
การแข่งขันทางการค้าระหว่างสหกรณ์ร้านค้ากับห้างสรรพสินค้า..	74
การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2530 – 2539.....	75
การเข้ามาของธุรกิจค้าปลีกประเภทอื่นๆ.....	76
ร้านสะดวกซื้อ.....	76
ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูก.....	77
ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2525 – 2539.....	79

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2540 - 2545.....	82
สหกรณ์ร้านค้าในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540.....	82
คู่แข่งของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2540 – 2545.....	83
รัฐบาลกับการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2540 – 2545.....	87
โครงการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2540 – 2545.....	88
ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545.....	91
5 สรุป.....	94
บรรณานุกรม.....	100
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	116

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 จำนวนสหกรณ์หาทุนตั้งแต่ พ.ศ. 2459 – 2471.....	14
2 จำนวนสหกรณ์หาทุนตั้งแต่ พ.ศ. 2472 – 2477.....	15
3 จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิก พ.ศ. 2480 – 2490.....	22
4 สหกรณ์หาทุนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2472 – 2479.....	23
5 รายได้และรายจ่ายของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2480 – 2490.....	29
6 จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิก พ.ศ. 2491 – 2498.....	32
7 รายได้และรายจ่ายของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2491 – 2498.....	43
8 จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิก พ.ศ. 2499 – 2503.....	47
9 รายได้และรายจ่ายของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2499 – 2503.....	49
10 จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิก พ.ศ. 2504 – 2514.....	56
11 ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2504 – 2514.....	57
12 จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิก พ.ศ. 2515 – 2524.....	69
13 ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2515 – 2524.....	71
14 เปรียบเทียบยอดขายของสหกรณ์ร้านค้ากับห้างสรรพสินค้า พ.ศ. 2526 – 2529.....	75
15 จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิก พ.ศ. 2525 – 2539.....	78
16 ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2525 – 2539.....	79
17 การถือหุ้นของห้างธุรกิจค้าปลีก.....	85
18 จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิก พ.ศ. 2540 – 2545.....	90
19 ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2540 – 2545.....	91

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ		หน้า
1	แผนภูมิโครงสร้างการบริหารสหกรณ์ร้านค้า	10

บทนำ

สหกรณ์ คือ คณะบุคคลซึ่งร่วมกันดำเนินกิจการเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม โดยช่วยเหลือตัวเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และได้จดทะเบียนตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542¹

สหกรณ์เป็นองค์กรทางเศรษฐกิจที่สำคัญอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะกับเกษตรกร เนื่องจากเป็นแหล่งเงินทุนและกระจายผลผลิตสู่ตลาด นอกจากนี้ยังให้ประโยชน์กับคนทั่วไป กล่าวคือสหกรณ์เป็นแหล่งค้าขายเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นแหล่งออมทรัพย์และเงินทุน และให้บริการแก่สมาชิกและบุคคลทั่วไปในราคาสมเหตุสมผล

สหกรณ์ในประเทศไทย ปัจจุบันแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ สหกรณ์ภาคการเกษตร ได้แก่ สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ประมง สหกรณ์นิคม และสหกรณ์นอกภาคการเกษตร ได้แก่ สหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์บริการ สหกรณ์ออมทรัพย์ และสหกรณ์เครดิตยูเนียน²

การเริ่มก่อตั้งสหกรณ์ในประเทศไทย เกิดจากความต้องการแก้ปัญหาความยากจนของชาวนา กล่าวคือ ถึงแม้จะมีการขยายพื้นที่ทำนามากขึ้นหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง (พ.ศ. 2398) แต่ชาวนาก็ยังคงยากจนอยู่และไม่มีโอกาสเป็นเจ้าของที่ดิน เพราะบริษัทที่ได้รับสัมปทานขุดคลองได้ขายที่ดินสองฝั่งคลองที่ได้รับสัมปทานในราคาที่สูงและขายเป็นแปลงใหญ่³ นอกจากนี้แล้วยังมีในเรื่องของภัยธรรมชาติ ได้แก่ อุทกภัย และฝนแล้ง ในช่วง พ.ศ. 2448 – 2455⁴ ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของชาวนา รัฐบาลได้หาทางแก้ไขปัญหชาวนา โดยในช่วงนั้นรัฐบาลได้วางแนวทางแก้ปัญหาไว้ 2 ทาง แนวทางแรก คือ จัดตั้งธนาคารการเกษตรเพื่อช่วยเหลือชาวนา แต่แนวทางนี้รัฐบาลเกรงว่าชาวนาอาจจะนำเงินกู้ไปใช้เล่นพนันหรือทำสิ่งที่ไม่ดีประโยชน์ ซึ่งเป็นเหตุให้ธนาคารล้มละลายได้⁵ กับอีกแนวทางหนึ่งคือการจัดตั้งสหกรณ์ รัฐบาลจึงได้เลือกวิธีสหกรณ์ เนื่องจากเป็นองค์กรขนาดเล็ก และผู้ที่ใช้บริการสหกรณ์ก็จะมีเพียงสมาชิกเท่านั้น ทำให้สามารถดูแลกันได้ทั่วถึง⁶ ด้วยเหตุนี้ทำให้รัฐบาลจึงได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นเป็นครั้งแรกที่จังหวัดพิษณุโลก โดยใช้ชื่อว่า “สหกรณ์วัดจันทร์ไม่จำกัดสินใช้”

¹ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2546). **พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542**. (ออนไลน์).

² กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2548). **กฎกระทรวงกำหนดประเภทของสหกรณ์ที่รับจดทะเบียน พ.ศ. ๒๕๔๘**. (ออนไลน์).

³ จุริรัตน์ เกียรติมาพันธ์ ประนุช ทรัพย์สาธ และ อัจฉรา ชุมดี. (2527). **วิกฤตการณ์ข้าวกับเศรษฐกิจไทย**. ในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ. 2484 หน้า 538.

⁴ ชูศรี มณีพฤษ. (2542). **เศรษฐกิจไทยในช่วง พ.ศ. 2453 – 2475**. ใน เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา 12302 เศรษฐกิจไทย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หน้า 219 – 220.

⁵ มัทนา เกษมกล. (2522, ตุลาคม – ธันวาคม). **การดำเนินการช่วยเหลือชาวนาโดยวิธีการสหกรณ์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช (2459 – 2475)**. ในวารสารธรรมศาสตร์ 9(2) : 3.

⁶ กระทรวงการสหกรณ์. (2496). **การสหกรณ์**. หน้า 4.

เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2459 เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนให้กับชาวนา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีปัญหาทางเศรษฐกิจ เกิดภาวะเงินเฟ้อ อันเนื่องมาจากปัญหาการคลังที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก อันเป็นเหตุให้ราคาสินค้ามีราคาสูงมากขึ้นจนเกิดการกักตุนสินค้า รัฐบาลคณะราษฎรจึงมีโครงการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2477¹ เพื่อให้ประชาชนสามารถซื้อสินค้าได้ในราคาถูกและได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2480 ที่อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้ชื่อว่า “ร้านสหกรณ์บ้านเกาะจำกัดสินไช้”² ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของสหกรณ์ร้านค้า

หลังจากที่ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นมาแล้ว รัฐบาลเห็นว่ากิจการนี้สามารถดำเนินการได้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ จึงได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มอีก 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดฉะเชิงเทรา สระบุรี ลพบุรี ปทุมธานี และอุดรธานี ตามลำดับ ต่อมาใน พ.ศ. 2483 สหกรณ์ร้านค้าได้เริ่มมีการจ่ายเงินปันผลเป็นครั้งแรก โดยจ่ายไม่เกินร้อยละ 6 ต่อปี³ ใน พ.ศ. 2485 ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นตามหน่วยงานราชการต่างๆ⁴ เนื่องจากในช่วงนั้นได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ราคาสินค้าสูงขึ้นมาก

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2485 เป็นต้นมา สหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เนื่องจากการส่งเสริมสหกรณ์ของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยเฉพาะ พ.ศ. 2491 – 2492 รัฐบาลมีนโยบายที่จะลดค่าครองชีพของประชาชนด้วยวิธีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า จึงได้มีการจัดตั้งสหกรณ์เพิ่มขึ้นตามจังหวัดต่างๆ เป็นผลให้มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้น จากเดิมใน พ.ศ. 2490 มีจำนวน 65 แห่ง เพิ่มขึ้นเป็น 147 แห่ง ใน พ.ศ. 2491 และใน พ.ศ. 2492 จึงเพิ่มมาเป็น 204 แห่ง⁵

แต่สหกรณ์ร้านค้าได้เริ่มลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่องระหว่าง พ.ศ. 2499 – 2516 เช่น ใน พ.ศ. 2498 มีสหกรณ์ร้านค้าจำนวน 214 แห่ง ใน พ.ศ. 2499 สหกรณ์ร้านค้าได้ลดเหลือเพียง 205 แห่ง ใน พ.ศ. 2500 สหกรณ์ร้านค้าได้ลดเหลือเพียง 195 แห่ง⁶ เหตุที่ทำให้สหกรณ์ร้านค้าลดลงมีหลายสาเหตุ

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **สร.0201.54/5** เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ โครงการทั่วไปของสหกรณ์ (2 พฤษภาคม – 7 พฤษภาคม 2477).

² พันธุม ดิษยมณฑล. (2509). **วิวัฒนาการของสหกรณ์ประเทศไทยอันจะนำมาซึ่งความมั่นคงของชาติ**. หน้า 53.

³ **กำหนดวิธีจดทะเบียนสหกรณ์**. (2483, 19 กันยายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 56 หน้า 1854.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **สร.0201.6/10** เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ การช่วยเหลือข้าราชการ โดยการจัดตั้งร้านค้าหรือสหกรณ์จำหน่ายสินค้า (24 กรกฎาคม 2485 – 5 สิงหาคม 2491).

⁵ พันธุม ดิษยมณฑล. (2509). **เล่มเดิม**. หน้า 55.

⁶ **เล่มเดิม**. หน้า 55.

เช่น สหกรณ์ร้านค้าจัดตั้งอย่างไม่ถูกหลักการ¹ กรรมการและเจ้าหน้าที่มีความรู้ไม่เพียงพอ การจัดการไม่มีประสิทธิภาพ² จึงทำให้การดำเนินกิจการขาดทุน และบางแห่งต้องปิดกิจการ ประกอบกับนโยบายรัฐบาลต้องการปรับปรุงให้สหกรณ์ร้านค้ามีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยให้สมาชิกสหกรณ์ร้านค้าเป็นผู้จัดหาทุน ถ้าไม่พอก็สามารถกู้เงินกับรัฐบาลได้³ และตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ที่เน้นให้เอกชนเข้ามาลงทุนและให้รัฐบาลเป็นผู้สนับสนุน ถ้าสหกรณ์แห่งใดจัดการอย่างไม่มีประสิทธิภาพก็จะถูกยุบไป⁴ ดังนั้นใน พ.ศ. 2504 สหกรณ์ร้านค้าลดลงไปเหลือเพียง 175 แห่ง⁵ และ พ.ศ. 2516 สหกรณ์ร้านค้าเหลือเพียง 91 แห่ง⁶ เท่านั้น

ในช่วง พ.ศ. 2517 – 2523 ได้เกิดปัญหาภาวะเงินเฟ้อ ราคาน้ำมันสูงขึ้น ทำให้ราคาสินค้าสูงขึ้น สหกรณ์ร้านค้าเพิ่มอีก โดยใน พ.ศ. 2517 มีจำนวน 99 แห่ง⁷ มาถึง พ.ศ. 2523 มีสหกรณ์ร้านค้าจำนวน 217 แห่ง⁸ เมื่อเศรษฐกิจเริ่มปรับตัวดีขึ้นมาเรื่อยๆ ทำให้การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าดีขึ้นด้วย เป็นผลให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้น โดยใน พ.ศ. 2529 มีจำนวนถึง 312 แห่ง⁹ และ พ.ศ. 2533 มีจำนวนถึง 396 แห่ง¹⁰ ตั้งแต่ พ.ศ. 2534 – 2539 มีการลงทุนจากชาวต่างชาติเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะกับห้างร้านต่างๆ มีการขยายตัวเพิ่มขึ้น และใช้วิธีการส่งเสริมการขาย ทำให้สหกรณ์ร้านค้าหมดหนทางสู้ อันเป็นเหตุให้สหกรณ์เริ่มลดจำนวนลง

¹ พันธุม ดิษยมณฑล. (2509). *วิวัฒนาการของสหกรณ์ประเทศไทยอันจะนำมาซึ่งความมั่นคงของชาติ*. หน้า 53.

² สุวัชนา วิวัฒนชาติ. (2528). *แนวคิดเกี่ยวกับสหกรณ์การขาย การซื้อ และการบริการในประเทศไทย*. ในเอกสารประกอบการสอนชุดวิชา 92219 สหกรณ์การขาย การซื้อ และการบริการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หน้า 80 - 81

³ กระทรวงสหกรณ์. (2503). *ประกาศพระบรมราชโองการ เรื่องแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ*. หน้า 9 – 10.

⁴ พันธุม ดิษยมณฑล. (2509). *เล่มเดิม*. หน้า 53.

⁵ *เล่มเดิม*. หน้า 55.

⁶ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2518). *รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2517*. หน้า 2.

⁷ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2519). *รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2518*. หน้า 2.

⁸ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2525). *รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2524*. หน้า 2.

⁹ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2530). *รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2529*. หน้า 18.

¹⁰ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2534). *รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2533*. หน้า 26.

ต่อมาใน พ.ศ. 2540 ประเทศไทยได้ประสบวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้จำนวนสหกรณ์ร้านค้าที่มีจำนวนสูงสุดในช่วงต้น พ.ศ. 2540 ที่มีจำนวน 420 แห่ง¹ ได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2548) สหกรณ์ร้านค้าที่ได้ทำการจดทะเบียนมีจำนวน 348 สหกรณ์² จะเห็นได้ว่าคนไทยให้ความสำคัญกับสหกรณ์ร้านค้าน้อยลง ประกอบกับการขยายตัวของตัวของห้างสรรพสินค้า ร้านขายสินค้าปลีกขนาดใหญ่ (superstore) ร้านสะดวกซื้อ และร้านสรรพอาหาร (supermarket) ซึ่งมีกลยุทธ์ทางการตลาดที่ดีกว่า เช่น การจัดรายการส่งเสริมการขายเพื่อดึงดูดลูกค้า และยังมีทุนหนากว่า เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้สหกรณ์ร้านค้าลดจำนวนลงไป

ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงประวัติความเป็นมา การดำเนินงาน และผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า เนื่องจากสหกรณ์ร้านค้าเคยมีความสำคัญต่อสังคมไทย ถึงแม้ว่าในปัจจุบันสหกรณ์ร้านค้าจะมีความสำคัญน้อยลง เพราะระบบเศรษฐกิจแบบเสรีเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทำให้มีการขยายตัวของกลุ่มธุรกิจค้าปลีก เช่น ร้านขายสินค้าปลีกขนาดใหญ่ (superstore) เหตุนี้จึงเป็นที่มาของการศึกษาเกี่ยวกับสหกรณ์ร้านค้า เพื่อจะได้ทราบถึงความเป็นมา การเติบโต และสาเหตุของการลดจำนวนสหกรณ์ร้านค้า อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องนี้ต่อไป

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปราณี กล้าส้ม. (2529). **การแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับชาวนาโดยวิธีการสหกรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.**

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้อธิบายไว้เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจของชาวนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ประสบความเดือดร้อนด้านเงินทุน เนื่องจากชาวนาประสบปัญหาภัยแล้ง ทำให้ต้องกู้ยืมเงินจากนายทุนท้องถิ่น พ่อค้าคนกลาง ซึ่งต้องเสียดอกเบี้ยที่แพง ทำให้ชาวนาต้องสูญเสียที่ดิน และหมดกำลังใจในการทำนา ด้วยเหตุนี้รัฐบาลหาทางแก้ไขด้วยวิธีการสหกรณ์ โดยในช่วงแรกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไม่ยินยอม เนื่องจากเห็นว่าชาวนาไม่มีความเดือดร้อน และไม่มีใครมาร้องเรียน แต่ในที่สุดก็ได้ยอมให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นมา และในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้มีการขยายตัวไปมากขึ้น แต่ยังไม่

¹ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2541). **รายงานสถิติการดำเนินงานและฐานะการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2542.** หน้า 63.

² กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2549). **สถานะทั่วไปของสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกรสหกรณ์.** (ออนไลน์).

ประสบความสำเร็จ เนื่องจากประสบปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ และชาวนาที่เข้ามาเป็นสมาชิกหวังเพียงแค่ว่าจะขอกู้เงินเท่านั้น

ผาณิต รวมศิลป์. (2521). **นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481 – 2487**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้กล่าวถึงนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของจอมพล ป. พิบูลสงครามไว้หลายเรื่อง เรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยกว่าเรื่องอื่นๆ คือ เรื่องสหกรณ์ โดยเฉพาะร้านสหกรณ์ เนื่องจากในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีปัญหาเศรษฐกิจหลายด้าน เช่น เกิดภาวะเงินเฟ้อ การขาดแคลนสินค้าในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่งผลให้พ่อค้ากักตุนสินค้า ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงมีนโยบายขยายร้านสหกรณ์ออกไป เพื่อให้ประชาชนได้มีสินค้าที่จำเป็นและราคายุติธรรม

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของสหกรณ์ร้านค้า
2. เพื่อศึกษาการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า
3. เพื่อศึกษาผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า

ความสำคัญของการวิจัย

1. เพื่อทราบถึงความเป็นมาของสหกรณ์ร้านค้า
2. เพื่อทราบถึงการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า
3. เพื่อทราบถึงผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเฉพาะสหกรณ์ร้านค้าที่จดทะเบียนกับกรมส่งเสริมสหกรณ์ ในช่วง พ.ศ. 2480 – 2545

นิยามศัพท์

สหกรณ์ร้านค้า หมายถึง สหกรณ์ที่มีผู้บริโภคร่วมกันจัดตั้งขึ้นเพื่อจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภคแก่สมาชิกและบุคคลทั่วไป สมาชิกลงทุนร่วมกันในสหกรณ์ด้วยความสมัครใจเพื่อแก้ไขความเดือดร้อนในการซื้อเครื่องอุปโภคบริโภค โดยสมาชิกจะได้รับสิทธิการตอบแทนในรูปของเงินปันผล และเงินเฉลี่ยคืนตามส่วนซื้อของผู้ซื้อ สหกรณ์ร้านค้าแบ่งออกได้เป็น 8 ประเภท คือ สหกรณ์ร้านค้าในอาชีวศึกษา สหกรณ์ร้านค้าในสำนักงานประถมศึกษา สหกรณ์ร้านค้าในมหาวิทยาลัย สหกรณ์ร้านค้าในวิทยาลัยครู สหกรณ์ร้านค้าในโรงพยาบาล สหกรณ์ร้านค้าในหน่วยงานทหาร สหกรณ์ร้านค้าในหน่วยงานราชการและรัฐวิสาหกิจ สหกรณ์ร้านค้าของเอกชนและอื่นๆ¹

ร้านขายสินค้าปลีกขนาดใหญ่ หมายถึง ร้านขายสินค้าขนาดใหญ่ที่จำหน่ายสินค้า ซึ่งผู้บริโภคซื้อเป็นประจำในราคาถูก จะมีสินค้ามากชนิดกว่าและมีขนาดใหญ่กว่าร้านสรรพากร ร้านแบบนี้จะเป็นแบบให้บริการตนเอง และเป็นคลังสินค้าด้วย รวมทั้งมีที่จอดรถสะดวก เช่น เทสโก้โลตัส คาร์ฟูร์ บิ๊กซี เป็นต้น²

ร้านสรรพากร หมายถึง เป็นร้านขายสินค้าขนาดใหญ่ที่ชำนาญในการขายอาหารและของชำโดยให้ผู้ซื้อบริการตนเอง ปัจจุบันร้านสรรพากรได้วิวัฒนาการมาเป็นร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ ซึ่งแบ่งออกเป็นแผนกต่างๆ เสนอขายสินค้านานาชนิด โดยให้ผู้ซื้อบริการตนเอง มีการตั้งผู้ซื้อด้านราคา³

ร้านสะดวกซื้อ หมายถึง ร้านที่จำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ปัจจุบันผู้ประกอบการได้นำรูปแบบร้านค้าลูกโซ่จากสหรัฐอเมริกาเข้ามาดำเนินการในประเทศไทย โดยเน้นการเพิ่มจำนวนสาขาและเปิดจำหน่ายตลอด 24 ชั่วโมง⁴

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์ตามแนวประวัติศาสตร์เชิงพรรณนาวิเคราะห์ โดยการวิจัยนี้ใช้ข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้นและหลักฐานชั้นรอง หลักฐานชั้นต้นนั้นจะค้นคว้าจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ สำหรับหลักฐานชั้นรองจะค้นคว้าจากห้องสมุดต่างๆ

¹ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2546). รายงานผลการดำเนินงานและฐานะการเงินสหกรณ์ทุกประเภท ประจำปี 2545. หน้า 10

² ศิริวรรณ เสรีรัตน์. (2538). ศัพท์การตลาดและการโฆษณา. หน้า 377.

³ แหล่งเดิม. หน้า 377.

⁴ วันรักษ์ มิ่งมณีนาถ (บรรณาธิการ). พจนานุกรมศัพท์เศรษฐศาสตร์. หน้า 81.

แหล่งค้นคว้าหาข้อมูล

1. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
2. หอสมุดแห่งชาติ
3. ห้องสมุดกรมส่งเสริมสหกรณ์
4. ห้องสมุดกรมตรวจบัญชีสหกรณ์
5. ห้องสมุดสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
6. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
7. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
8. สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
9. แหล่งข้อมูลออนไลน์

บทที่ 1

ความเป็นมาของสหกรณ์

และสหกรณ์ร้านค้า

ความหมายของสหกรณ์

คำว่า “สหกรณ์” ในความหมายทั่วไป หมายถึง การร่วมมือกันหรือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน¹ ผู้ให้กำเนิดคำว่าสหกรณ์ (Co - operative) ขึ้น คือ โรเบิร์ต โอเวน* (Robert Owen) ใน พ.ศ. 2386 ต่อมาคำว่า “สหกรณ์” ก็ได้แพร่หลายไปทั่วโลก

องค์การสัมพันธภาพสหกรณ์ระหว่างประเทศ (International Co – operative Alliance : ICA) ได้ให้ความหมายของสหกรณ์ไว้ว่า สหกรณ์ คือ สมาคมอิสระของบุคคลหมู่หนึ่งซึ่งรวมกันด้วยความสมัครใจ เพื่อบรรลุความต้องการร่วมกันทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ด้วยการเป็นเจ้าของกิจการร่วมกันและควบคุมกิจการนั้นด้วยวิถีทางประชาธิปไตย²

ในประเทศไทย ผู้ที่บัญญัติคำว่า “สหกรณ์” ขึ้น คือ พระราชวรพงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (พระองค์เจ้ารัชสีนแจ่มจรัส)** โดยทรงบัญญัติมาจากคำว่า “Co - operative” ทรงแยกออกมาเป็น คำว่า “Co” หมายถึง สห แปลว่า ร่วม และ “Operative” หมายถึง กรณ์ แปลว่า การทำงาน เมื่อนำทั้งสองคำมารวมกันจึงได้เป็นคำว่า “สหกรณ์” แปลว่า การทำงานร่วมกัน³

พระราชวรพงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงจำกัดความของคำว่า “สหกรณ์” ไว้ว่า “สหกรณ์เป็นวิธีการจัดรูปหนึ่งซึ่งบุคคลหลายคนเข้าร่วมกันโดยความสมัครใจของตนเองในฐานะที่เป็นมนุษย์โดยความมีสิทธิเสมอกันหมด เพื่อบำรุงตนเองให้เกิดความเจริญทางทรัพย์”⁴

ความหมายของคำว่า “สหกรณ์” ในปัจจุบันมาจากพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 ตามมาตรา 4 โดยบัญญัติความหมายไว้ว่า “สหกรณ์ คือ คณะบุคคลซึ่งร่วมกันดำเนินกิจการเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม โดยช่วยตัวเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และได้จดทะเบียนตามพระราชบัญญัตินี้”⁵

¹ ประพันธ์ เสดตนันท์. (2529). *เศรษฐกิจสหกรณ์กับการพัฒนาชนบท...* หน้า 3.

* บิดาแห่งการสหกรณ์โลก

² เชิญ บำรุงวงศ์ และ กฤษฎา ประศาสน์วุฒิ. (2546). *หลักการ อุดมการณ์สหกรณ์ และวิธีการสหกรณ์*. ใน เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา 92116 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หน้า 7.

** พระบิดาแห่งการสหกรณ์ไทย

³ เชิญ บำรุงวงศ์ และ กฤษฎา ประศาสน์วุฒิ. (2546). *เล่มเดิม*. หน้า 6.

⁴ *แหล่งเดิม*. หน้า 6.

⁵ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2546). *พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542*. (ออนไลน์).

การถือกำเนิดของสหกรณ์

สหกรณ์ร้านค้าเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกที่ประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2376 โดยโรเบิร์ต โอเวน ชาวเวลส์ เห็นว่าแรงงานในช่วงปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industry Revolution) นั้นได้เงินเดือนน้อย ในขณะที่ค่าครองชีพเพิ่มขึ้น เขาจึงได้จัดตั้งชมรมสหกรณ์ (Co-operative) เพื่อช่วยเหลือแรงงาน อุตสาหกรรม โดยขายสินค้าที่มีคุณภาพในราคาสูงกว่าทุนเล็กน้อย เพื่อเป็นการช่วยเหลือแรงงาน

เมื่อการช่วยเหลือแรงงานประสบความสำเร็จ โรเบิร์ต โอเวนจึงได้มีความคิดที่จะจัดตั้งเป็น นิคมสหกรณ์ เขาจึงเดินทางไปประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อซื้อที่ดินประมาณ 3,000 ไร่ และจัดตั้ง นิคมสหกรณ์ขึ้น โดยมีสมาชิกอยู่ประมาณ 1,200 – 2,500 คน

นิคมสหกรณ์ในสหรัฐอเมริกาตามแนวคิดของโรเบิร์ต โอเวน คือ ต้องการที่จะให้สมาชิก ของนิคมสหกรณ์มีความสามัคคี ผลิตสินค้าอุปโภคบริโภค โดยให้สมาชิกในนิคมสหกรณ์เป็นทั้ง ผู้ผลิตและผู้บริโภคไปในตัว นอกจากนี้โรเบิร์ต โอเวน มีความคิดว่าการใช้เงินตราในการซื้อขายนั้น เป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรม จึงได้มีการประกาศให้ใช้บัตรแรงงาน (Labour Note) โดยคิดเป็นชั่วโมง เช่น วันหนึ่งทำงาน 10 ชั่วโมง จะได้รับบัตรแรงงานเป็นจำนวน 10 ใบ เพื่อใช้ในการซื้อสินค้า แต่วิธีการ ของเขาไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากแผนงานของเขากว้างเกินไป ต้องใช้ทุนมหาศาล และ สมาชิกมีความเห็นแตกแยกกันในเรื่องการปกครองและศาสนา

ต่อมานายแพทย์ วิลเลียม คิงส์ (Dr. William Kings) ชาวอังกฤษ เห็นด้วยกับวิธีการของโร เบิร์ต โอเวน แต่เห็นว่าหลักการแก้ปัญหาที่ยังไม่ถูก จึงได้วางหลักการใหม่ ซึ่งความคิดของเขานั้น ต้องการที่จะให้คนงานนั้นรวมกลุ่มกันแล้วจัดตั้งร้านค้าแบบสหกรณ์ โดยให้สมาชิกซื้อของจากใน ร้าน ส่วนกำไรที่ได้นั้นก็นำมาสะสมทุนเพื่อสร้างนิคมสหกรณ์แบบโอเวน

ในปี พ.ศ. 2380 นายแพทย์ วิลเลียม คิงส์ กับชาวโบรตันได้จัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้น โดย ใช้ชื่อว่า “Co-operative Trading Association” มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นแหล่งความรู้ให้กับคนที่เข้ามา ในนิคมสหกรณ์ และเผยแพร่ความรู้เรื่องสหกรณ์ให้แก่ผู้ที่เข้าไปอยู่ในนิคมสหกรณ์ ในปีเดียวกันนั้น ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นอีกแห่งหนึ่งมีชื่อว่า “The Brighton Co-operative Benevolent” เพื่อให้เป็นร้านค้าปลีก โดยกำไรที่ได้จากการดำเนินงานนั้นจะนำไปสะสมเป็นทุนการสร้างนิคม สหกรณ์ต่อไป แต่แล้ววิธีการของนายแพทย์ วิลเลียม คิงส์ นั้นก็ต้องเลิกไป เนื่องจากการที่ นายแพทย์ วิลเลียม คิงส์ไม่กำหนดเวลาในการสะสมทุนดำเนินงาน ทำให้สมาชิกเกิดความเบื่อ หน่าย เมื่อสหกรณ์มีเงินทุนสะสมเป็นจำนวนมากแล้ว สมาชิกต่างก็ถอนตัวออกไปเนื่องจากพวกเขา ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ สิ่งที่เขาต้องการในขณะนั้นก็คือ ทรัพย์สินเงินทอง เพื่อให้พวกเขาสามารถปรับปรุงฐานะของตนดีขึ้นได้ และการขายสินค้าตามรูปแบบนายแพทย์วิลเลียม คิงส์ นั้น เป็นแบบเงินเชื่อ จึงทำให้สหกรณ์ของนายแพทย์วิลเลียม คิงส์ไม่ประสบความสำเร็จ

อย่างไรก็ตามนายแพทย์วิลเลียม คิงส์ ได้มีส่วนในการช่วยเผยแพร่ระบบสหกรณ์ ให้เป็นที่รู้จักมาก ขึ้นโดยนายแพทย์วิลเลียม คิงส์ ได้ออกนิตยสารรายเดือนชื่อ “นักสหกรณ์ (The Co – operator)” ใน พ.ศ. 2381 - 2383 วิธีการดังกล่าวนี้เป็นการเผยแพร่ให้ระบบสหกรณ์ขยายตัวไปอีกด้วย

หลักการสหกรณ์สากล

หลักการสหกรณ์สากลที่นำมาใช้กันอยู่ทุกวันนี้ ได้มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน หลักการสหกรณ์สากลที่ใช้นั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงกันมา 4 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 หลักการสหกรณ์ที่มาจากสหกรณ์ร็อกเดลของผู้นำอันเที่ยงธรรม (Rochdale Society of Equitable Pioneers) หลักการนี้เป็นหลักการที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นระเบียบในการจัดการงานภายในร้าน ซึ่งสหกรณ์ของเขาเป็นสหกรณ์ประเภทสหกรณ์ร้านค้า จึงต้องมีการวางหลักที่รัดกุมเป็นอย่างยิ่ง และเป็นต้นแบบของหลักการสหกรณ์ในเวลาต่อมา

ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2480 องค์การสัมพันธภาพสหกรณ์ระหว่างประเทศ (International Cooperative Alliance : ICA) ได้มีการตั้งคณะกรรมการพิเศษขึ้นเพื่อ พิจารณาหลักสหกรณ์ขึ้น โดยใช้หลักสหกรณ์ของร็อกเดลเป็นฐานในการวาง ผลการพิจารณาของคณะกรรมการพิเศษได้สรุปหลักการสหกรณ์ไว้ 7 ข้อ โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 หลักขั้นมูลฐาน (Fundamental Principles) ซึ่งเป็นหลักที่ทุกสหกรณ์จะต้องยึดถือปฏิบัติ และไม่สามารถละเว้นได้ หลักขั้นมูลฐานประกอบไปด้วย หลักการสหกรณ์ 4 ข้อ คือ

1. การเปิดรับสมาชิกทั่วไป (Voluntary and Open Membership)
2. การควบคุมตามหลักประชาธิปไตย (Democratic Control)
3. การจ่ายดอกเบี้ยให้ทุนเรือนหุ้นในอัตราจำกัด (Limited interest on capital)
4. การแบ่งส่วนเกินตามอุดหนุน (Dividend on purchase)

กลุ่มที่ 2 หลักประกอบ หรือ หลักที่เป็นส่วนประกอบ (Subsidiary Principles) เป็นหลักสหกรณ์ที่มีความสำคัญรองลงมา ในแต่ละสหกรณ์จะยึดถือปฏิบัติหรือไม่ก็ได้แล้วแต่ความเหมาะสม ในหลักการนี้ประกอบไปด้วย หลักการสหกรณ์ 3 ข้อ คือ

5. ความเป็นกลางทางการเมืองและศาสนา (Political and religious neutrality)
6. การค้าขายด้วยเงินสด (Cash Trading)
7. การส่งเสริมการศึกษา (Promotion of Education)¹

ครั้งที่ 3 ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2509 ที่ประชุมขององค์การสัมพันธภาพสหกรณ์ระหว่างประเทศ (International Cooperative Alliance : ICA) ได้มีการตกลงแก้ไขระเบียบสหกรณ์ที่ได้วางเอาไว้ เมื่อ 29 ปีที่แล้ว เพื่อให้มีความทันสมัยมากขึ้น ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย โดยได้วางหลักสหกรณ์ไว้ทั้งหมด 6 ข้อด้วยกัน คือ

¹ เชิญ บำรุงวงศ์ และ กฤษฎา ประศาสน์วุฒิ. (2546). *หลักการสหกรณ์ อุดมการณ์สหกรณ์ และวิธีการสหกรณ์*. ประมวลสาระชุดวิชา 92116 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หน้า 22.

1. เปิดรับสมาชิกทั่วไปด้วยความสมัครใจ และไม่กีดกันการเป็นสมาชิก (Voluntary and Open Membership)

2. การควบคุมตามหลักประชาธิปไตย และดำเนินการเป็นอิสระ (Democratic Control)
3. การจ่ายดอกเบี้ยให้ทุนเรือนหุ้นในอัตราจำกัด (Limited interest on capital)
4. แบ่งผลประโยชน์กันอย่างยุติธรรม (Equitable division of surplus)
5. ให้การศึกษาด้านการสหกรณ์ (Cooperative education)
6. ให้ความร่วมมือกันระหว่างสหกรณ์ (Cooperation and cooperatives)¹

ครั้งที่ 4 อันเป็นหลักการสหกรณ์สากลในปัจจุบัน ได้มีการแก้ไขหลักสหกรณ์สากลอีกครั้ง ณ นครแมนเชสเตอร์ ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2538 โดยให้หลักการสหกรณ์ที่แก่นี้สอดคล้องกับเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ในครั้งนี้ทางองค์การสัมพันธ์ภาพสหกรณ์สากลได้วางหลักสหกรณ์ไว้ทั้งหมด 7 ข้อคือ

1. การเปิดรับสมาชิกทั่วไปตามความสมัครใจและเปิดกว้าง (Voluntary and Open Membership)

2. การควบคุมสมาชิกตามแนวทางประชาธิปไตย (Democratic Member Control)
3. การมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจโดยสมาชิก (Member Economic Participation)
4. การปกครองตนเองและความอิสระ (Autonomy and Independence)
5. การให้การศึกษา การฝึกอบรม และสารสนเทศ (Education, Training and Information)
6. การร่วมมือระหว่างสหกรณ์ (Cooperation among Cooperatives)
7. การเอื้ออาทรต่อชุมชน (Concern for Community)²

ประเภทของสหกรณ์

สหกรณ์ที่ดำเนินการในปัจจุบันนั้นมีการแบ่งประเภทของสหกรณ์หลายประเภทด้วยกัน ซึ่งทางองค์การสหพันธ์สัมพันธ์ภาพสหกรณ์ระหว่างประเทศ (ICA) ได้มีการแบ่งประเภทของสหกรณ์ไว้ 9 ประเภทด้วยกัน คือ สหกรณ์การเกษตร, สหกรณ์การประมง, สหกรณ์ออมทรัพย์, สหกรณ์ผู้บริโภค, สหกรณ์สาธารณสุข, สหกรณ์เคหสถาน, สหกรณ์ประกันภัย, สหกรณ์การท่องเที่ยว และสหกรณ์คนงาน³

¹ Pradit Machima. (1994). *Cooperative Principle, Basic Values and Operating Guideline for Asian Consumer Cooperatives*. Page 4 - 5.

² กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2540). *การสหกรณ์ในประเทศไทย*. หน้า 9 - 12.

³ International Cooperative Alliance. (2547). *ICA Sectoral Organisations*. (Online).

ความหมายของสหกรณ์ร้านค้า

สหกรณ์ร้านค้า หมายถึง สหกรณ์ที่มีผู้บริโภคร่วมกันจัดตั้งขึ้นเพื่อจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภคแก่สมาชิกและบุคคลทั่วไป สมาชิกลงทุนร่วมกันในสหกรณ์ด้วยความสมัครใจเพื่อแก้ไขความเดือดร้อนในการซื้อเครื่องอุปโภคบริโภค โดยสมาชิกจะได้รับผลการตอบแทนในรูปของเงินปันผล และเงินเฉลี่ยคืนตามส่วนการซื้อของผู้ซื้อ¹

การกำเนิดสหกรณ์ร้านค้า

สหกรณ์ที่โรเบิร์ต โอเวน และนายแพทย์วิลเลียมคิงส์ จัดตั้งมาขึ้นนั้นเป็นสหกรณ์ประเภทสหกรณ์ร้านค้า แต่ทั้งสองท่านเมื่อได้ปฏิบัติออกมาแล้วไม่สำเร็จตามที่พวกเขาได้ตั้งใจไว้ ดังนั้นจึงได้มีกลุ่มคนใหม่ที่ได้มาตั้งสหกรณ์ร้านค้าและสามารถประกอบกิจการนี้ได้สำเร็จ คือ กลุ่มรอชเดล (Rochdale)

ในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าของกลุ่มรอชเดลได้เคยมีการจัดตั้งขึ้นมาแล้ว 2 ครั้ง แต่ประสบความล้มเหลว จนกระทั่งกลุ่มรอชเดล (Rochdale) ที่เรียกว่า “ผู้นำแห่งเมืองรอชเดล” ได้จัดตั้งขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือแรงงานอันเกิดจากการได้ค่าจ้างในอัตราที่ต่ำ ซึ่งในสมัยนั้นค่าครองชีพสูงมาก เมื่อเป็นเช่นนั้นบุคคลกลุ่มนี้จึงได้รวบรวมเงินเพื่อที่จะจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นมา ผู้สมัครสมาชิกของร้านจะต้องซื้อหุ้นในร้านอย่างน้อยคนละ 1 หุ้นๆ ละ 1 ปอนด์ มีสมาชิกเริ่มต้นจำนวน 28 คน มีเงินรวมกันทั้งหมด 28 ปอนด์² เมื่อเห็นว่าเงินทุนมีความเหมาะสมที่จะเปิดสหกรณ์ร้านค้าได้ จึงได้เข้าร้านขายของในตรอกคางคก (Toad Lane) สินค้าที่จำหน่ายในสหกรณ์ร้านค้าแห่งนี้ ได้แก่ เนย น้ำตาล แป้งสาลี ข้าวโอ๊ต และเทียนไข

เมื่อได้จัดหาสินค้าเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทางผู้จัดจึงได้มอบให้ วิลเลียม คูเปอร์ (William Cooper) รับหน้าที่เป็นเหรัญญิกประจำร้าน และแซมมวล แอชวอร์ท (Samuel Ashworth) รับหน้าที่เป็นพนักงานขาย ทั้ง 2 คนได้บอกว่าหาก 3 เดือนแรก สหกรณ์ไม่มีกำไรจะไม่ขอรับค่าจ้างแม้แต่อย่างใด เมื่อทุกอย่างลงตัวแล้วจึงได้ทำการเปิดกิจการขึ้นในตอนเย็นวันเสาร์ที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2387 โดยมีเจมส์ สมิททีส์ (James Smithies) เป็นผู้ทำพิธีเปิดร้าน สหกรณ์ร้านค้าแห่งนี้มีชื่อว่า “สหกรณ์รอชเดลของผู้นำอันเที่ยงธรรม” (Rochdale Society of Equitable Pioneers) ปรากฏว่าในช่วงไตรมาสแรกนั้น สามารถจ่ายเงินปันผลให้กับสมาชิกได้ 3 เพนนี ต่อ 1 ปอนด์ ทำให้สหกรณ์รอชเดลของผู้นำอันเที่ยงธรรมนั้น ประสบความสำเร็จเป็นอย่างยิ่ง และได้วางหลักสหกรณ์รอชเดลของผู้นำอันเที่ยงธรรมนั้นไว้ทั้งหมด 9 ข้อ คือ

¹ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2546). รายงานผลการดำเนินงานและฐานะการเงินสหกรณ์ทุกประเภท ประจำปี 2545. หน้า 10.

² ชลอ กลัปดี. (2496). ประวัติร้านสหกรณ์. หน้า 18.

* หนังสือบางเล่มเรียกสหกรณ์นี้ว่า สมาคมรอชเดลผู้นำแห่งอันเที่ยงธรรม

1. เปิดรับสมาชิกทั่วไป (Open (voluntary) membership)
2. ควบคุมตามวิธีประชาธิปไตย 1 คน 1 เสียง (One Man One Vote) และออกเสียงแทนกันไม่ได้ (Democratic Control)
3. จ่ายเงินปันผลตามส่วนที่ซื้อ (Dividend on purchase)
4. จำกัดดอกเบี้ยในทุนเรือนหุ้น (Limited interest on capital)
5. เป็นกลางทางการเมือง เชื้อชาติ ศาสนา และการเมือง (Political and religious neutrality)
6. ขายเป็นสินค้าเงินสด (Cash Trading)
7. การส่งเสริมการศึกษา (Promotion of education)
8. ขายสินค้าเป็นราคาตามตลาดในปัจจุบัน (Sales of goods at current market prices)
9. ขายสินค้าด้วยความซื่อสัตย์ (ขายอย่างไม่ฉ้อโกง และไม่สิ่งแปลกปลอมในสินค้า)
(Honest trading : Sales of pure and unadulterated goods)¹

จากความสำเร็จในการดำเนินงานและหลักสหกรณ์ของรอสเดล ทำให้เป็นจุดเริ่มต้นของสหกรณ์ร้านค้าแห่งแรกในโลก และเป็นตัวอย่างให้กับสหกรณ์ร้านค้าอื่นๆ ทั่วโลกอีกด้วย

สหกรณ์ร้านค้าในประเทศต่าง ๆ

สหกรณ์ร้านค้าในประเทศอังกฤษ

หลังจากที่สหกรณ์ร้านค้าของรอสเดลประสบความสำเร็จแล้ว ก็ได้มีการแผ่ขยายออกไปอีกเป็นจำนวนมาก เมื่อมีการขยายเป็นจำนวนมากแล้วก็ได้มีการจัดสหกรณ์ขายส่งขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการจัดส่งสินค้าให้กับสหกรณ์ร้านค้าในประเทศ และยังทำให้สหกรณ์ร้านค้านั้นมีต้นทุนในการซื้อที่เข้ามาต่ำกว่าราคาตลาด แต่ขายในราคาตลาดได้ สหกรณ์ขายส่งในประเทศอังกฤษมี 2 แห่งคือ สหกรณ์ขายส่งแมนเชสเตอร์ เรียกว่า Co-operative wholesale Society หรือ C.W.S. และ สหกรณ์ขายส่งสก๊อตแลนด์ เรียกว่า Scottish Co-operative Wholesale Society หรือ S.C.W.S สหกรณ์ขายส่งทั้ง 2 แห่งนี้ได้รวมกันเป็นสหกรณ์เดียวกันเมื่อ พ.ศ. 2456 เพื่อให้สหกรณ์ขายส่งมีประสิทธิภาพในการทำงานมากยิ่งขึ้น

สหกรณ์ร้านค้าในประเทศสวีเดน

สหกรณ์ร้านค้าในประเทศสวีเดน เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2393 โดยบริหารแบบสหกรณ์ร้านค้าของรอสเดล และได้ดำเนินการเรื่อยมาจนกระทั่ง พ.ศ. 2442 ในปีนั้นสหกรณ์ร้านค้าของสวีเดนมีจำนวน 40 แห่ง ได้ส่งผู้แทนมาประชุมที่สภาองเกรส และได้มีการจัดตั้งสหกรณ์กลางขึ้น (Kooperative Forbundet ใช้ชื่อย่อว่า K. F.) ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานและสหกรณ์ขายส่งให้กับร้านสหกรณ์ต่างๆ ในประเทศสวีเดน จนทำให้ร้านสหกรณ์ของสวีเดนสามารถเจริญรุ่งเรืองมาได้จนถึงทุกวันนี้ สหกรณ์ร้านค้าในประเทศสวีเดนได้มีการจัดตั้งไว้ 4 รูปแบบ คือ สหกรณ์ร้านค้า

¹ Pradit Machima. (1994). *Cooperative Principle, Basic Values and Operating Guideline for Asian Consumer Cooperatives*. Page 3.

แบบห้างสรรพสินค้า (Department Store) สหกรณ์ร้านค้าแบบร้านสรรพอาหาร (Supermarket) สหกรณ์ร้านค้าขนาดใหญ่ (Hyper markets) และสหกรณ์ร้านค้าเฟอ์รีนเจอร์อย่างเดียว

สหกรณ์ร้านค้าในประเทศเดนมาร์ก

สหกรณ์ร้านค้าในประเทศเดนมาร์ก เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2409 ณ เมืองธีสเต็ด (Thisted) บนแหลมจัดแลนด์ตอนเหนือ โดยมี ดร. เอฟ. เอฟ. อูลริช (Dr. F.F. Ulrich) ชาวเดนมาร์ก เป็นผู้นำ และได้ปฏิบัติตามรูปแบบของสหกรณ์ร็อชเดลมาโดยตลอด เป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าแห่งนี้เป็นที่สนใจของชาวเดนมาร์กเป็นอย่างมาก เมื่อมีสหกรณ์ร้านค้ามากขึ้น จึงได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ขายส่งขึ้น เพื่อให้สหกรณ์ร้านค้าแต่ละแห่งนั้นสามารถซื้อสินค้าไปจำหน่ายในราคายุติธรรม และยังเป็นการขยายธุรกิจออกไปให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

สหกรณ์ร้านค้าในประเทศญี่ปุ่น

สหกรณ์ร้านค้าในประเทศญี่ปุ่น เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2420 โดยดำเนินการแบบสหกรณ์การซื้อในชนบท แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ต่อมาในปี พ.ศ. 2464 ซึ่งเป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก เป็นผลให้ ดร. โตโยฮิโกะ คากาวา (Dr. Toyohiko Kagawa) ได้ทำการชักชวนคนงานในอุตสาหกรรมเรือคาวาซากิจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นมาในเมืองโกเบ อันเป็นสหกรณ์ร้านค้าต้นแบบของญี่ปุ่น

หลักการของสหกรณ์ร้านค้า

หลักการของสหกรณ์ร้านค้า เป็นไปตามหลักสหกรณ์สากลทุกประการ แต่สหกรณ์ร้านค้านั้นจะมีหลักการเพิ่มเข้ามา เรียกว่าหลักการขายสินค้า เพื่อให้สหกรณ์ร้านค้าสามารถดำเนินงานอย่างถูกต้องและยุติธรรม หลักการขายสินค้าประกอบไปด้วย

1. การขายสินค้าในสหกรณ์ร้านค้าเป็นเงินสด
2. การขายสินค้าตามราคาตลาด
3. การขายสินค้าให้แก่ประชาชนทั่วไป¹

¹ สวัสดิ์ เอกพัตร. (2508). **หลักการสหกรณ์ประเภทต่าง ๆ และวิเคราะห์การบริหารงานสหกรณ์ท่าทุนในประเทศไทย**. หน้า 190 - 191.

ประเภทของสหกรณ์ร้านค้า

องค์การสัมพันธภาพสหกรณ์สากล (ICA) ได้แบ่งประเภทของสหกรณ์ร้านค้าออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. สหกรณ์ร้านค้าแบบดั้งเดิม (Purely Consumer Co-operative) สหกรณ์ประเภทนี้มีสมาชิกเป็นเจ้าของประกอบด้วยสาธารณชนทั่วไป สหกรณ์ประเภทนี้มีมากในประเทศญี่ปุ่น, สิงคโปร์ และไทย สหกรณ์ร้านค้ารูปแบบนี้้องค์การสัมพันธภาพสหกรณ์สากลได้แบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่

1.1 ร้านค้าปลีกขนาดเล็ก สหกรณ์ร้านค้ารูปแบบนี้เป็นรูปแบบการดำเนินงานขนาดเล็ก โดยจะจัดตั้งอยู่ในหมู่บ้านหรือในชุมชนขนาดเล็ก สินค้าที่นำมาจำหน่ายแก่สมาชิก จะเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ข้าว น้ำตาล น้ำมัน เครื่องเขียน อุปกรณ์ใช้ในบ้าน เป็นต้น

1.2 ร้านสรรพอาหาร สหกรณ์ร้านค้าประเภทนี้เป็นร้านขายอาหารขนาดใหญ่มีพื้นที่อย่างน้อย 4,000 ตารางเมตร เป็นสถานที่จำหน่ายสินค้าที่จำเป็นภายใต้รูปแบบ "การบริการตัวเอง"

1.3 ห้างสรรพสินค้า สหกรณ์ร้านค้าประเภทนี้เป็นร้านขายสินค้าขนาดใหญ่มีพื้นที่มากกว่า 4,000 ตารางเมตร สินค้าที่นำมาจำหน่ายนั้นมีอย่างน้อย 5 ประเภท คือ ประเภทเสื้อผ้า เครื่องตกแต่งบ้าน เครื่องใช้ในบ้าน รองเท้า และสินค้าอุปโภคบริโภค¹

2. สหกรณ์ร้านค้าอเนกประสงค์ (Multi-purpose Co-operative) สหกรณ์ประเภทนี้มีอยู่ในชนบทและในเมืองตามที่สมาชิกต้องการ โดยมีบริการหลากหลาย เช่น เครดิต, ขนส่งสินค้าเกษตร การตลาด เป็นต้น สหกรณ์ประเภทนี้มีมากในประเทศศรีลังกา เวียดนาม อินโดนีเซีย และเกาหลีใต้

3. สหกรณ์ร้านค้าในองค์กรต่างๆ (Institutional Co-operative) สหกรณ์ประเภทนี้เป็นประเภทหลากหลาย สหกรณ์นี้จะตั้งอยู่ในกลุ่มคนทำงาน, ลูกจ้าง หรือในกองทัพ สหกรณ์ประเภทนี้มีมากในหลายประเทศ เช่น บังกลาเทศ, อินเดีย, อินโดนีเซีย, ญี่ปุ่น, มาเลเซีย, ฟิลิปปินส์, ศรีลังกา และไทย

4. สหกรณ์ร้านค้าในเมืองและชนบท (Village and Rural Co-operative) คือ สหกรณ์ที่มีอยู่ทั้งในเมืองและชนบท เพื่อช่วยเหลือเกษตรกร โดยจำหน่ายสิ่งของที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน²

¹ Pradit Machima. (2536). *Basic Features of a Co-operative Society*. p. 7.

² *Ibid.* p. 6 - 7.

โครงสร้างการบริหารของสหกรณ์ร้านค้า

โครงสร้างการบริหารของสหกรณ์ร้านค้า ในข้อระเบียบบังคับของสหกรณ์ร้านค้า ของกรมส่งเสริมสหกรณ์ ซึ่งได้แก้ไขตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 ได้วางโครงสร้างหลักของสหกรณ์ร้านค้าไว้ 4 ชั้น ได้แก่

1. สมาชิก หมายถึง ผู้ที่มีชื่อและลงลายมือชื่อในบัญชีรายชื่อผู้ซึ่งจะเป็นสมาชิกของสหกรณ์ และได้ชำระค่าหุ้นตามจำนวนที่จะถือครบถ้วนแล้ว และผู้ได้รับเลือกเข้าเป็นสมาชิกตามข้อบังคับที่ได้ลงลายมือชื่อในทะเบียนสมาชิก และได้ชำระค่าหุ้นตามจำนวนที่จะถือครบถ้วนแล้ว สมาชิกสหกรณ์มี 2 ประเภท คือ สมาชิกสหกรณ์ทั่วไป และสมาชิกสมทบ

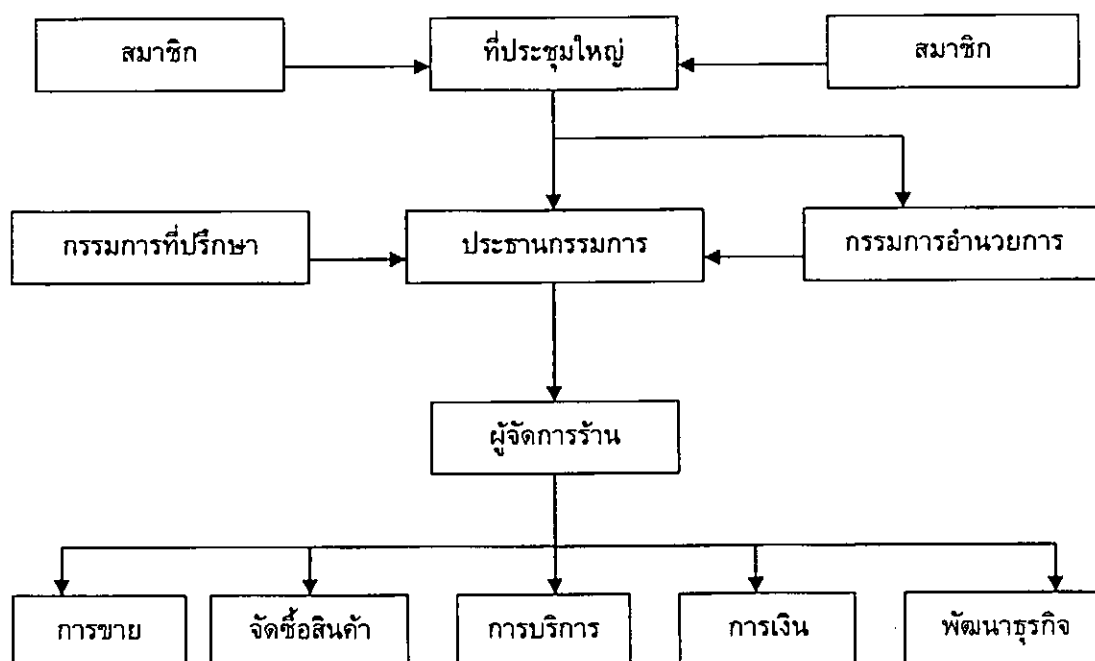
2. ที่ประชุมใหญ่ หมายถึง สมาชิกที่เข้าร่วมประชุมสามัญประจำปี (ประชุมใหญ่) เพื่อทราบถึงผลการดำเนินงานในแต่ละปี นอกจากนี้แล้วสมาชิกสหกรณ์เป็นผู้ร่วมแก้ไขปัญหาของสหกรณ์ในรอบปีให้มีความสมบูรณ์ และทำการคัดเลือกคณะกรรมการดำเนินงานเพื่อบริหารสหกรณ์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยจะต้องจัดภายใน 150 วัน หลังจากวันปิดบัญชีสหกรณ์ เช่น ร้านสหกรณ์การศึกษาประสานมิตร จำกัด ปิดบัญชีสหกรณ์วันที่ 31 มีนาคม จะต้องมีการจัดการประชุมใหญ่ขึ้นภายในวันที่ 31 สิงหาคม เป็นต้น

3. คณะกรรมการดำเนินงาน หมายถึง ผู้ที่ได้รับการเลือกตั้งจากที่ประชุมใหญ่โดยมีจำนวนไม่เกิน 15 คน ประกอบไปด้วย ประธานกรรมการ 1 คน และกรรมการไม่เกิน 14 คน โดยกรรมการแต่ละคนนั้นมีวาระ 2 ปี และเมื่อครบ 2 วาระติดกัน จะต้องหยุดการทำหน้าที่กรรมการบริหารเป็นเวลา 1 ปี ในการเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินงานนั้น ประธานกรรมการและกรรมการจะได้รับการเลือกตั้งโดยตรงจากที่ประชุมใหญ่ ในเรื่องของการจัดสรรตำแหน่งในแต่ละตำแหน่ง ได้แก่ รองประธานกรรมการ เลขานุการ และเหรัญญิก ในที่ประชุมของคณะกรรมการดำเนินงาน จะเป็นฝ่ายจัดสรรตำแหน่งเอง

4. ผู้จัดการและพนักงาน หมายถึง ตัวแทนที่ได้มาจากการจ้างเพื่อมาทำหน้าที่ภายในร้านให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น¹

¹ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2547). *ข้อระเบียบบังคับสหกรณ์ร้านค้า*. (ออนไลน์).

ในเรื่องของโครงสร้างการบริหารสหกรณ์ร้านค้าทั้ง 4 ชั้นนี้สามารถแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

ภาพประกอบ 1 : แผนภูมิโครงสร้างการบริหารสหกรณ์ร้านค้า

ที่มา : Pradit Matchima. (2536). *Basic Features of a Co-operative Society*. p.4.

ผลกระทบของธุรกิจค้าปลีกประเภทอื่น ๆ ต่อสหกรณ์ร้านค้า

ในปัจจุบันธุรกิจค้าปลีก ได้มีความหลากหลายมากขึ้น เพื่อให้ผู้บริโภคสามารถเปรียบเทียบราคาสินค้าที่มีอยู่ในท้องตลาด ธุรกิจค้าปลีกที่มีอยู่ในประเทศไทย สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

รูปแบบการค้าดั้งเดิม

1. ร้านขายปลีกทั่วไป (General Store) เป็นร้านค้าขนาดไม่ใหญ่ สินค้าที่นำมาจำหน่ายนั้นมีจำนวนน้อย แต่หลากหลายประเภท โดยส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ชุมชนขนาดเล็ก
2. ร้านค้าขายของชำ เป็นร้านค้าประเภทนี้จะจำหน่ายสินค้าที่จำเป็นแก่การครองชีพ เช่น ข้าวสาร น้ำปลา สบู่ เป็นต้น ร้านค้าขายของชำ สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ร้านขายของชำ

แบบครบเครื่อง จะมีการของสดขายรวมอยู่ด้วย เช่นเนื้อสัตว์ ผักสด และอีกแบบหนึ่ง คือ แบบไม่ครบเครื่อง ร้านแบบนี้จะไม่มีการขายของสดนั่นเอง¹

รูปแบบการค้าสมัยใหม่

1.ร้านค้าแบบเงินสดและบริการตนเอง (Cash & Carry) ร้านค้าประเภทนี้จะมีสินค้าหลากหลายและมีจำนวนมาก โดยให้ผู้ที่มาจับจ่ายซื้อสินค้า สามารถเลือกได้ด้วยตัวเอง ลักษณะการสร้างอาคารจะคล้ายกับอาคารคลังสินค้า ร้านค้าที่ประกอบกิจการแบบนี้ คือ แมคโคร

2.ห้างสรรพสินค้า (Department Store) เป็นรูปแบบการค้าปลีกขนาดใหญ่ มีสินค้าเป็นจำนวนมาก โดยสินค้าที่นำมาจำหน่ายนั้นมีความหลากหลายและราคาแพง

3.ร้านสรรพอาหาร (Supermarket) เป็นร้านค้าปลีกที่เน้นจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็น โดยเฉพาะกับอาหารมีทั้งแบบสดและสำเร็จรูป

4.ร้านค้าปลีกแบบเน้นสินค้าราคาถูก (Discount Store) เป็นร้านค้าที่นำหลักการของร้านสรรพอาหารมาใช้ สินค้าที่นำมาขายเป็นสินค้าที่มีจำหน่ายทั่วไป เน้นราคาถูก ร้านค้าในรูปแบบนี้แบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ

4.1 ซูเปอร์เซ็นเตอร์ (Super Center) สินค้าที่นำมาจำหน่ายนั้นเป็นประเภทเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม และเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ และมีอาหารมาจำหน่ายเป็นสินค้าเสริม เช่น บิ๊กซี โลตัส

4.2 ไฮเปอร์มาร์เก็ต (Hyper Market) เป็นร้านค้าปลีกที่มีขนาดใหญ่กว่าร้านสรรพอาหารถึง 6 เท่า โดยจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค รวมทั้งสินค้าที่จำเป็นเช่นเดียวกับซูเปอร์เซ็นเตอร์ แต่ไฮเปอร์มาร์เก็ตจะเน้นสินค้าประเภทอาหารเป็นหลัก ห้างที่ประกอบกิจการนี้คือ คาร์ฟูร์

5.ร้านค้าสะดวกซื้อ (Convenience Store) เป็นร้านค้าปลีกที่เน้นความสะดวกสบาย โดยเฉพาะกับใกล้บ้าน ใกล้แหล่งชุมชน ซึ่งมักจะเปิดบริการตลอด 24 ชั่วโมง หรือเปิดให้บริการเป็นเวลานาน ร้านค้าประเภทนี้คือ เซเว่นอีเลฟเว่น แฟมมิลีมาร์ท

6.ร้านค้าเฉพาะอย่างยิ่ง (Category Killer) เป็นร้านค้าที่นำสินค้าเฉพาะอย่างมาจำหน่ายโดยตรง เช่น ถ้าเป็นเครื่องใช้ไฟฟ้า ผู้จำหน่ายคือ พาวเวอร์บาย ถ้าเป็นเครื่องกีฬา ผู้จำหน่ายคือ ซูเปอร์สปอร์ต หรือ สปอร์ตเวิร์ลด์ เป็นต้น

7.สเปเชียลตี้สโตร์ (Specialty Store) เป็นร้านค้าปลีกที่ขายสินค้าจำนวนจำกัด สินค้าที่นำมาจำหน่ายนั้นเป็นสินค้าพิเศษ ซึ่งบางประเภทไม่สามารถหาซื้อได้ที่ห้างสรรพสินค้า ร้านค้าประเภทนี้ได้แก่ วัดสัน, บู้ตส์ เป็นต้น²

¹ ประเสริฐ จรรยาสุภาพ และ รัตนา โพธิ์สุวรรณ. (2544). รายงานการวิจัยแนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารงานสหกรณ์ร้านค้า. หน้า 59.

² แหล่งเดิม. หน้า 60 - 63.

ผลกระทบจากการเติบโตของธุรกิจค้าปลีก ทำให้สหกรณ์ร้านค้าของประเทศไทย ประสบปัญหาอย่างหนัก นับตั้งแต่ร้านค้าปลีกแบบเน้นสินค้าราคาถูก และร้านสะดวกซื้อ ได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น เป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าของประเทศไทยต้องลดจำนวนลง อันเนื่องมาจากเรื่องของราคาสินค้า ท่าเลที่ตั้งร้าน สถานที่จอดรถ สิ่งอำนวยความสะดวกภายในร้าน และเวลาในการเปิด - ปิด ของร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูก และร้านสะดวกซื้อ

ร้านสะดวกซื้อ ถึงแม้ว่าจะไม่มีที่จอดรถ แต่ร้านสะดวกซื้อจะเน้นไปในเรื่องท่าเลที่ตั้ง ที่เน้นไปในที่ชุมชนขนาดใหญ่ และในเรื่องของเวลาเปิด - ปิด มีการเปิดให้บริการตลอด 24 ชั่วโมง ทำให้ผู้คนที่มาจับจ่ายใช้สอยนั้นมีความสะดวกมากขึ้น

ในส่วน of ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาสินค้าถูก จะเน้นในเรื่องของราคาสินค้า พื้นที่ที่มีขนาดใหญ่ นอกจากนี้ยังมีสถานที่จอดรถในบริเวณอาคาร ทำให้ผู้ที่เข้ามาจับจ่ายมีความสะดวก ในการซื้อสินค้า เนื่องจากสามารถซื้อสินค้าเป็นจำนวนมากได้ และสามารถสินค้านำกลับไปที่บ้านได้อย่างสะดวก

นอกจากเรื่องของราคา ท่าเลที่ตั้ง และเวลาเปิด - ปิด แล้ว ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูก และร้านสะดวกซื้อ ยังมีการประชาสัมพันธ์ และมีรายการส่งเสริมการขายผ่านสื่อต่างๆ ทำให้รายได้จากการขายสินค้าของสหกรณ์ร้านค้าลดลง บางแห่งถึงกับปิดกิจการไป อันเป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้ามีจำนวนลดลงอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 2
ประวัติสหกรณ์ร้านค้าและ
การดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย
พ.ศ. 2480 – 2503

ก่อนกำเนิดสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย

สหกรณ์ร้านค้าได้ถือกำเนิดขึ้นในประเทศไทย พ.ศ. 2480 แต่ก่อนหน้าที่จะมีสหกรณ์ร้านค้าเกิดขึ้นนั้น ประเทศไทยได้มีการจัดตั้งสหกรณ์มาแล้ว 2 ประเภท คือ

1. สหกรณ์หาทุน (Credit Cooperative)

สหกรณ์ประเภทนี้จัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือชาวนาที่ขาดแคลนเงินทุน ซึ่งเป็นปัญหาที่มาจากปัญหาเศรษฐกิจตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งปัญหาใหญ่ของชาวนา คือ ชาวนาไม่มีที่ดินทำนา เนื่องจากในสมัยนั้นข้าวเป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุด จึงทำให้ชาวนาหันมาปลูกข้าวกันมาก โดยส่วนใหญ่ชาวนามีฐานะยากจน และมีความต้องการขยายที่ดินเพื่อเพิ่มผลผลิต บางรายไม่มีที่นาเป็นของตนเอง ทำให้ต้องไปเช่าที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูก ถึงแม้ว่าจะมีการขยายที่ดินการทำนาแล้วตั้งแต่หลังสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้วก็ตาม แต่บริษัทที่รับสัมปทานชุดคลองนั้น ขายที่ดินในราคาสูงและมีขนาดใหญ่ จึงทำให้ไม่สามารถซื้อเป็นของตนเองได้ นอกจากนี้แล้วชาวนายังประสบปัญหากับภัยธรรมชาติ ได้ผลผลิตไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ประกอบกับค่าครองชีพเริ่มสูงขึ้น ทำให้รัฐบาลในสมัยนั้นจึงต้องเร่งแก้ปัญหาเรื่องนี้เป็นการด่วน

การแก้ปัญหาไขปัญหาชาวนาของรัฐบาลในสมัยนั้นมี 2 วิธี คือ การจัดตั้งธนาคารเพื่อการเกษตร และวิธีการสหกรณ์ วิธีการที่รัฐบาลเห็นว่าเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาชาวนาได้ดีที่สุด คือ วิธีการสหกรณ์ เนื่องจากเป็นวิธีการที่สะดวก และสามารถควบคุมผู้คนให้อยู่ในกฎข้อบังคับได้

ต่อมารัฐบาลจึงได้มีมติให้มีการบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์ขึ้นมา เรียกว่า พระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พ.ศ. 2459 โดยได้เพิ่มเติมมาจาก พระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ. 2457 ในการเพิ่มเติมกฎหมายว่าด้วยสมาคมสหกรณ์ไปในพระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ. 2457 เนื่องจากการสหกรณ์ของประเทศไทยยังเป็นช่วงเริ่มต้น จึงทำให้รัฐบาลในสมัยนั้นเห็นว่าการตรากฎหมายว่าด้วยเรื่องของสหกรณ์โดยทันทีนั้นเป็นเรื่องที่ยังไม่มีความจำเป็น

หลังจากที่ได้มีการบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์แล้ว รัฐบาลจึงได้จัดตั้งสหกรณ์ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2459 ณ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก โดยใช้ชื่อว่า “สหกรณ์วัดจันทร์ไม่จำกัดสินไช้”^{*} เป็นรูปแบบสหกรณ์เครดิตโรไฟไฟเซิน หรือ สหกรณ์หาทุน โดยเริ่มจากจังหวัดพิษณุโลก ต่อมาในปี พ.ศ. 2460 ได้มีการขยายไปยังจังหวัดลพบุรี ในปี พ.ศ. 2463 ได้มีการขยายเพิ่มเติมไปยังจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และได้ขยายอยู่เพียง 3 จังหวัดนี้ จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2471 ตามตาราง 1

ตาราง 1 จำนวนสหกรณ์หาทุนตั้งแต่ พ.ศ. 2459 – 2471

พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์	จำนวนสมาชิก	พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์	จำนวนสมาชิก
2459	1	16	2466	64	1,260
2460	13	184	2467	69	1,300
2461	14	203	2468	77	1,440
2462	26	500	2469	77	1,390
2463	60	1,190	2470	81	1,510
2464	60	1,200	2471	91	1,629
2465	60	1,250			

ที่มา : กองประมวลสถิติและพยากรณ์. (2479). สถิติพยากรณ์รายปีราชอาณาจักรสยาม บรรพ 18 พ.ศ. 2476 – 77

ใน พ.ศ. 2471 เมื่อรัฐบาลเห็นว่าการสหกรณ์ในประเทศไทยประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง เห็นว่าควรจะมีกฎหมายสำหรับสหกรณ์โดยตรง จึงได้มีการบัญญัติกฎหมายขึ้น คือ พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471 หลังจากที่มีการบัญญัติกฎหมายสหกรณ์ขึ้นมา สหกรณ์หาทุนได้มีการขยายไปยังจังหวัดอื่นๆ

^{*} คำว่า “ไม่จำกัดสินไช้” ตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471 มาตรา 4 (7) ได้บัญญัติความหมายไว้ว่า “ไม่จำกัดสินไช้ให้หมายความว่าสมาชิกแห่งสหกรณ์อื่นได้จดทะเบียนแล้วนั้นทุกคนต้องรับใช้หนี้สินของสหกรณ์รวมกันและแทนกันไม่มีจำกัด”

ในสมัยรัฐบาลคณะราษฎร พ.ศ. 2475 ได้มีแนวคิดที่จะจัดตั้งสหกรณ์ประเภทอื่นขึ้นมา ดังเช่น ในเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) และนโยบายในทางเศรษฐกิจของพระยามโนปกรณนิติธาดา แต่ก็ไม่เป็นผล เนื่องจากรัฐบาลคณะราษฎรเห็นว่าการสหกรณ์ของไทยนั้นยังไม่พร้อมที่จะมีสหกรณ์ประเภทอื่น ดังนั้นในช่วง พ.ศ. 2472 – 2475 จึงได้มีการจัดตั้งสหกรณ์หาทุนเพิ่มขึ้น เพียงประเภทเดียวเท่านั้น ตามตาราง 2

ตาราง 2 จำนวนสหกรณ์หาทุนตั้งแต่ พ.ศ. 2472 – 2477

พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์	จำนวนสมาชิก	พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์	จำนวนสมาชิก
2472	128	2,157	2475	183	2,935
2473	128	2,221	2476	326	4,486
2474	150	2,498	2477	439	6,324

ที่มา : กองประมวลสถิติแลพยากรณ์. (2482). สถิติพยากรณ์รายปีราชอาณาจักรสยาม บรรพ 19 พ.ศ. 2478 – 79 หน้า 463

2. สหกรณ์เช่าซื้อที่ดิน

สหกรณ์ประเภทนี้เริ่มต้นขึ้นเป็นครั้งแรก ณ คลอง 7 อำเภอสำลูกกา จังหวัดปทุมธานี เมื่อ พ.ศ. 2478 ตามโครงการของรัฐบาลที่มีชื่อว่า "บันทึกเรื่องการช่วยเหลือชาวนาที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองโดยวิธีจัดตั้งสหกรณ์ผู้เช่าของกระทรวงเศรษฐกิจ" ซึ่งในโครงการฉบับนี้ได้มีกำหนดให้มีการจัดตั้งสหกรณ์เช่าซื้อที่ดินเป็นจำนวน 4 แห่ง เหตุที่มีการจัดตั้งขึ้นมา เพื่อช่วยเหลือชาวนาที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเอง และต้องเช่านาของผู้อื่นไม่สามารถที่จะช่วยในรูปแบบสหกรณ์หาทุนได้ เนื่องจากสหกรณ์หาทุนนั้นเป็นสหกรณ์ที่ช่วยเหลือได้เฉพาะชาวนาที่มีหลักทรัพย์เท่านั้น¹

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **สร.0201.54/4** เอกสารสำนักราชเลขาธิการ การช่วยเหลือชาวนาโดยวิธีการจัดตั้งสหกรณ์เช่าซื้อ (26 มีนาคม 2476 – 10 ตุลาคม 2492).

การกำเนิดสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย

มูลเหตุอันทำให้เกิดสหกรณ์ร้านค้า

การกำเนิดสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทยนั้น เกิดขึ้นเนื่องจากราคาสินค้าในสมัยนั้นมีราคาแพง และร้านค้าที่ขายสินค้านั้นส่วนใหญ่เป็นร้านของคนต่างประเทศ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงได้มีการส่งเสริมให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ประเภทอื่นๆ ขึ้นมา เช่น สหกรณ์เช่าซื้อที่ดิน อันจะทำให้ชาวนามีที่ทำนา ซึ่งเป็นต้นทุนของผลิตผลนั้นลดลงไป และสหกรณ์ประเภทหนึ่งที่ได้ถือกำเนิดขึ้นมาด้วยนั้นคือ สหกรณ์ร้านค้า เพื่อช่วยให้ราคาสินค้ามีราคายุติธรรมมากขึ้น

โครงการของรัฐบาลที่ให้ดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้า

หลังจากที่ได้จัดตั้งสหกรณ์หาทุนขึ้นแล้ว รัฐบาลคณะราษฎรมีความเห็นว่าควรจะมีการจัดตั้งสหกรณ์ประเภทอื่นๆ ขึ้นมาด้วย โดยในช่วงนี้ได้มีโครงการสำหรับจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าทั้งหมด 4 โครงการ ได้แก่

1. เค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม

เค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม (สมุดปกเหลือง) ถือได้ว่าเป็นโครงการแรกๆ ที่ให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า เนื่องจากหลวงประดิษฐมนูธรรมเห็นว่า ประชาชนชาวไทยยังมีปัญหาต่างๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการขาดแคลนเงินทุน ขาดแคลนที่ดินในการทำกิน ถูกโกงราคาจากปัญหาพ่อค้าแม่ค้า ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ราคาสินค้าพุ่งขึ้นสูงเป็นอย่างมาก จากเหตุเหล่านี้ทำให้หลวงประดิษฐมนูธรรมจึงเห็นว่าวิธีการหนึ่งที่สามารถช่วยเหลือประชาชนได้ดี คือวิธีการสหกรณ์

เค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรมนี้ ได้แบ่งประเภทของสหกรณ์เป็น 4 ประเภทด้วยกันคือ สหกรณ์ผู้ผลิต สหกรณ์ผู้บริโภค สหกรณ์ขนส่ง และสหกรณ์เคหสถาน โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ ต้องการที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับการงานด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากรัฐบาลไม่สามารถเข้าไปควบคุมในกลุ่มคนหมู่มากได้จึงอยากจะให้แบ่งเป็นสหกรณ์ เพื่อที่การดูแลนั้นจะได้สะดวกทั่วถึง คนในกลุ่มเดียวกันก็ย่อมที่จะมีความเข้าใจมากกว่า ฉะนั้นหากตั้งสหกรณ์ขึ้นงานทุกอย่างก็จะง่ายขึ้นตามไปด้วย

แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่เห็นด้วยกับการจัดตั้งสหกรณ์ตามเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม ในพระบรมราชวินิจฉัยของพระองค์ หรือสมุดปกขาว พระองค์ทรงมีความเห็นเกี่ยวกับด้านการสหกรณ์ 2 ประการ ได้แก่ การแบ่งงานสหกรณ์ และการร่วมในกิจการต่างๆ

การแบ่งงานสหกรณ์

สหกรณ์ที่รัฐบาลจัดอยู่ ณ บัดนี้ ผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินเท่านั้นจึงจะเป็นสมาชิกสหกรณ์ได้ ส่วนชาวนาที่เช่าทำอันมีจำนวนมากนั้นไม่มีโอกาสที่จะเป็นได้ ตามความข้อนี้อาจเป็นจริงได้ แต่อย่าลืมนึกว่าจำนวนคนที่ไม่มีที่ดินของตนเองในประเทศไทย เวลานี้มีอยู่เพียง 36% และในจำนวน 36% นี้ก็ทำงานรับจ้างเขาในเมืองต่างๆ ก็ยังอีกมาก¹

ในเรื่องของการแบ่งงานสหกรณ์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่า สหกรณ์ที่ประเทศไทยจัดตั้งอยู่นี้ เป็นสหกรณ์หาทุนซึ่งเป็นสหกรณ์ที่จะต้องมีหลักทรัพย์มาค้ำประกันจึงจะกู้ได้ ซึ่งชาวนาที่ไม่มีที่ดินมีจำนวนน้อย และชาวนากลุ่มนี้ไม่มีเรื่องเดือดร้อนจึงไม่จำเป็นที่จะต้องจัดตั้งสหกรณ์เช่าที่ซื้อดิน เพราะพวกนี้เขายังมีแหล่งทำมาหากินอื่นๆ อีก เป็นจำนวนมาก ฉะนั้นการขยายสหกรณ์ตามโครงการฉบับนี้ จึงเป็นการสิ้นเปลืองเงินทุน

การร่วมในกิจการต่างๆ

การจัดสหกรณ์ในประเทศสยามนั้น ควรให้มีการจัดให้เป็นไปดังรูปที่เดนมาร์กดำเนินอยู่นั้น ไม่เป็นของรัฐบาล เป็นส่วนของราษฎรที่รวมกันขึ้นเป็นส่วนรวมของตัวโดยเฉพาะ ไม่ใช่เอาคนมาเลี้ยงเป็นทาส²

ในส่วนของการร่วมกิจการสหกรณ์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่า สหกรณ์จะต้องเกิดจากการจัดตั้งของคนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีความคิดตรงกันที่จะแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในกลุ่มกันเอง ไม่ใช่ว่าทุกอย่างจะต้องมาที่รัฐบาลทั้งหมด ถ้าหากรัฐบาลกระทำเพียงฝ่ายเดียวก็เท่ากับเป็นการบังคับให้ประชาชนทำ โดยที่ประชาชนไม่เข้าใจเกี่ยวกับสหกรณ์ ซึ่งในต่างประเทศนั้น โดยเฉพาะกับประเทศเดนมาร์ก ศาสตราจารย์หลวงสมานกิจ ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “ชาวนาเดนมาร์ก ร่ำรวยขึ้นได้อย่างไร” โดยสรุปว่า สหกรณ์ของชาวเดนมาร์กนั้นเวลาที่พวกเขาเดือดร้อน พวกเขาก็มีความคิดที่จะจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นด้วยตนเอง หลังจากที่พวกเขาได้ปฏิบัติแล้ว เห็นว่าเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพ จึงมีการขยายไปยังตามหมู่บ้านต่างๆ อันเป็นผลให้การสหกรณ์ของพวกเขาเจริญเติบโตและก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

นอกจากพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว คณะกรรมการที่ทำหน้าที่พิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรมมีมติคัดค้านการนำเค้าโครงการเศรษฐกิจฉบับนี้มาใช้ เนื่องจากถูกมองว่าเป็นเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ดังนั้นการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าตามเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรมจึงต้องยกเลิกไป

¹ ปรีดี พนมยงค์. (2542). *เค้าโครงการเศรษฐกิจ*. หน้า 81.

² *แหล่งเดิม*. หน้า 81.

2. นโยบายทางเศรษฐกิจของพระยามโนปกรณนิติธาดา

นโยบายในทางเศรษฐกิจของพระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นโครงการฉบับที่สอง ที่กล่าวถึงในด้านสหกรณ์ กล่าวคือ ให้มีการขยายสหกรณ์ประเภทเครดิต (สหกรณ์หาทุน) เพิ่มขึ้น และยังให้มีการจัดตั้งเพิ่มขึ้นอีก 2 ประเภท คือ สหกรณ์ร้านค้า และ สหกรณ์นิคม โดยมีจุดประสงค์หลัก คือ เพื่อต้องการให้ชาวนามีแหล่งเงินทุน มีแหล่งจำหน่ายเครื่องอุปโภคบริโภคในราคาถูกยุติธรรม นอกจากนี้แล้วยังเป็นการช่วยให้ชาวนาที่ไม่มียานทำหรือกำลังขาดแคลนที่ดินได้มีที่ดินทำกิน

ในนโยบายทางเศรษฐกิจ ได้กำหนดสิ่งที่รัฐบาลจะต้องกระทำไว้ 4 อย่าง ได้แก่

1. ขยายสหกรณ์ประเภทเครดิต
2. เริ่มจัดให้มีร้านสหกรณ์ขึ้นในท้องที่ต่างๆ
3. ตั้งฉางรับข้าวและพืชผลอย่างอื่นของกสิกร
4. จัดหาที่ดินให้กสิกรที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเอง¹

แต่สภาเศรษฐกิจกระทรวงเศรษฐกิจ เห็นว่านโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาลไม่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจในสมัยนั้น ทางสภาเศรษฐกิจกระทรวงเศรษฐกิจจึงได้มีการร่าง "โปรแกรมเศรษฐกิจ" ขึ้นมาให้พิจารณาแทน ซึ่ง "โปรแกรมเศรษฐกิจ" นั้นได้กำหนดให้สิ่งที่รัฐบาลจะต้องทำทันที 10 ประเด็น ได้แก่

1. ขยายสหกรณ์ประเภทเครดิต
2. เริ่มสอบสวนเรื่องสหกรณ์ประเภทผู้เช่า
3. ขยายและประสานการคมนาคมทางบกทางน้ำ
4. เริ่มการตั้งฉางและการขนส่งข้าว
5. เริ่มสอบสวนการตั้งฉางสำหรับพืชอย่างอื่น
6. เริ่มจัดการสนับสนุนออมสิน
7. แสวงหาตลาดต่างประเทศสำหรับสินค้าไทย และตั้งผู้แทนในการค้า
8. เริ่มหาผู้ทางที่จะตั้งเครดิตสถานกลางสำหรับการกสิกรรม
9. ขยายสถานีทดลองกสิกรรม

10. สำรวจและวางแผนการชลประทานในท้องที่กสิกรรม ซึ่งอยู่นอกโครงการชลประทาน และจัดวางระเบียบการ เพื่อใช้การชลประทานบัดนี้ เช่นการทำคันนาในที่ๆ ควรทำเป็นคัน ให้เป็นประโยชน์แก่การทำนายิ่งขึ้น²

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **สร.0201.22/3** เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ โครงการเศรษฐกิจ (สมัยพระยามโนปกรณนิติธาดา) (18 มีนาคม 2475 – 6 ตุลาคม 2477).

² แหล่งเดิม.

ตามความคิดเห็นของสภาเศรษฐกิจกระทรวงเศรษฐกิจ จะเห็นได้ว่าปัญหาของชาวนายังมีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะกับเรื่องเงินทุน ที่ดิน และตลาดการค้าของชาวนา ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัญหาใหญ่ ดังนั้นสภาเศรษฐกิจกระทรวงเศรษฐกิจเห็นว่าจำเป็นที่จะต้องแก้ปัญหาของชาวนาเสียก่อน จึงทำให้ความคิดที่จะให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าตามนโยบายเศรษฐกิจของพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นอันต้องล้มไป

3. บันทึกเรื่องการช่วยเหลือชาวนาที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองโดยวิธีจัดตั้งสหกรณ์ผู้เช่าของกระทรวงเศรษฐกิจ

บันทึกเรื่องการช่วยเหลือชาวนาที่ไม่มีที่ดินของตนเองโดยวิธีจัดตั้งสหกรณ์ผู้เช่า ถือได้ว่าเป็นโครงการที่สามที่ให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า เนื่องมาจากชาวนามีรายได้ไม่เพียงพอกับการซื้อสินค้า ซึ่งในบันทึกฉบับนี้ได้กล่าวถึงวิธีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าไว้ว่า

สหกรณ์ (สหกรณ์ผู้เช่า) ที่จะตั้งขึ้น ๔ สมาคม* นั้น อยู่ในคลองเดียวกันและใกล้กัน เหตุนี้การตั้งร้านสหกรณ์ควรตั้งแค่เพียงร้านเดียว โดยให้สมาชิกของสหกรณ์ทั้ง ๔ สมาคมเป็นสมาชิกของร้านสหกรณ์ หุ่นของร้านสหกรณ์นี้มาจากหุ้น ซึ่งสมาชิกทุกคนจะต้องซื้ออย่างน้อย ๑ หุ้น หุ้นหนึ่งมีมูลค่า ๒๐ บาท วิธีการดำเนินการร้านสหกรณ์ในขั้นแรกคงต้องอาศัยเจ้าพนักงานแนะนำและช่วยเหลือบ้างจนกว่าจะเห็นทำได้โดยลำพัง¹

วิธีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าตามบันทึกเรื่องการช่วยเหลือชาวนาที่ไม่มีที่ดินของตนเองโดยวิธีจัดตั้งสหกรณ์ผู้เช่า นั้น จะเห็นได้ว่าก่อนที่จะให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นมานั้นในบริเวณนี้จะต้องมีการจัดสหกรณ์เช่าซื้อที่ดินให้ครบทั้ง 4 สมาคมก่อน เนื่องจากการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้านั้น จำเป็นจะต้องใช้ทุนที่มาจากสมาชิก กล่าวคือ หากมีการรวบรวมสมาชิกได้เป็นจำนวนมากแล้ว ก็จะทำให้ทุนในการดำเนินงานนั้นมีจำนวนเพียงพอแก่การสั่งซื้อสินค้าที่จะนำเข้ามาจำหน่ายในราคาที่ยุติธรรมได้

ในบันทึกเรื่องการช่วยเหลือชาวนาที่ไม่มีที่ดินของตนเองโดยวิธีจัดตั้งสหกรณ์ผู้เช่า ยังได้ให้เหตุผลในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นไว้ว่า

การตั้งร้านสำหรับจำหน่ายของกินของใช้ เวลาที่ชาวนาต้องซื้ออาหารและของใช้ต่างๆ จากร้านเงินด้วยราคาแพงเกินสมควร เพราะต้องซื้อเชื่อและไม่มีหลักประกันให้ผู้ขายยึดถือ นอกจากผลข้าวในนา ผู้ขายจึงคิดค่าป่วยการ (ประมาณร้อยละ ๕๐) รวมกับราคาของ ซึ่งขายกันตามท้องตลาด เมื่อถึงระดูเก็บเกี่ยวเจ้าหนี้ยี้ก็มาดักดวงข้าวไป เป็นการชားหนี้ยี้ วิธีแก้ไขข้อนี้สหกรณ์อาจตั้งร้านขึ้นร้านหนึ่งในย่านกลาง มีลักษณะเป็นร้าน

* นับตั้งแต่ พ.ศ. 2459 – 2510 ลักษณะนามที่ใช้เรียกสหกรณ์จะใช้หน่วยเป็น “สมาคม” ต่อมาใน พ.ศ. 2511 ซึ่งเป็นปีที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 จนถึงปัจจุบัน ลักษณะนามที่ใช้เรียกสหกรณ์จะใช้หน่วยเป็น “สหกรณ์”

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.54/4 เอกสารสำนักพระราชเลขาธิการ การช่วยเหลือชาวนาโดยวิธีการจัดตั้งสหกรณ์เช่าซื้อ (26 มีนาคม 2476 – 10 ตุลาคม 2492).

สหกรณ์ วัตถุประสงค์ของร้านสหกรณ์ก็คือจำหน่ายของต่างๆ ที่สมาชิกต้องการใช้ เมื่อสมาชิกคนใดมาซื้อของจากร้านนี้เป็นจำนวนเท่าใด สหกรณ์ก็จะได้ผลึกเงินจำนวนหนึ่ง ซึ่งขายข้าวได้มาจากชำระค่าอาหารและของใช้ ซึ่งผู้คนที่ได้ซื้อจากร้าน การตั้งร้านสหกรณ์ขึ้นตามวิธีที่ชี้แจงไว้นี้ จะช่วยสมาชิกในการซื้อของได้ถูก¹

จากบันทึกเรื่องการช่วยเหลือชาวนาที่ไม่มีที่นาของตนเองโดยวิธีจัดตั้งสหกรณ์ผู้เช่า ที่ได้กล่าวถึงการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า จะเห็นได้ว่า ชาวนาที่ไม่มีที่นาคือของตนเองนั้น ต่างประสบปัญหาทางการเงิน รายได้หลักของชาวนานั้นมาจากมาจากการขายข้าวเพียงอย่างเดียว โดยไม่มีอาชีพเสริมรายได้อื่นๆ อีก ทำให้มีเงินไม่พอเพียงกับซื้อของใช้ต่างๆ ในการซื้อเครื่องใช้ต่างๆ ชาวนาเหล่านี้ล้วนซื้อด้วยเงินเชื่อ ทำให้พวกเขาซื้อสินค้าในราคาแพงเกินควร ด้วยเหตุนี้จึงได้มีการช่วยเหลือชาวนาด้วยการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า เพื่อให้ชาวนาสามารถซื้อสินค้าได้ในราคาถูก

การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าไม่ได้มีการจัดตั้งตามบันทึกเรื่องการช่วยเหลือชาวนาที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเองโดยวิธีสหกรณ์ผู้เช่านี้ เนื่องจากสหกรณ์ผู้เช่าซื้อที่ดินที่ได้ถือกำเนิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2478 ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ผู้เช่าซื้อที่ดินครบทั้ง 4 สมาคม แต่สมาชิกของสหกรณ์ทั้ง 4 สมาคมมีจำนวนเพียง 69 คน เป็นผลให้มีเงินทุนไม่เพียงพอที่จะจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า จึงทำให้ยังไม่มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในบริเวณดังกล่าว

4. โครงการขยายงานของกรมสหกรณ์สำหรับ พ.ศ. 2480

โครงการขยายงานของกรมสหกรณ์สำหรับ พ.ศ. 2480 เป็นโครงการฉบับที่สี่ที่ให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า โดยใน พ.ศ. 2479 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรราธิการ กรมสหกรณ์ได้เสนอ โครงการสำหรับการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า เรียกว่า “โครงการขยายงานของกรมสหกรณ์สำหรับ พ.ศ. 2480” ในโครงการนี้ได้กล่าวถึงการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าไว้ว่า “...จะจัดตั้งสหกรณ์ร้านในภาคต่างๆ เพื่อเป็นการทดลองรวม ๕ แห่ง ประมาณจะใช้ทุนสำหรับตั้งร้านและนางข้าวสหกรณ์ละ ๘๐๐ บาท รวมเป็นเงิน ๔,๐๐๐ บาท...”²

จากโครงการดังกล่าวทำให้รัฐบาลได้มีการร่างบันทึกเรื่องการช่วยเหลือกสิกรโดยวิธีจัดตั้งร้านสหกรณ์ในชนบท โดยได้กล่าวถึงวิธีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าไว้ว่า

ตำบลที่จะจัดตั้ง ในขั้นแรกนี้กรมสหกรณ์จะจัดตั้งในตำบลที่มีสหกรณ์เครดิตตั้งอยู่แล้วเป็นจำนวนมากเพื่อเป็นการทดลองดูในหมู่สมาชิกสหกรณ์เครดิตก่อน ทั้งนี้ก็เพราะสมาชิกเหล่านี้เคยได้รับการอบรมในวิธีการสหกรณ์มาแล้ว จึงย่อมจะเข้าใจในรูปการ และรวบรวมกันง่ายขึ้น ส่วนราษฎรอื่นๆ ถ้าเต็มใจจะเข้าเป็นสมาชิกด้วยก็ได้ กำหนดจะตั้งสัก

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.54/4 เอกสารสำนักราชเลขาธิการ การช่วยเหลือชาวนาโดยวิธีการจัดตั้งสหกรณ์ผู้เช่าซื้อ (26 มีนาคม 2476 – 10 ตุลาคม 2492).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.54/11 เอกสารสำนักราชเลขาธิการ กระทรวงเกษตรราธิการ เสนอโครงการขยายงานและผลแห่งจัดสหกรณ์ประจำปี (14 ตุลาคม 2479 – 4 กรกฎาคม 2483).

๕ สมาคมก่อน เมื่อปรากฏผลดีและเป็นที่ยอมรับของราษฎรอื่นๆ แล้วก็จะได้จัดขยายให้แพร่หลายเป็นลำดับไป¹

ในบันทึกเรื่องการช่วยเหลือกิจการโดยวิธีการจัดตั้งร้านสหกรณ์ในชนบท จะเห็นได้ว่าสหกรณ์ร้านค้านั้นถือได้ว่าเป็นสหกรณ์รูปแบบใหม่ จึงต้องเน้นในพื้นที่ที่มีสหกรณ์หาทุนก่อน เนื่องจากคนในพื้นที่นั้นมีประสบการณ์ด้านการสหกรณ์ การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าจะได้เป็นไปอย่างถูกต้องหลักการ และยังช่วยให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จได้อีกด้วย

ในบันทึกเรื่องการช่วยเหลือกิจการโดยวิธีการจัดตั้งร้านสหกรณ์ในชนบท ได้กล่าวถึงทุนการดำเนินงานของการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าไว้ว่า

เงินทุนที่จะต้องใช้ ในขั้นแรกๆ ที่เริ่มการทดลองนี้ จำเป็นจะต้องขอยืมเงินทุนจากรัฐบาลมาสร้างบ้านและนางข้าว ดังรายการต่อไปนี้

(๑) ค่าสร้างตัวร้าน มีห้องขายของ ๑ ห้อง

และห้องสำหรับผู้ขายอยู่ ๑ ห้อง พร้อมทั้ง

ครัวไฟ

๕๐๐ บาท

(๒) ค่าสร้างฉางสำหรับเก็บข้าวเปลือกที่สมาชิก

และราษฎรนำมาแลกเปลี่ยนกับของที่ซื้อไป

ขนาดจุข้าวราว ๓๐ เกวียน

๓๐๐ บาท

รวม

๘๐๐ บาท²

แหล่งเงินทุนในการจัดสร้างตัวสหกรณ์ร้านค้าและนางข้าว นั้น มาจากเงินกู้ที่ได้จากกระทรวงการคลัง เพื่อเป็นหลักประกันให้กับตัวร้าน ตัวนางข้าว และสินค้าที่มีอยู่ในร้าน กับเงินทุนของสหกรณ์ โดยขอกู้เงินให้แก่สหกรณ์ร้านค้าแห่งละ 800 บาท โดยใน พ.ศ. 2480 กำหนดให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าจำนวน 5 สมาคม รวมเป็นเงิน 4,000 บาท

ทุนสำหรับการจัดซื้อสินค้า ในบันทึกเรื่องการช่วยเหลือกิจการโดยวิธีการจัดตั้งร้านสหกรณ์ในชนบท ได้กล่าวไว้ว่า "...ส่วนสินค้าสำหรับร้านนั้น จะเรียกหุ้นจากสมาชิกคนละ ๑ หุ้น เป็นมูลค่า ๑๐ บาท ทั้งนี้เพื่อเงินทุนที่เรียกจากสมาชิกจะได้มีจำนวนมากพอที่จะหมุนเวียนมาซื้อสินค้าใส่ร้านได้"³

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.54/11 เอกสารสำนักราชเลขาธิการ กระทรวงเกษตรธิการ เสนอโครงการขยายงานและผลแห่งจัดสหกรณ์ประจำปี (14 ตุลาคม 2479 – 4 กรกฎาคม 2483).

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

เมื่อโครงการดังกล่าวได้นำเข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 53 / 2479 เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2479 คณะรัฐมนตรีเห็นชอบด้วย จึงมีมติอนุมัติให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเป็นจำนวน 5 สมาคม โดยให้ทุนในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าแห่งละ 800 บาท เป็นจำนวนเงิน 4,000 บาท อันเป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าได้เริ่มดำเนินงานนับแต่นั้นเป็นต้นมา

การดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย พ.ศ. 2480 – 2503

การดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย พ.ศ. 2480 – 2503 ซึ่งเป็นช่วงก่อนที่จะมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ถือได้ว่าเป็นช่วงการเริ่มต้นจัดตั้งของสหกรณ์ร้านค้า และเป็นช่วงที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว เนื่องมาจากการที่ประสบปัญหาเรื่องของราคาสินค้า โดยเฉพาะกับเครื่องอุปโภคบริโภค ทำให้รัฐบาลได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า เพื่อมาช่วยแก้ปัญหาเรื่องนี้โดยตรง การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2480 - 2503 สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงเริ่มต้นสหกรณ์ร้านค้า (พ.ศ. 2480 – 2490)

ในช่วง พ.ศ. 2480 – 2490 เป็นช่วงที่รัฐบาลได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้น เพื่อเป็นการช่วยเหลือในด้านราคาสินค้า และเป็นช่วงของการทดลองสหกรณ์ร้านค้าขึ้นมามากด้วย จึงเป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้ามีจำนวนเพิ่มขึ้นตลอดเวลา โดยสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 3 จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิก พ.ศ. 2480 – 2490

พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์	จำนวนสมาชิก	พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์	จำนวนสมาชิก
2480	6	782	2486	67	26,183
2481	8	1,143	2487	69	26,056
2482	21	X*	2488	67	26,065
2483	36	4,213	2489	66	27,019
2484	47	18,974	2490	65	26,012
2485	64	24,254			

ที่มา : กองประมวลสถิติพยากรณ์. (2493). สมุดสถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย บรรพที่ ๒๑ พ.ศ. ๒๔๘๒ – ๘๗. หน้า 503.

สำนักงานสถิติกลาง. (2502). สมุดสถิติรายปีของประเทศไทย บรรพ ๒๒ ภาค ๒ พ.ศ. ๒๔๘๔ – ๘๘. หน้า 481.

* "X" หมายถึง ไม่มีข้อมูล

จากตาราง 3 จะเห็นได้ว่าสหกรณ์ร้านค้ามีการเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการที่คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า ตามโครงการขยายงานของกรมสหกรณ์สำหรับ พ.ศ. 2480 ในขั้นแรกรัฐบาลได้มีการเลือกทำเลสำหรับจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า โดยเลือกจากจังหวัดที่มีสหกรณ์หาทุนก่อน เนื่องจากจังหวัดเหล่านี้มีประสบการณ์ในการจัดตั้งสหกรณ์อยู่แล้ว และสหกรณ์หาทุนนั้นเป็นสหกรณ์ที่ช่วยเหลือในด้านเงินทุนเกษตรกร จึงทำให้เป็นที่ระบายสินค้าด้านการเกษตรได้ดีในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะกับสหกรณ์หาทุนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นั้น ซึ่งมีทุนเป็นจำนวนมากและมียอดเงินทุนที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องนับ ตั้งแต่ พ.ศ. 2472 - 2479 ดังตาราง 4

ตาราง 4 สหกรณ์หาทุนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2472 - 2479

พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์	จำนวนสมาชิก	รายได้ในระหว่างปี			รายจ่ายในระหว่างปี	
			จากการขายข้าวเปลือก	รายได้อื่นๆ	คิดถัวคนละ	รวม	คิดถัวคนละ
2472	2	31	1,090	980	67	2,540	82
2473	2	31	473	925	45	2,580	83
2474	2	30	1,881	690	86	2,770	92
2475	2	31	2,687	400	100	2,870	93
2476	2	31	31,040	4,532	185	20,140	105
2477	14	191	54,724	5,755	315	20,035	104
2478	30	428	X	X	X	X	X
2479	58	858	X	X	X	X	X

ที่มา : รายงานการสหกรณ์ในประเทศไทย พ.ศ. 2472 - 2477

จากตาราง 4 จะเห็นว่าการดำเนินงานของสหกรณ์หาทุนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในช่วง พ.ศ. 2472 - 2474 นั้น เมื่อเทียบกับรายได้และรายจ่ายยังขาดทุนอยู่ แต่เมื่อมาถึง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาสหกรณ์หาทุนเริ่มมีกิจการดีขึ้น ซึ่งส่วนหนึ่งนั้นมาจากการที่รัฐบาลได้ส่งเสริมให้สหกรณ์หาทุนเพิ่มมากขึ้นและประชาชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาก็เริ่มมีความเข้าใจในด้านสหกรณ์มากขึ้น จึงทำให้การดำเนินงานของสหกรณ์หาทุนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาดีขึ้นมาเป็นลำดับ

นอกจากการที่สหกรณ์หาทุนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจะมีรายได้ดีขึ้นมากแล้ว จังหวัดพระนครศรีอยุธยายังมีบริเวณติดกับแม่น้ำ ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีการคมนาคมสะดวก เป็นผลให้เจ้าหน้าที่ได้เลือกบริเวณตำบลชานนา อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากเป็นบริเวณที่ผู้คนมาจับจ่ายซื้อสินค้ากันเป็นประจำ นอกจากนี้แล้วยังเป็นศูนย์กลางของสหกรณ์หาทุน ทำให้สมาชิกสามารถมาซื้อสินค้าได้อย่างสะดวก¹

จากเหตุผลดังกล่าวเป็นผลให้รัฐบาลได้มีการประกาศเปิดแผนสหกรณ์ร้านค้าขึ้นที่ อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2480 และได้มีการจดทะเบียนเมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2480 โดยจัดตั้งที่ ตำบลชานนา อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้ชื่อว่า “ร้านสหกรณ์บ้านเกาะจำกัดสินไช้” สหกรณ์ร้านค้าสมาคมนี้กำหนดเงินทุนไว้ 40,000 บาท แบ่งออกเป็น 800 หุ้น มูลค่าหุ้นละ 50 บาท² มีสมาชิกเมื่อแรกตั้งจำนวน 279 คน ทุนค่าหุ้นจำนวน 26,350 บาท สหกรณ์ร้านค้าแห่งนี้ได้มีการกำหนดแผนสมาชิกไว้ 3 ตำบล คือ ตำบลชานนา ตำบลบ้านแถว และตำบลเจ้าเจ็ด³

หลังจากที่รัฐบาลได้ทำการจัดตั้งร้านสหกรณ์บ้านเกาะจำกัดสินไช้แล้ว ต่อมารัฐบาลได้ประกาศเปิดแผนสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้น อีก 5 จังหวัด ตามโครงการขยายงานสหกรณ์สำหรับ พ.ศ. 2480 ได้แก่ อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา, อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี, อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี, อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี อำเภอบางโพ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดละ 1 สมาคม เป็นผลให้เมื่อถึงวันสิ้นปี* พ.ศ. 2480 มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าที่ได้ทำการจดทะเบียนจัดตั้งเป็นจำนวน 6 สมาคม

ต่อมาใน พ.ศ. 2481 ก็ได้มีการสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นอีก 2 สมาคม คือ ในท้องที่อำเภอสระบุรี จังหวัดเชียงใหม่ 1 สมาคมและในท้องที่อำเภอเสนาห์ (ตำบลบ้านยาง) จังหวัดสระบุรี 1 สมาคม⁴ เหตุที่มีการเพิ่มเป็นจำนวนน้อย เนื่องจากรัฐบาลเห็นว่าสหกรณ์ร้านค้าเป็นสหกรณ์รูปแบบใหม่ และจัดตั้งได้เพียง 1 ปี ดังนั้นการจะจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าควรจะมีการดูทำเล และความพร้อมของประชาชนที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกให้มากกว่านี้

¹ กระมล ชลศึกษ์. (2482, เมษายน - มิถุนายน). **ร้านสหกรณ์บ้านเกาะ จำกัดสินไช้ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ 1(1) : 38.

² แหล่งเดิม. หน้า 36.

³ กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ. (2509). **50 ปีของสหกรณ์ในประเทศไทย**. ไม่มีเลขหน้า

* วันที่ 31 มีนาคม เป็นวันสิ้นปีของ พ.ศ. 2480

⁴ จินดาสนิท, หลวง. (2482, กรกฎาคม - กันยายน). **ประวัติการจัดสหกรณ์ในประเทศไทย** โดยสังเขป. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ 1 (2) : 105.

ในปี พ.ศ. 2482 กรมสหกรณ์มีความคิดที่จะขยายสหกรณ์ร้านค้าออกไป จึงได้มีการวางแผนโครงการขยายงานสหกรณ์ มีชื่อว่า “โครงการขยายงานสหกรณ์ของกรมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรธิการในระยะเวลา ๔ ปี (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๒ – ๒๔๘๕)” เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2482 ในโครงการนี้ได้กล่าวถึงการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าไว้ว่า “**ร้านสหกรณ์** จะจัดตั้งขึ้นในจังหวัดต่างๆ ให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น และในบางท้องที่อำเภอ จะพยายามจัดตั้งให้มีจำนวนมากพอที่จะให้สมาชิกสหกรณ์เป็นอิสระจากพ่อค้าคนกลางในการซื้อสินค้า ส่วนในหมู่ชาวเมือง เช่น ในกรุงเทพฯ และตัวเมืองที่ตั้งจังหวัด ก็จะต้องมีร้านสหกรณ์เป็นตัวอย่างขึ้นด้วย”¹

จากโครงการดังกล่าวทำให้รัฐบาลได้มีการเพิ่มจำนวนสหกรณ์ร้านค้ามากขึ้น โดยใน พ.ศ. 2482 ได้มีการจดทะเบียนสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มอีก 13 สมาคม และได้มีการตั้งสหกรณ์ร้านค้าในเมืองขึ้นเป็นครั้งแรก คือ ร้านสหกรณ์ศรีอยุธยาจำกัดสินใช้ ซึ่งได้ทำการจดทะเบียนตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471 เมื่อวันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2482 และได้ทำพิธีเปิดร้านเมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2482 สหกรณ์ร้านค้าแห่งนี้ได้กำหนดทุนอย่างสูงไว้ 15,000 บาท แบ่งออกเป็นหุ้นจำนวน 3,000 หุ้นๆ ละ 5 บาท เมื่อแรกตั้งสหกรณ์ร้านค้านั้นสามารถรวบรวมทุนค่าหุ้นได้เป็นจำนวนเงิน 4,085 บาท²

ใน พ.ศ. 2482 ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในจังหวัดกรุงเทพฯ ขึ้นเป็นครั้งแรก โดยใช้ชื่อว่า “ร้านสหกรณ์กรุงเทพฯ จำกัดสินใช้”^{*} ได้จดทะเบียนตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471 เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2482 มีสมาชิกเมื่อแรกตั้ง 267 คน ทุนค่าหุ้น 8,180 บาท โดยครั้งแรกนั้นตั้งอยู่ ณ อำเภอสามยอด จังหวัดพระนคร ต่อมาก็ได้ย้ายไปอยู่ที่ มุมถนนจันทน์ กับถนนจักรพงษ์ ตำบลบางลำพู อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร³

นอกจากจะมีการเพิ่มจำนวนสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นแล้ว รัฐบาลยังได้ออกหนังสือที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์เป็นฉบับแรก ตามโครงการขยายงานของกรมสหกรณ์ พ.ศ. ๒๔๘๐ ซึ่งได้กล่าวไว้ใน ข้อ ๕ ของโครงการว่า “จะออกหนังสือ “แถลงการณ์สหกรณ์” เป็นหนังสือราย ๓ เดือน เพื่อให้สมาชิกสหกรณ์และประชาชนได้ทราบถึงเรื่องการสหกรณ์”⁴ หนังสือแถลงการณ์สหกรณ์ที่

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **สร.0201.54/11** เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ กระทรวงเกษตรธิการ เสนอโครงการขยายงานและผลแห่งจัดสหกรณ์ประจำปี (14 ตุลาคม 2479 – 4 กรกฎาคม 2483).

² กระจำน โหตระภวันนท์. (2482, มกราคม – มีนาคม). **ข่าวการจัดตั้งร้านสหกรณ์ศรีอยุธยา จำกัดสินใช้**. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ 1 (4) : 382 – 384.

^{*} ร้านสหกรณ์กรุงเทพฯ จำกัดสินใช้ เริ่มดำเนินงานเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2483 และได้ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

³ กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ. (2509). **๕๐ ปี การสหกรณ์ไทย**. ไม่มีเลขหน้า.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **สร.0201.54/11** เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ กระทรวงเกษตรฯ เสนอโครงการขยายงานและผลแห่งจัดสหกรณ์ประจำปี (14 ตุลาคม 2479 – 4 กรกฎาคม 2483).

รัฐบาลได้ตีพิมพ์ออกมานั้น มีชื่อว่า “หนังสือพิมพ์สหกรณ์” ได้เริ่มพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2482^{**}

หนังสือพิมพ์สหกรณ์ฉบับแรกเนื้อหาส่วนใหญ่จะกล่าวถึงสหกรณ์ร้านค้า เนื่องจากสหกรณ์ร้านค้าเป็นสหกรณ์รูปแบบใหม่ ซึ่งยังไม่เคยมีในประเทศไทยมาก่อน ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องการเผยแพร่เรื่องของสหกรณ์ร้านค้าให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น โดยในช่วงแรกนั้นจะแนะนำเกี่ยวกับหลักการของสหกรณ์ร้านค้า ประวัติการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า และข่าวการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าที่ได้จัดตั้งขึ้นตามจังหวัดต่างๆ

ใน พ.ศ. 2483 ได้มีการเพิ่มจำนวนสหกรณ์ร้านค้าอีก 15 สมาคม ในท้องที่ 15 อำเภอ 10 จังหวัด กำหนดเงินทุนแรกตั้งรวม 280,000 บาท แบ่งออกเป็น 23,800 หุ้น มีสมาชิกแรกตั้งจำนวน 4,213 คน ถือหุ้นรวม 5,638 หุ้น และเป็นปีแรกที่รัฐบาลได้อนุมัติให้มีการจ่ายเงินปันผลในอัตราไม่เกินร้อยละ 6 ให้แก่สหกรณ์ร้านค้าทุกสมาคม

ในช่วง พ.ศ. 2480 - 2483 จะเห็นได้ว่าการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าแต่ละสมาคมนั้น รัฐบาลได้พิถีพิถันในการเลือกพื้นที่จัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า เกรงว่าการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าแบบรวดเร็วจนเกินไป อาจเป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าไม่เจริญก็ได้ รัฐบาลจึงได้กำหนดให้มีการจัดตั้งในบริเวณที่มีสหกรณ์หาทุนเป็นจำนวนมาก เช่น ร้านสหกรณ์บ้านเกาะจำกัดสินไช้ ตั้งอยู่ตำบลชายนา อำเภอเสนา ในบริเวณนี้เป็นเขตที่มีสหกรณ์หาทุนตั้งอยู่ถึง 19 สมาคม¹ ร้านสหกรณ์ยางเนิ้ง จำกัดสินไช้ อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ในเขตนี้มีสหกรณ์หาทุนตั้งอยู่ 17 สมาคม² เป็นต้น จากการเลือกพื้นที่ในการจัดตั้งอย่างพิถีพิถันนี้ เป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วงนี้มีการเพิ่มจำนวนอย่างช้าๆ และประสบผลสำเร็จเป็นอย่างมาก

ใน พ.ศ. 2484 - 2488 เป็นช่วงที่ประเทศไทยประสบปัญหาภัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นผลให้สินค้าประเภทเครื่องอุปโภคบริโภคเกิดการขาดแคลน เนื่องมาจากการที่ไม่สามารถส่งสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาจำหน่ายได้ ส่งผลให้ผู้ประกอบกิจการทำการกักตุนสินค้าและนำมาจำหน่ายในราคาที่สูง

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้รัฐบาลเห็นว่าควรจะให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มมากขึ้น เพื่อช่วยให้ราคาสินค้ามีราคาถูกลง ดังนั้นใน พ.ศ. 2484 จึงได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นอีก 11 สมาคม ในท้องที่ 10 อำเภอ 10 จังหวัด กำหนดเงินทุนแรกตั้งรวม 163,000 บาท แบ่งออกเป็นหุ้น 13,400 หุ้น มีสมาชิกแรกตั้ง 5,475 คน ถือหุ้นรวม 22,025 หุ้น

^{**} ในปัจจุบันหนังสือพิมพ์สหกรณ์ยังมีการพิมพ์เผยแพร่อยู่ โดยฉบับปัจจุบัน คือ ฉบับที่ 2 (เมษายน - มิถุนายน) พ.ศ. 2548

¹ กระมล ชลศึกษ์. (2482, เมษายน - มิถุนายน). *ร้านสหกรณ์บ้านเกาะ จำกัดสินไช้*. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ 1 (1) : 38.

² จำรูญ ลิเซ้ง. (2482, เมษายน - มิถุนายน). *ข่าวร้านสหกรณ์ ในจังหวัดเชียงใหม่*. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ 1 (3) : 261.

ใน พ.ศ. 2485 รัฐบาลมีนโยบายเกี่ยวกับการสหกรณ์ไว้ในนโยบายด้านกระทรวงเกษตรธิการไว้ว่า “จะขยายการสหกรณ์กู้ยืม และสหกรณ์รูปอื่นสุดแต่ความจำเป็น”¹

จากนโยบายดังกล่าว จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องการให้คนไทยได้รู้จักค้าขายมากขึ้น เนื่องจากการค้าโดยส่วนใหญ่จะเป็นของกลุ่มคนต่างด้าว ดังนั้นรัฐบาลจึงได้มีมติให้จัดตั้งร้านค้าย่อยของคนไทย รวมไปถึงสหกรณ์ร้านค้า โดยเฉพาะกับสหกรณ์ร้านค้าในหน่วยงานราชการต่างๆ เพื่อให้สินค้านั้นมีราคาที่ถูกกลง โดยให้กรมการค้าภายในเป็นผู้ที่รับผิดชอบในเรื่องการจัดการสินค้าให้แก่สหกรณ์ร้านค้าต่างๆ

จากเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นผลให้การจัดตั้งสหกรณ์ในปี พ.ศ. 2485 ได้มีการประกาศเปิดแผนสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มอีก 7 จังหวัด ใน 11 อำเภอ โดย 1 ใน 7 จังหวัดนั้น ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในจังหวัดใหม่ขึ้น อีก 1 สมาคม คือ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และได้มีการจัดตั้งเพิ่มในจังหวัดที่มีสหกรณ์ร้านค้าอยู่แล้วอีก 17 สมาคม เป็นผลให้ใน พ.ศ. 2485 มีการเปิดสหกรณ์ร้านค้าเป็นจำนวน 18 สมาคม²

ใน พ.ศ. 2486 – 2487 การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเป็นไปอย่างลำบาก เนื่องจากเป็นช่วงระหว่างสงครามสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นผลให้สินค้านั้นมีราคาที่สูงขึ้น อันมีสาเหตุมาจากการขนส่งสินค้าไม่สะดวก ทำให้สินค้ามีราคาสูง ดังนั้นการที่จะจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในจังหวัดที่ยังไม่เคยมีสหกรณ์ร้านค้าตั้งอยู่นั้นเป็นไปอย่างไม่สะดวก จากเหตุผลดังกล่าวเป็นผลให้ ใน พ.ศ. 2486 มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นเพียง 4 สมาคม และใน พ.ศ. 2487 มีจำนวนสหกรณ์เพิ่มขึ้นเพียง 2 สมาคม ดังนั้นเมื่อสิ้นปี พ.ศ. 2487 มีสหกรณ์ร้านค้าทั้งหมดจำนวน 69 สมาคม³

ในช่วง พ.ศ. 2488 – 2490 ไม่มีการเพิ่มจำนวนสหกรณ์ร้านค้า เนื่องจากเห็นว่าสหกรณ์บางแห่งนั้นอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม กล่าวคือ สหกรณ์ร้านค้าบางสมาคมนั้นไม่สามารถที่จะดำเนินการต่อไปได้ ดังนั้นก่อนที่จะจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นนั้น จะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขฐานะของสหกรณ์ดังกล่าวให้ดีขึ้นก่อน⁴ ด้วยเหตุผลดังกล่าวเป็นผลให้ในช่วง พ.ศ. 2488 – 2490 ไม่มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในช่วงเวลาดังกล่าว

ถึงแม้ว่าจะไม่มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นมาในช่วง พ.ศ. 2488 – 2490 แต่ก็ยังมีผู้ที่เสนอแนะให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้น คือ นายเตียง ศิริขันธ์ ได้เสนอให้นายกรัฐมนตรีจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าข้าราชการในจังหวัดทางภาคใต้ ใน พ.ศ. 2489 แต่ทางรัฐบาลเห็นว่าทางภาคใต้นั้นยังไม่มีความพร้อม โดยเฉพาะกับเรื่องระยะทางในการขนส่งสินค้า ดังนั้นคณะรัฐมนตรีจึงมีมติให้มี

¹ นนทพันธ์ ภัคติผดุงแดน. (2543). *คำแถลงนโยบายของรัฐบาลต่อรัฐสภา (พ.ศ. ๒๔๗๕ – ๒๕๔๓)*. หน้า 63.

² กรมสหกรณ์. (2490, มกราคม – มีนาคม). *การจัดสหกรณ์ในรอบปี พ.ศ. ๒๔๘๕ – ๒๔๘๖*. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ 5 (1) : 61.

³ แหล่งเดิม. หน้า 62.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *สร0201.62/17* เอกสารสำนักพระราชเลขธิการ โครงการและการปฏิบัติงานกระทรวงเกษตร พ.ศ. ๒๔๘๖ – ๒๔๙๑ (17 พ.ค. 2486 – 4 ต.ค. 2491).

การปรึกษากับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประธานองค์การสรรพอาหารก่อน ทำให้การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าตามที่นายเตียง ศิริขันธ์ เสนอนั้นจึงไม่เป็นผล¹

ต่อมากระทรวงมหาดไทยได้มีการจัดตั้งองค์การหนึ่งที่ใช้รูปแบบสหกรณ์ร้านค้าในการดำเนินงานขึ้น ใน พ.ศ. 2489 องค์การนั้นมีชื่อว่า "องค์การจัดตลาดจำหน่ายเครื่องบริโภค เพื่อสงเคราะห์แก่ข้าราชการ" ซึ่งในการจัดตั้งองค์การจัดตลาดจำหน่ายเครื่องบริโภค เพื่อสงเคราะห์แก่ข้าราชการนี้ เพื่อเป็นการตรึงราคาสินค้า โดยเฉพาะกับอาหารสดให้ถูกลง แก่ข้าราชการ โดยรูปแบบการดำเนินงานขององค์การนี้ใช้วิธีเดียวกับสหกรณ์ร้านค้า กล่าวคือ องค์การนี้จัดตั้งโดยสมาชิกที่ถือหุ้นร่วมกัน จากนั้นก็จะมีการเลือกตั้งคณะกรรมการและมีการจัดจ้างผู้จัดการสหกรณ์ร้านค้า และมีปันผลให้ไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี²

ในการจัดตั้งองค์การจัดตลาดจำหน่ายเครื่องบริโภค เพื่อสงเคราะห์แก่ข้าราชการนี้ กำหนดเงินทุนขององค์การไว้เป็นเงิน 200,000 บาท แบ่งออกเป็น 4,000 หุ้นๆ ละ 50 บาท มีสมาชิกแรกตั้งจำนวน 67 คน แบ่งออกเป็นหุ้นจำนวน 77 หุ้น มีทุนแรกตั้งเป็นเงิน 3,850 บาท³

องค์การจัดตลาดจำหน่ายเครื่องบริโภค เพื่อสงเคราะห์แก่ข้าราชการ ได้เลิกกิจการเมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2490 เนื่องจากทางคณะกรรมการองค์การสรรพอาหาร และกระทรวงมหาดไทย เห็นว่าองค์การนี้ดำเนินงานได้กำไรเพียงเล็กน้อย การดำเนินงานไม่คุ้มกับที่ได้ลงทุนไป และการดำเนินงานนั้นขัดข้องกับสหกรณ์ร้านค้า ดังนั้นที่ประชุมจึงมีมติให้ยกเลิกองค์การนี้ และให้พิจารณาหลักการใหม่ โดยให้กรมสหกรณ์พิจารณาจัดเป็นรูปสหกรณ์กลาง และเข้าร่วมเป็นสมาชิกของสหกรณ์สากล เพื่อสามารถซื้อสินค้าจากสหกรณ์ต่างประเทศได้อย่างสะดวก โดยรัฐบาลจะช่วยเหลือในเรื่องเงินตราต่างประเทศ⁴

ใน พ.ศ. 2488 – 2490 ได้มีสหกรณ์ร้านค้าลดลงไปเป็นจำนวน 5 สมาคม เมื่อถึงวันสิ้นปี พ.ศ. 2490 นั้นมีสหกรณ์ร้านค้าเหลือเพียง 65 สมาคม โดย 1 ในนั้นสมาชิกของสหกรณ์ร้านค้าต้องการเปลี่ยนกิจการของร้านให้เป็นบริษัท เพื่อให้การดำเนินงานมีกิจการกว้างขวางมากขึ้น⁵ สำหรับสหกรณ์ร้านค้าอีก 4 สมาคมที่ได้เลิกกิจการไปนี้ มีสาเหตุมาจากในช่วงปลายของสงครามนั้นสหกรณ์ร้านค้าบางสมาคมได้รับความกระทบกระเทือน โดยเฉพาะกับเรื่องของราคาสินค้าที่มีราคาสูงขึ้น อันเป็นผลให้เกิดการขาดทุน ดังนั้นกรมสหกรณ์จึงได้มีการปรับปรุงสหกรณ์ร้านค้าที่ได้รับกระทบกระเทือนก่อน

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร 0201.54/ 29 เอกสารสำนักพระราชเลขาธิการ โครงการจัดตั้งสหกรณ์ข้าราชการในจังหวัดภาคใต้ (15 พ.ย. – 16 ธ.ค. 2489).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.6/10 เอกสารสำนักพระราชเลขาธิการ การช่วยเหลือข้าราชการ โดยการจัดตั้งร้านค้า หรือสหกรณ์จำหน่ายสินค้า (24 ก.ค. 2485– 5 ส.ค. 2491).

³ แหล่งเดิม.

⁴ แหล่งเดิม.

⁵ กรมสหกรณ์. (2490, มกราคม – มีนาคม). การจัดสหกรณ์ในรอบปี พ.ศ. ๒๔๘๕ – ๒๔๘๖. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ 5 (1) : 61.

ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า ช่วง พ.ศ. 2480 – 2490

ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2480 – 2490 นั้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2484 – 2488 นั้นมีกำไรอย่างต่อเนื่อง ในส่วนของ พ.ศ. 2489 – 2490 นั้น เมื่อดำเนินงานแล้วขาดทุน ดังตาราง 5

ตาราง 5 รายได้และรายจ่ายของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2480 – 2490

พ.ศ.	จำนวนเงินลงทุน ระหว่างปี	รายได้จากการ ดำเนินงาน	รายจ่ายจากการ ดำเนินงาน	กำไรหรือขาดทุน สุทธิ
2480	X	X	X	X
2481	X	X	X	X
2482	X	X	X	X
2483	X	X	X	X
2484	384,933	74,168	66,094	8,074
2485	678,716	175,890	99,873	76,017
2486	888,910	225,272	141,005	84,267
2487	954,461	344,182	129,014	215,168
2488	1,151,595	334,508	152,779	181,729
2489	1,215,412	111,851	241,286	-129,435
2490	1,182,075	191,826	297,488	-105,662

ที่มา : กองประมวลสถิติพยากรณ์. (2493). สมุดสถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย บรรพ
ที่ ๒๑ พ.ศ. ๒๔๘๒ – ๘๗. หน้า 503.

สำนักงานสถิติกลาง. (2502). สมุดสถิติรายปีของประเทศไทย บรรพ ๒๒ (ภาค
๒) พ.ศ. ๒๔๘๘ – ๘๘. หน้า 481.

จากตาราง 5 แสดงให้เห็นถึงทุนการดำเนินงาน รายได้ รายจ่าย ที่มีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สาเหตุที่ทำให้มีทุน รายได้และรายจ่ายเพิ่มขึ้น เนื่องจากการที่สหกรณ์ร้านค้ามีการเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ พ.ศ. 2480 ที่เริ่มมีการก่อตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นเป็นครั้งแรก

ใน พ.ศ. 2480 – 2483 ทุนการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้ามาจากทุนเรือนหุ้นของสมาชิก เนื่องจากมีความพิถีพิถันในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า ดังนั้นในการที่จะให้จังหวัดใดจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าได้นั้น จะต้องเริ่มจากจังหวัดที่มีสหกรณ์หาทุนตั้งอยู่ก่อน เช่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดลพบุรี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น ซึ่งผู้คนในจังหวัดที่มีการจัดตั้งสหกรณ์หาทุนขึ้นก่อนย่อมที่จะมีความรู้ด้านการสหกรณ์ในระดับหนึ่ง อันเป็นการช่วยให้สหกรณ์ร้านค้าประสบความสำเร็จในเวลาต่อมา

ใน พ.ศ. 2484 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของสงครามโลกครั้งที่ 2 สินค้าส่วนใหญ่มีราคาสูงขึ้น อันเนื่องมาจากการกักตุนสินค้าของร้านค้าต่างๆ ประกอบกับรัฐไม่สามารถซื้อสินค้าต่างประเทศได้ เนื่องจากความไม่สะดวกในการขนส่ง จากเหตุผลดังกล่าวเป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้ามีสินค้าเป็นจำนวนน้อย และยังต้องซื้อสินค้าจากพ่อค้าคนกลาง ทำให้ต้นทุนราคาสินค้านั้นสูงขึ้นตามไปด้วย ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว รัฐบาลจึงได้ช่วยสหกรณ์ร้านค้าด้วยการให้เงินกู้ยืมสำหรับการซื้อสินค้า ดังนั้นในช่วง พ.ศ. 2484 – 2487 ทุนการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้ามา 2 ทาง คือ ทางแรก คือ ทุนที่มาจากการจัดตั้งของสมาชิกสหกรณ์ร้านค้าในแต่ละสมาคม หรือทุนเรือนหุ้น และอีกทางหนึ่ง คือ ทุนที่มาจากการกู้ยืมจากทุนส่งเสริมสหกรณ์ โดยใน พ.ศ. 2484 – 2487 ได้กู้เงินจากรัฐบาลรวมเป็นเงิน 81,376 บาท

ใน พ.ศ. 2488 – 2489 นั้น ทุนการดำเนินงานนั้นมาจากการที่มีสมาชิกเพิ่มขึ้น โดยมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจากเดิมใน พ.ศ. 2487 ซึ่งมีจำนวน 26,056 คน จนกระทั่งถึงสิ้นปี พ.ศ. 2489 มีจำนวนสมาชิก 27,019 คน แต่ใน พ.ศ. 2490 นั้นกลับมีทุนการดำเนินงานลดลง เนื่องจากมีจำนวนสมาชิกลดลง ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการที่สหกรณ์ร้านค้าบางสมาคมได้เลิกกิจการไป

ในส่วนของการกำไรหรือขาดทุนสุทธินั้น สหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2480 – 2488 นั้นมีกำไรสุทธิอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกับ พ.ศ. 2487 ซึ่งถือได้ว่ามีกำไรสุทธิมากที่สุด โดยมีกำไรสุทธิถึง 215,168 บาท แต่ใน พ.ศ. 2488 กลับกำไรสุทธิลดลงเหลือเพียง 181,729 บาท สาเหตุหลักมาจากการที่สหกรณ์ร้านค้าส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในชนบท ซึ่งประชาชนมีอาชีพเกษตรกรรม ทำให้การขายสินค้าเครื่องบริโภคมีจำนวนน้อย สินค้าที่สหกรณ์ร้านค้านำมาขายนั้นเป็นสินค้าที่เกษตรกรสามารถผลิตเองได้ ส่วนประเภทของใช้โดยเฉพาะเครื่องแต่งกายนั้นในชนบทมีความจำเป็นไม่มากนัก เป็นผลให้การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าใน พ.ศ. 2488 จึงมีกำไรลดลง

ในปี พ.ศ. 2489 – 2490 ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าเริ่มลดลงไป ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าทั้ง 2 ปี ขาดทุนสุทธิรวม 235,097 บาท สาเหตุหลักที่ทำให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วงนี้ขาดทุน คือ ในเรื่องของการซื้อสินค้าและการจำหน่ายสินค้า กล่าวคือเนื่องจากในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 สินค้าที่จำเป็นขาดแคลน และไม่สามารถสั่งซื้อสินค้าบางรายการจากต่างประเทศได้ ดังนั้นสหกรณ์ร้านค้าจำเป็นที่จะต้องซื้อสินค้ามาจำหน่ายในราคาที่สูง เมื่อ

สงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ราคาสินค้าได้ปรับตัวลดลง ทำให้สหกรณ์ร้านค้าจำเป็นต้องขายลดราคาสินค้าให้เท่ากับราคาดตลาด อันเป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2489 - 2490 ยอดขายสินค้าขาดทุนกว่าปีอื่นๆ

อุปสรรคในการดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2480 - 2490

1. เงินทุน การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในช่วงนี้งบประมาณที่ใช้ในการลงทุนนั้นมาจากการรวมหุ้นของสมาชิก ทำให้มีเงินทุนไม่เพียงพอที่จะซื้อของเป็นจำนวนมากมาขายในร้านได้ ถ้าหากซื้อสินค้าเข้ามาขายเพียงเล็กน้อยก็จะทำให้ราคาต่อหน่วยนั้นแพงมาก นอกจากนี้แล้วเมื่อสิ้นปีบัญชีของสหกรณ์ร้านค้า จะต้องมีการจ่ายเงินปันผลให้กับสมาชิก
2. การซื้อสินค้า การซื้อสินค้าของสหกรณ์ร้านค้านั้นจะซื้อสินค้ากับพ่อค้าขายส่ง พ่อค้าขายส่งในสมัยนั้นส่วนใหญ่เป็นคนต่างชาติ ทำให้ซื้อสินค้าในราคาที่แพงขึ้น โดยเฉพาะสินค้าจากต่างประเทศ ซึ่งในสมัยนั้นเป็นช่วงสงคราม เป็นผลให้สินค้านั้นมีราคาไม่แน่นอน ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาเป็นจำนวนมาก ทำให้ราคาสินค้าจากต่างประเทศนั้นมีราคาลดลงอย่างรวดเร็ว ทำให้สินค้าที่มีค้างอยู่ในคลังสินค้าของสหกรณ์ร้านค้ามีค้างอยู่ และต้องนำมาขายในราคาที่ต่ำกว่าทุน จึงทำให้ขาดทุนไปในที่สุด
3. ทำเลที่ไม่เหมาะสม ทำเลถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สหกรณ์ร้านค้าประสบความสำเร็จ ในการที่จะหาทำเลที่เหมาะสมได้นั้น จำเป็นที่จะต้องจ่ายเงินค่าเช่าที่สูงพอสมควร เงินทุนของสหกรณ์ร้านค้าโดยส่วนใหญ่จะได้มาจากการรวบรวมเงินจากสมาชิก ทำให้สหกรณ์ร้านค้ามีเงินไม่เพียงพอที่จะเช่าสถานที่เหล่านั้นได้
4. ประชาชนยังไม่เข้าใจวิธีการสหกรณ์ ความเข้าใจในวิธีการสหกรณ์ของประชาชนนั้นยังน้อย เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ต้องการผลประโยชน์จากราคาสินค้าที่ถูกกว่าตลาด แต่ถ้ามื้อใดสินค้าในตลาดราคาถูกกว่าสหกรณ์ร้านค้า สมาชิกหรือผู้ที่มาซื้อสินค้านั้นจะไปซื้อที่อื่นแทน
5. หาตัวผู้จัดการสหกรณ์ร้านค้าที่ดีได้ยาก การที่สหกรณ์ร้านค้าจะประสบความสำเร็จได้นั้น ส่วนหนึ่งมาจากการที่ได้ผู้จัดการสหกรณ์ร้านค้าที่ดีและมีความสามารถ แต่การที่จะได้ผู้จัดการสหกรณ์ร้านค้าที่ดีมีความสามารถมานั้น จะต้องแลกกับอัตราจ้างที่สูง ซึ่งทุนของสหกรณ์โดยส่วนใหญ่จะมาจากการซื้อหุ้นของสมาชิก ถ้าหากจ้างผู้จัดการในอัตราจ้างที่สูง ส่งผลให้ไม่มีเงินพอที่จะซื้อสินค้า อันจะส่งผลให้สหกรณ์ร้านค้านั้นไม่สามารถเติบโตได้¹

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **สร.0201.62/17** เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ โครงการและการปฏิบัติงานกระทรวงเกษตร พ.ศ. 2486 - 91 (17 พ.ค. 2486 - 4 ต.ค. 2491).

ช่วงการขยายตัวของสหกรณ์ร้านค้า (พ.ศ. 2491 – 2498)

ในช่วง พ.ศ. 2491 – 2498 เป็นช่วงที่รัฐบาลให้การสนับสนุนการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเป็นจำนวนมาก เนื่องจากรัฐบาลเห็นว่าประชาชนต่างประสบปัญหาเกี่ยวกับราคาสินค้าในตลาดที่มีราคาสูง เป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตามตาราง 6

ตาราง 6 จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิก พ.ศ. 2491 – 2498

พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์	จำนวนสมาชิก	พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์	จำนวนสมาชิก
2491	147	74,356	2495	213	114,151
2492	204	102,977	2496	219	121,103
2493	207	105,289	2497	214	118,152
2494	209	111,201	2498	214	126,386

ที่มา : สำนักงานสถิติกลาง. (2504). สมุดสถิติรายปีประเทศไทย บรรพ ๒๓ พ.ศ. ๒๔๙๙ – ๐๑ หน้า 428

จากตาราง 6 แสดงให้เห็นถึงการเพิ่มจำนวนของสหกรณ์ร้านค้าอย่างรวดเร็วในช่วง พ.ศ. 2491 – 2498 เนื่องจากรัฐบาลได้มีการส่งเสริมให้จัดตั้งสหกรณ์ทุกประเภทขึ้นตามท้องที่ต่างๆ โดยเฉพาะกับสหกรณ์ร้านค้าถือได้ว่าเป็นสหกรณ์ประเภทหนึ่งที่มีการเจริญเติบโตเร็ว โดยจะเห็นได้จากในนโยบายของรัฐบาลด้านการสหกรณ์ พ.ศ. 2491 - 2492

นโยบายของรัฐบาลที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2491 - 2498

พ.ศ. 2491 นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี (21 กุมภาพันธ์ 2491 – 8 เมษายน 2491) ได้กล่าวถึงนโยบายด้านการสหกรณ์ไว้ว่า “จะขยายจำนวนสมาคมของสหกรณ์ประเภทหาทุนให้มากขึ้น และเพิ่มการสหกรณ์ประเภทอื่นๆ ตามความก้าวหน้าของแต่ละประเภท”¹

พ.ศ. 2491 – 2498 ได้กล่าวถึงนโยบายด้านการสหกรณ์ 4 ครั้ง ได้แก่

ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2491 – 24 มิถุนายน พ.ศ. 2492 จอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้กล่าวถึงนโยบายด้านการสหกรณ์ไว้ว่า “จะจัดตั้งและขยายสหกรณ์รูปแบบต่างๆ ให้แพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหกรณ์ประเภทหาทุน สหกรณ์ขายข้าวและพืชผล สหกรณ์ผู้บริโภค และสหกรณ์เช่าซื้อที่ดิน”²

¹ นนทพันธ์ ภักดีมดุงแดน. (2543). คำแถลงนโยบายของรัฐบาลต่อรัฐสภา (พ.ศ. ๒๔๙๔ – ๒๕๔๓). หน้า 109.

² แหล่งเดิม. หน้า 116.

ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2492 – 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2494 จอมพล แปลกพิบูลสงคราม ได้กล่าวถึงนโยบายด้านการสหกรณ์ไว้ว่า “จะขยายสหกรณ์รูปต่างๆ ให้แพร่หลายมากขึ้น เฉพาะอย่างยิ่งสหกรณ์ประเภทหาทุน เชื้อซื้อที่ดิน และประเภทร้านค้า”¹

ครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2494 – 23 มีนาคม พ.ศ. 2495 จอมพล แปลกพิบูลสงคราม ได้กล่าวถึงนโยบายด้านการสหกรณ์ไว้ว่า

ส่งเสริมช่วยเหลือให้ผู้ผลิตขายผลผลิตของตนได้ราคาที่เหมาะสมและให้ผู้บริโภคหาซื้อสินค้าได้สะดวกในราคาพอสมควร จะวางวิธีการติดต่อระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคให้ถึงกัน สะดวกใกล้ชิด **การสหกรณ์** การจัดสมาคมอาชีพ การตั้งฉาง และคลังสินค้าจะให้ผลดีสมปรารถนาในเรื่องเหล่านี้ ซึ่งรัฐบาลนี้จะพยายามส่งเสริมช่วยเหลือให้บังเกิดขึ้น พร้อมด้วยมีประสิทธิภาพด้วย²

ครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2495 – 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 จอมพล แปลกพิบูลสงคราม ได้กล่าวถึงนโยบายด้านการสหกรณ์ไว้ว่า “รัฐบาลนี้จะขยายการส่งเสริมให้เศรษฐกิจของชาติมีความเจริญรุ่งเรืองโดยเร็ว เพื่อสร้างความผาสุกให้แก่ประชาราษฎร์ทั่วหน้ากัน โดยอาศัยการสหกรณ์เป็นหลักสำคัญ...”³

จากนโยบายด้านการสหกรณ์ของรัฐบาลจะเห็นได้ว่า รัฐบาลในช่วง พ.ศ. 2491 – 2498 นั้นล้วนแล้วแต่ให้ความสำคัญกับสหกรณ์ทั้งสิ้น แต่มีความแตกต่างกันที่ ในช่วงต้น พ.ศ. 2491 ซึ่งนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ต้องการที่จะเพิ่มจำนวนสหกรณ์หาทุนก่อน เนื่องจากชาวยังมีปัญหาด้านการเงินอยู่มาก จึงได้ให้ความสำคัญในส่วนนี้ก่อน สำหรับสหกรณ์ประเภทอื่นๆ นั้น เช่น สหกรณ์เชื้อซื้อที่ดิน สหกรณ์ร้านค้า เป็นต้น จะอนุมัติให้มีการจัดตั้งได้เมื่อสหกรณ์ประเภทอื่นๆ มีความก้าวหน้าในการดำเนินงานมากขึ้น ดังนั้นในช่วงต้นปี พ.ศ. 2491 สหกรณ์หาทุนจึงมีการเพิ่มจำนวนมากกว่าสหกรณ์ประเภทอื่นๆ สำหรับสหกรณ์ร้านค้านั้น รัฐบาลเห็นว่าสหกรณ์ประเภทนี้ควรจะมีการแก้ไขปัญหาการขาดทุนก่อน ด้วยเหตุนี้ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2491 สหกรณ์ร้านค้าจึงยังไม่มีมีการเพิ่มจำนวน

ในสมัยจอมพล แปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2491 – 2500) ต้องการที่จะให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นเพื่อเป็นการช่วยเหลือในเรื่องของราคาสินค้าที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้กล่าวถึงนโยบายการแก้ไขปัญหาราคาสินค้าไว้ ดังนี้

¹ นนทพันธ์ ภักดีผดุงแดน. (2543). *คำแถลงนโยบายของรัฐบาลต่อรัฐสภา (พ.ศ. ๒๔๗๕ – ๒๕๔๓)*. หน้า 121.

² แหล่งเดิม. หน้า 129.

³ แหล่งเดิม. หน้า 132.

วันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2491 – 24 มิถุนายน พ.ศ. 2492 จอมพล แปลก พิบูลสงครามได้มีนโยบายที่จะแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจไว้ว่า

ภาระอันสำคัญที่สุด ซึ่งรัฐบาลนี้ถือเป็นงานรีบเร่งที่จะต้องทำการแก้ไข คือ การครองชีพของประชาชน

โดยเหตุที่ประชาชนต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์ปัจจุบันดังที่เป็นอยู่ อาทิเช่น เครื่องอุปโภคบริโภค แทบทุกอย่าง แม้ที่มีอยู่พอกินพอใช้ก็มีราคาแพงในลักษณะการเช่นนี้ ย่อมที่เป็นที่เข้าใจได้ว่า ความแพงแห่งชีวิตมิได้อยู่ที่ราคาของอย่างเดียว แต่เป็นปัญหาภาวะของเงินตราซึ่งจะต้องรีบแก้ไข และในเวลาเดียวกันจำจะต้องสร้างรากฐานสังคมและความเป็นอยู่ของพลเมืองไว้ให้แข็งแรง เพื่อที่จะต้านทานความผันผวนของเหตุการณ์ในอนาคต ฉะนั้นการแก้ปัญหาค่าครองชีพ รัฐบาลจะดำเนินการในเรื่องเงินตรา เรื่องราคาของ และเรื่องรากฐานของสังคม¹

จากนโยบายดังกล่าวรัฐบาลได้วางแนวทางแก้ไขไว้ 3 เรื่อง คือ เรื่องของเงินตรา เรื่องราคาของ และเรื่องรากฐานของสังคม โดยเฉพาะกับเรื่องราคาของนั้น ในสมัยนั้นสินค้ามีราคาเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก ดังนั้นในการแก้ไขปัญหาราคาสินค้า รัฐบาลจึงได้มีนโยบายที่จะแก้ไขปัญหาราคาสินค้าไว้ว่า “รัฐบาลนี้จะพยายามให้ราคาของถูกลงโดยวิธีการเพิ่มผลผลิต ส่งเสริมอุตสาหกรรม ให้ความสะดวกในการขนส่ง และการจำหน่ายปราบปรามการเก็งกำไรและป้องกันการค้ากำไรเกินควร”²

ในการแก้ไขปัญหาราคาสินค้านั้นรัฐบาลได้วางแนวทางการแก้ไขปัญหาไว้ 3 แนวทาง ได้แก่

1. การให้มีการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ตามสถานที่ต่างๆ เนื่องจากสินค้าประเภทอาหารสดมีราคาสูง ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงต้องการให้ชาวบ้านหันมาทำการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายภายในครอบครัวได้ในระดับหนึ่ง และยังมีส่วนช่วยให้ของสดในท้องตลาดมีราคาย่อมเยาลง อันเป็นประโยชน์แก่การแก้ปัญหาค่าครองชีพด้วย³

2. การจัดตลาดนัดสินค้าราคาถูก เนื่องจากรัฐบาลเห็นว่าราคาสินค้าประเภทเครื่องอุปโภคและบริโภคมีราคาสูง จึงได้มีคำสั่งให้ทางจังหวัดและอำเภอจัดตลาดนัดขึ้นตามชุมชนซึ่งกระทำได้โดยขอความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ พ่อค้า ผู้ผลิตสินค้า มาขายสินค้าในราคาย่อมเยา ในส่วนของผู้ซื้อก็ให้มีการประกาศโฆษณาเชิญชวน และหากมีการละเล่นบันเทิงก็สามารถจัดรวมกันได้ อันจะเป็นการช่วยให้แก้ปัญหาราคาสินค้าได้อีกทางหนึ่ง⁴

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.0201.2.1.5/4 เอกสารกระทรวงมหาดไทย นโยบายของรัฐบาล ชุด จอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2491).

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

⁴ แหล่งเดิม.

3. การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในวงราชการ รัฐบาลได้ขอให้ข้าหลวงประจำจังหวัดและอำเภอ พิจารณาจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า เพื่อช่วยให้ราคาสินค้าอยู่ในระดับที่เหมาะสม ในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า รัฐบาลเห็นว่าควรจะเริ่มจัดตั้งในวงราชการก่อน เพื่อให้เป็นตัวอย่างในการดำเนินงานแก่สหกรณ์ร้านค้าอื่นๆ ที่จะจัดตั้งตามมา

สำหรับการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในวงราชการนั้น รัฐบาลได้กำหนดแนวทางการจัดตั้งไว้ โดยในขั้นแรกให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ในสถานที่ราชการในตัวเมืองของแต่ละจังหวัดก่อน โดยจะให้ข้าราชการเป็นสมาชิกก่อน หลังจากนั้นก็จะให้ในแต่ละอำเภอเป็นสาขา เมื่อใดรวบรวมเงินได้เพียงพอแล้ว ก็จะให้สาขาซึ่งอยู่ในอำเภอต่างๆ ของแต่ละจังหวัดแยกเป็นของตนเอง¹

การที่รัฐบาลได้มีคำสั่งให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในสถานที่ราชการก่อนนั้น เนื่องจากสถานที่ราชการเป็นสถานที่ที่ประชาชนทุกคนจะต้องเข้าไปใช้บริการในงานด้านต่างๆ อันเกี่ยวข้องกับรัฐ ถึงแม้ว่าจะอยู่ไกลจากชุมชนก็ตาม และยังเป็นการแก้ไขความเสื่อมโทรมทางจิตใจและศีลธรรมของข้าราชการ อันเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถสร้างความมีวินัยแก่ข้าราชการได้²

จากเหตุผลดังกล่าวเป็นผลให้รัฐบาลได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นตามสถานที่ราชการ ซึ่งในอนุสนธิหนังสือที่ น.ว. 55 / 2491 วันที่ 6 พฤษภาคม 2491 ได้มีคำสั่งให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าตามกระทรวงต่างๆ ไว้ดังนี้

1. ให้กระทรวงเกษตรธิการ (กรมสหกรณ์) เป็นเจ้าของเรื่องดำเนินการจัดตั้งร้านค้าหรือร้านสหกรณ์ให้มากขึ้น และช่วยเหลือกระทรวงต่างๆ ในการนี้
2. สำหรับกระทรวงต่างๆ ถ้ากระทรวงใดสามารถจะจัดดำเนินการจัดตั้งร้านค้าหรือร้านสหกรณ์ของตนเองได้ ก็ให้จัดทำไป หากไม่สะดวกจะร่วมกับกระทรวงอื่นจัดขึ้นก็ได้
3. ให้กระทรวงพาณิชย์ช่วยเหลือจัดเครื่องอุปโภคบริโภคส่งจำหน่ายแก่ร้านต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น
4. ให้กระทรวงการคลังจัดเตรียมวงเงินทุนหมุนเวียนไว้ 1 ล้านบาทเพื่อให้กระทรวงเกษตรธิการใช้ในการนี้³

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **มท.0201.2.1.2/12** เอกสารกระทรวงมหาดไทย ลดค่าครองชีพ และการร้านจัดสหกรณ์ (พ.ศ. 2491).

² **แหล่งเดิม.**

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **สร.0201.6/10** เอกสารสำนักราชเลขาธิการ การช่วยเหลือข้าราชการ โดยการจัดตั้งร้านค้า หรือสหกรณ์จำหน่ายสินค้า (24 ก.ค. 2485– 5 ส.ค. 2491).

จากการที่มีคำสั่งให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้านี้ เป็นผลให้กระทรวงต่างๆ มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในข้อ 2 ที่กล่าวว่า “ถ้ากระทรวงใดสามารถจัดตั้งร้านค้าหรือร้านสหกรณ์เองได้ ก็ให้จัดทำไป หากไม่สะดวกจะร่วมมือกับกระทรวงอื่นก็ได้”¹ จากคำสั่งข้อ 2 นี้ เมื่อพิจารณาถึงการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า อาจกล่าวได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1. หากไม่สะดวกในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า กล่าวคือ บางหน่วยงานนั้นมีพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมกับการจัดตั้ง ดังนั้นหน่วยงานที่สถานที่ไม่สะดวกก็อาจจะขอความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นก็ได้ เช่น ในกรณีของสำนักพระราชวัง สถานที่ไม่เอื้ออำนวยที่จะจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเนื่องจากตั้งอยู่ในเขตของพระบรมมหาราชวังชั้นกลาง ดังนั้นสำนักพระราชวังจึงได้ขอร่วมกิจการกับทางกระทรวงการคลัง ซึ่งทางกระทรวงการคลังไม่ขัดข้องที่จะให้ร่วมกิจการ

นอกจากนี้แล้วบางหน่วยงานนั้นไม่สะดวกที่จะจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าได้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ไม่ได้ทำหน้าที่ในส่วนกลาง ดังนั้นหากดำเนินงานในรูปแบบสหกรณ์ร้านค้าแล้วจะเป็นการไม่สะดวก หน่วยงานเหล่านั้นจึงได้จัดตั้งร้านค้าภายในองค์กรแทน ได้แก่ กระทรวงอุตสาหกรรม ไม่สามารถที่จะจัดตั้งเป็นสหกรณ์ร้านค้าได้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่จะอยู่ตามโรงงานต่างๆ ทั้งในพระนคร และต่างจังหวัด ประกอบกับในแต่ละโรงงานจะมีร้านค้าเพื่ออำนวยความสะดวกอยู่แล้ว ดังนั้นกระทรวงอุตสาหกรรมจึงไม่มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นในหน่วยงาน แต่จะให้ความช่วยเหลือโดยขายสินค้าที่ทางกระทรวงอุตสาหกรรมผลิตขึ้นในราคาที่ต่ำกว่าราคาตลาด²

อีกหน่วยงานหนึ่ง คือ กรมทาง กระทรวงคมนาคม ได้มีการจัดตั้งร้านค้าขายเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่ข้าราชการและคนงาน โดยใช้ชื่อว่า “องค์การสงเคราะห์การครองชีพ” กรมทางเห็นว่าในองค์การดังกล่าวมีการขายสินค้าที่จำเป็นให้แก่เจ้าหน้าที่ในสังกัดแล้ว และได้มีการพิจารณาขยายสาขาออกไปอีก ซึ่งเหมาะสมอยู่แล้ว และยังเป็นไปตามนโยบายของรัฐบาล ดังนั้นกรมทางจึงไม่เปลี่ยนรูปแบบจากร้านค้าเป็นรูปแบบสหกรณ์ร้านค้า³

2. ยังไม่มีความพร้อมในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า กล่าวคือ ถ้าหากหน่วยงานไหนยังไม่มีความพร้อมก็จะให้จัดตั้งเป็นร้านค้าภายใน หรือรูปแบบสโมสรไปก่อน เช่น ในกรณีของกรมเจ้าท่า มีสมาชิกและเงินทุนน้อย จึงยังไม่มีการจัดเป็นสหกรณ์ร้านค้า แต่ทางกรมเจ้าท่าได้มีโครงการจัดตั้งเป็นร้านค้าภายในมีชื่อว่า “ร้านอนุเคราะห์ข้าราชการ” โดยในการจัดตั้งร้านค้าของกรมเจ้าท่านี้ ใช้วิธีการรวบรวมเงินจากข้าราชการ โดยให้สมัครเป็นสมาชิกเดือนๆ ละ 20 บาท รวบรวมเงินได้ทั้งสิ้น 4,480 บาท และจะจัดตั้งเป็นสหกรณ์ร้านค้าในภายหลัง อีกหน่วยงานหนึ่งคือ กรมรถไฟ ที่ยังไม่พร้อมเนื่องจากมีเงินทุนในการจัดตั้งน้อย ทำให้การจัดตั้งยังไม่เหมาะสม ดังนั้น

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **สร.0201.6/10** เอกสารสำนักราชเลขาธิการ การช่วยเหลือข้าราชการ โดยการจัดตั้งร้านค้า หรือสหกรณ์จำหน่ายสินค้า (24 ก.ค. 2485– 5 ส.ค. 2491).

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

ทางกรมรถไฟจึงได้จัดตั้งเป็นร้านค้า โดยเรียกหุ้นเป็นทุนก่อน เมื่อได้เงินพอสมควรแล้วจึงจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ร้านค้า¹ เป็นต้น

สำหรับหน่วยงานราชการ ที่มีความพร้อมในการเป็นสหกรณ์ร้านค้า และได้จดทะเบียนเป็นสหกรณ์ร้านค้าหลายหน่วยงาน ได้แก่

1. ร้านสหกรณ์ พระนคร จำกัดสินไช้ เป็นสหกรณ์ร้านค้าขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นโดยข้าราชการกระทรวงเกษตรธิการ ได้จดทะเบียนเมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2491 มีสมาชิกเมื่อแรกตั้ง 302 คน ถือหุ้น 340 หุ้น มูลค่าหุ้นละ 50 บาท เป็นเงิน 17,000 บาท นอกจากนี้แล้วร้านสหกรณ์ พระนคร จำกัดสินไช้ ยังได้ทดลองเปิดสาขาจำหน่ายสินค้าให้แก่ข้าราชการในกรมเกษตร และกรมประมงอีกด้วย

2. ร้านสหกรณ์ สำนักนายกรัฐมนตรี จำกัดสินไช้ มีสมาชิกเมื่อแรกตั้ง 901 คน ถือหุ้น 1,907 หุ้น ใช้นทุนเมื่อแรกตั้ง 39,140 บาท

3. ร้านสหกรณ์ ศึกษา จำกัดสินไช้ (ของกระทรวงศึกษาธิการ) มีสมาชิกเมื่อแรกตั้ง 487 คน ถือหุ้น 654 หุ้น ใช้นทุนเมื่อแรกตั้ง 16,530 บาท²

4. ร้านสหกรณ์ มหาดไทยและยุติธรรม จำกัดสินไช้ มีสมาชิกเมื่อแรกตั้ง 526 คน ถือหุ้น 662 หุ้น ใช้นทุนเมื่อแรกตั้ง 33,100 บาท³

5. ร้านสหกรณ์ ทหารบก จำกัดสินไช้ มีสมาชิกเมื่อแรกตั้ง 784 คน ถือหุ้น 1,928 หุ้น ใช้นทุนเมื่อแรกตั้ง 38,560 บาท⁴

นอกจากการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าตามสถานที่ราชการแล้ว ในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าตามที่ตั้งต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่สถานที่ราชการ พระยาพนาจร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรธิการ ได้เสนอแนวทางในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าไว้ 5 ประการ ได้แก่

1. เงินทุนส่งเสริมร้านสหกรณ์ ในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าจะต้องอาศัยเงินทุน ด้วยการเรียกหุ้นจากประชาชนและข้าราชการในช่วงปีใดปีหนึ่งเป็นไปได้น่าจะ ดังนั้นรัฐบาลจึงได้เตรียมเงินทุน 5 ล้านบาท เพื่อให้สหกรณ์ร้านค้ากู้ยืมเป็นทุนสำหรับซื้อสินค้าโดยไม่เสียดอกเบี้ย และมอบให้กรมสหกรณ์เป็นผู้พิจารณาการกู้ยืมและการควบคุม

2. ทำเลที่ตั้งร้านสหกรณ์ ขณะนี้ที่สถานที่ร้านค้าที่อยู่ใจกลางชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในมือคนต่างด้าว ถ้าตั้งร้านค้าใกล้ชุมชนก็ไม่เจริญ การที่จะหาทำเลที่เหมาะสมต่อการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า จะต้องเสียค่าเบียดเบียนหรือเงินกินเปล่า ดังนั้นจึงอยากจะขอความร่วมมือจากองค์กรราชการ

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.6/10 เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ การช่วยเหลือข้าราชการ โดยการจัดตั้งร้านค้า หรือสหกรณ์จำหน่ายสินค้า (24 ก.ค. 2485– 5 ส.ค. 2491).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.54/36 เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ รายงานปฏิบัติการของ กรมสหกรณ์ (23 ก.ย. 2491– 22 พ.ค. 2496).

³ แหล่งเดิม.

⁴ แหล่งเดิม.

ที่มีสถานที่ให้เช่าอยู่ในย่านการค้า ให้ความร่วมมือจัดหาสถานที่ให้สหกรณ์ร้านค้าเช่าโดยไม่เสียเงินค่ากินเปล่า ซึ่งจะเป็นการช่วยให้ร้านค้าของคนไทยพื้นฟูขึ้นมาได้ในระดับหนึ่ง

3. การขนส่งทางรถไฟ ในการขนส่งทางรถไฟนั้น ถ้าหากค่าขนส่งมีราคาสูง ทำให้สินค้านั้นจะไปจำหน่ายให้กับประชาชนนั้นก็สูงขึ้นตามไปด้วย ดังนั้นจึงอยากจะขอให้สหกรณ์ร้านค้าได้รับสิทธิในรถตู้สินค้าเป็นอันดับแรก เพื่อที่จะให้สินค้าที่ไปจำหน่ายให้กับประชาชนนั้นมีราคาย่อมเยา

4. การจัดหาสินค้าให้แก่ร้าน ทางราชการจำเป็นที่จะต้องจัดหาสินค้าให้แก่สหกรณ์ร้านค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สินค้าประเภทผูกขาด เช่น บุหรี่ น้ำตาลทราย ฯลฯ จึงใคร่ขอให้กระทรวงพาณิชย์ และองค์การจัดส่งสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภค (อจส.) ช่วยหาสินค้าป้อนให้อีกด้วย โดยกรมสหกรณ์รับเป็นร้านกลางรับสินค้าส่งให้ร้านต่าง ๆ ซึ่งขณะนี้กรมสหกรณ์มีร้านกลางทำหน้าที่อยู่แล้วโดยใช้ทุน ๒ ล้านบาท เท่านั้นไม่พอ จำต้องขอให้หาทุนกรมสหกรณ์กู้เพิ่มเติมโดยเสียดอกเบี้ยไม่เกิน ๓%

5. การสั่งซื้อสินค้า ในการสั่งซื้อสินค้าส่วนหนึ่งจำเป็นต้องสั่งซื้อสินค้าจากต่างประเทศเพื่อที่จะให้มีราคาที่ย่อมเยากว่าร้านเอกชนทั่วไป ดังนั้นทางกรมสหกรณ์ใคร่ขอให้ซื้อเงินปอนด์และเงินเหรียญอเมริกันจากรัฐบาลในอัตราแลกเปลี่ยนของทางราชการตามครั้งที่ต้องการ¹

จากความเห็นของพระยาพนาจรนั้น โดยเฉพาะกับข้อ 4 ที่กล่าวถึงการจัดหาสินค้านั้น เป็นผลให้มีการประชุมอนุกรรมการเศรษฐกิจ เรื่องการจัดหาสินค้าให้ร้านสหกรณ์ เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2491 ในการประชุมครั้งนี้เจรจาดำเนินการกับหน่วยงานต่าง ๆ อันได้แก่ องค์การจัดส่งสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภค (อจส.) กรมการค้าภายใน โรงงานยาสูบ และองค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.)

ในการประชุมครั้งนี้ได้มีมติให้แต่ละหน่วยงานช่วยเหลือสหกรณ์ร้านค้า โดยการลดราคาสินค้า และลดค่าขนส่ง เนื่องจากสหกรณ์ร้านค้านั้นมีเงินทุนน้อย พ่อค้าต่างด้าวก็มีจำนวนมาก ทำให้ไม่สามารถแข่งกับพ่อค้าทั่วไปได้ โดยเฉพาะกับเรื่องราคา ซึ่งพ่อค้าต่างด้าวสามารถซื้อสินค้าได้ด้วยเงินสด และสามารถลดต้นทุนให้ต่ำลงได้ ด้วยเหตุที่ว่ากิจการของพ่อค้าต่างด้าวเป็นกิจการแบบอิสระ กล่าวคือ พวกเขาบริหารเอง เวลาสั่งซื้อสินค้าก็สามารถสั่งมาเท่าไรก็ได้ นอกจากนี้แล้วยังมีการลดต้นทุน โดยการดัดแปลงสินค้าให้มีคุณภาพต่ำหรือคุณภาพสูงกว่า อันเป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าไม่สามารถแข่งกับพวกเขาได้

จากนโยบายที่จะแก้ไขปัญหาค่าครองชีพสูงขึ้นนี้เป็นผลให้ในปี พ.ศ. 2491 มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้น 88 สมาคม และมีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าลดลงระหว่างปีจำนวน 6 สมาคม ดังนั้นเมื่อสิ้นปี พ.ศ. 2491 นั้นมีสหกรณ์ร้านค้าทั้งหมด 147 สมาคม

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.54/33 เอกสารสำนักกราชเลขาธิการ การจัดตั้งร้านสหกรณ์ตามอำเภอและจังหวัดต่าง ๆ (18 มิ.ย. 2491- 15 มี.ค. 2492).

ต่อมาวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2492 – 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2494 จอมพล แปลก พิบูลสงครามได้กล่าวถึงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับราคาสินค้าไว้ว่า “จะได้รักษาราคาสินค้าที่จำเป็นแก่การครองชีพให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม และพยายามให้ต่ำลงตามกาลเวลา ทั้งจะนำไปในทางให้การใช้จ่ายประหยัดที่สุด ในขณะเดียวกันก็จะได้ส่งเสริมสนับสนุนให้คนไทยได้มีอาชีพในการค้า อันเป็นทางเดียวที่จะดำรงไว้ซึ่งเป็นเอกราชทางเศรษฐกิจของประเทศชาติ”¹ ดังนั้นรัฐบาลจึงได้มีโครงการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นเรียกว่า “โครงการขยายงานของกรมสหกรณ์ ในระยะเวลา ๕ ปี (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ – ๒๔๙๖)” ในโครงการฉบับนี้ได้กล่าวถึงจำนวนที่จะจัดตั้งและการจัดสรรเงินทุนสำหรับสหกรณ์ร้านค้าไว้ ดังนี้

พ.ศ.	จำนวนร้านสหกรณ์ (สมาคม)	จำนวนเงินทุน (บาท)	รวมเงินทุน (บาท)
๒๔๙๒	๕๐	๑,๐๐๐,๐๐๐	๑,๐๐๐,๐๐๐
๒๔๙๓	๕๐	๑,๐๐๐,๐๐๐	๑,๐๐๐,๐๐๐
๒๔๙๔	๔๐	๘๐๐,๐๐๐	๘๐๐,๐๐๐
๒๔๙๕	๕๐	๑,๐๐๐,๐๐๐	๑,๐๐๐,๐๐๐
๒๔๙๖ *	-	-	-
รวม ๕ ปี	๑๙๐		๓,๘๐๐,๐๐๐ ²

จากรายละเอียดของโครงการนี้จะเห็นได้ว่า รัฐบาลต้องการที่จะให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้ามากขึ้น เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาราคาสินค้าและต้องการให้คนไทยได้รู้จักค้าขายกับต่างชาติ จึงได้กำหนดจำนวนที่จะจัดตั้งขึ้นและงบประมาณสนับสนุนสหกรณ์ร้านค้าไว้เป็นจำนวนมาก โดยในช่วง พ.ศ. 2492 นี้ให้มีการเปิดแผนสำหรับจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า 20 อำเภอ และได้จดทะเบียนเป็นสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นอีกจำนวน 61 สมาคม พ.ศ. 2493 กลับมีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นเพียง 7 สมาคม และใน พ.ศ. 2494 มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นเพียง 5 สมาคม ใน 5 อำเภอจังหวัดที่มีการจัดตั้ง ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น ดาก ระนอง อุบลราชธานี และสมุทรสาคร นอกจากนี้แล้วรัฐบาลยังได้ให้สหกรณ์ร้านค้ากู้เงินเพื่อเพิ่มเติมนำไปขยายกิจการให้กว้างขวางขึ้น รวม 11 สมาคม เป็นจำนวนเงิน 1,105,000 บาท³

¹ นนทพันธ์ ภักดีผดุงแดน. (2543). *คำแถลงนโยบายของรัฐบาลต่อรัฐสภา (พ.ศ. ๒๔๙๔ – ๒๔๙๓)*. หน้า 123.

* ในโครงการขยายงานของกรมสหกรณ์ ในระยะเวลา ๕ ปี (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ – ๒๔๙๖) ได้กำหนดให้ พ.ศ. 2496 มีการจัดตั้งเฉพาะร้านสหกรณ์กลางเท่านั้น

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *สร.0201.54/33* เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ การจัดตั้งร้านสหกรณ์ตามอำเภอและจังหวัดต่างๆ (18 มิ.ย. 2491– 15 มี.ค. 2492).

³ นิยม วุฒิชัยรัง. (2495, มกราคม – มีนาคม). *การจัดสหกรณ์ในรอบปี ๒๔๙๔*. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์. 10(1): 44.

จากผลการดำเนินงานโครงการขยายงานของกรมสหกรณ์ ในระยะเวลา ๕ ปี (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ - ๒๔๙๖) ไม่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งจะเห็นได้จากลักษณะการเพิ่มจำนวนนั้นมี เฉพาะ พ.ศ. ๒๔๙๒ ที่สามารถจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าได้เกินเป้าหมายที่กำหนดไว้ แต่ใน พ.ศ. ๒๔๙๓ - ๒๔๙๔ กลับมีการเพิ่มจำนวนที่ไม่มากนัก สาเหตุที่ทำให้มีการเพิ่มจำนวนขึ้นมาน้อยนั้นมาจากการที่ ใน พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้มีสหกรณ์เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากแล้ว หากเพิ่มขึ้นมากจนเกินไปอาจจะทำให้การดำเนินงานนั้นไม่มีประสิทธิภาพได้

ใน พ.ศ. ๒๔๙๕ รัฐบาลได้กล่าวถึงนโยบายในการแก้ไขปัญหาราคาสินค้าไว้ว่า “ขยายการส่งเสริมช่วยเหลือให้ผู้ผลิตของตนได้ราคาที่เหมาะสมและให้ผู้บริโภคซื้อสินค้าได้สะดวกใน ราคาที่เหมาะสม จะวางวิธีการติดต่อระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคให้ถึงกับสะดวกใกล้ชิด กำหนด ราคาด้วยการปิดป้ายราคาสินค้า การตั้งฉางและคลังสินค้า จะให้ผลดีสมปรารถนาในเรื่องนี้ ซึ่ง รัฐบาลนี้จะขยายการส่งเสริมช่วยเหลือยิ่งขึ้นต่อไปด้วยประสิทธิภาพ”¹

จากนโยบายของรัฐบาลที่จะให้งานสหกรณ์ของแพร่หลายมากขึ้น เป็นผลให้ได้มี การยกฐานะจากเดิมที่เป็นกรมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรธิการ มาเป็นกระทรวงการสหกรณ์* เนื่องจากการจัดตั้งสหกรณ์ทั้งประเทศนั้นมีเป็นจำนวนมาก และรัฐบาลเห็นว่าสหกรณ์น่าจะมี หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเฉพาะด้านมาดูแลงานด้านนี้โดยตรง ดังนั้นจึงได้มีการสถาปนากระทรวงการ สหกรณ์ขึ้นเมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๕

ในกระทรวงการสหกรณ์ได้แบ่งหน่วยงานที่ดูแลด้านการสหกรณ์ประเภทต่างๆ ๔ หน่วยงาน ได้แก่ กรมสหกรณ์พาณิชย์ กรมสหกรณ์ธนกิจ กรมสหกรณ์ที่ดิน และกรมตรวจบัญชี สหกรณ์

หน่วยงานทั้ง ๔ ที่จัดตั้งขึ้นมานี้ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องในการดำเนินงานของ สหกรณ์แต่ละประเภทโดยเฉพาะ โดยในส่วนของสหกรณ์ร้านค้าจะอยู่ในความดูแลของกรมสหกรณ์ พาณิชย์ และกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ แผนกสหกรณ์พาณิชย์

จากการที่มีจัดตั้งกระทรวงการสหกรณ์ขึ้น ประกอบกับโครงการสหกรณ์ในช่วง พ.ศ. ๒๔๙๒ - ๒๔๙๖ เป็นผลให้ใน พ.ศ. ๒๔๙๕ ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นอีก ๗ สมาคม ใน ท้องที่ ๗ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดชลบุรี มหาสารคาม ตรัง นนทบุรี พระนคร นครศรีธรรมราช และ สงขลา และกรมสหกรณ์พาณิชย์ได้อนุมัติให้กู้เงินทุนส่งเสริมการสหกรณ์ รวม ๒๖ สมาคม เป็นเงิน ๑,๓๐๕,๐๐๐ บาท^๒

¹ นนทพันธ์ ภักดีผดุงแดน. (๒๕๔๓). *คำแถลงนโยบายของรัฐบาลต่อรัฐสภา (พ.ศ. ๒๔๙๕ - ๒๕๔๓)*. หน้า ๑๓๓.

* ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้มีการเปลี่ยนชื่อจาก กระทรวงการสหกรณ์ เป็น กระทรวงสหกรณ์

² ปลัดกระทรวงการสหกรณ์. (๒๔๙๖, มกราคม - มีนาคม). *คำบรรยายผลแห่งการปฏิบัติงานของ กระทรวงสหกรณ์ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕*. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ ๑๑ (๑) : ๔ - ๕.

นอกจากนี้แล้วยังได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ประเภทขายส่ง โดยใช้ชื่อว่า "สหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย" เพื่อขายสินค้าให้แก่สหกรณ์ร้านค้าทั่วประเทศ และร้านสหกรณ์กลาง อันเป็นสหกรณ์ขายส่งประจำจังหวัดอีกด้วย

ใน พ.ศ. 2496 รัฐบาลได้มีโครงการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นอีก เรียกว่า "โครงการจัดสหกรณ์ผู้บริโภค พ.ศ. ๒๔๙๖ - ๒๕๐๐" โดยกำหนดให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นในจังหวัด และในอำเภอที่ยังมิได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า ได้กำหนดให้ ใน พ.ศ. 2496 - 2498 จัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าไว้ปีละจำนวน 10 สมาคม และในโครงการนี้ได้จัดสรรเงินทุนสำหรับการส่งเสริมการจัดตั้งและส่งเสริมสหกรณ์ร้านค้าไว้ปีละ 1,000,000 บาท โดยส่วนหนึ่งนั้นรัฐบาลจะให้สหกรณ์ร้านค้าที่มีปัญหานั้นมากู้เงิน เพื่อนำมาปรับปรุงร้าน อันจะเป็นการช่วยให้การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น โดยจะเรียกดอกเบี้ยจากทุนที่ให้กู้ยืมประมาณร้อยละ 2 - 3 ต่อปี¹

นอกจากจะขยายในส่วนของผู้บริโภคแล้ว กระทรวงสหกรณ์ยังได้มีโครงการขยายการจัดสหกรณ์ร้านค้าไปตามท้องถิ่นต่างๆ เรียกว่า "โครงการขยายการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในท้องถิ่น ๕ ปี ของกระทรวงสหกรณ์" ในสาระสำคัญของโครงการนี้ต้องการที่จะให้ในแต่ละภาคนั้นมีสหกรณ์ร้านค้าหนาแน่น เช่น ในภาคกลาง ก็ให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในจังหวัดลพบุรี พระนครศรีอยุธยา ฉะเชิงเทรา นครปฐม และราชบุรี เป็นต้น รวม 400 สมาคม และจะขยายไปยังท้องที่ภาคเหนือและภาคอีสาน รวม 600 สมาคม ในภาคใต้จะจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในชนบทรวม 200 สมาคม ใน พ.ศ. 2500 จะมีสหกรณ์ร้านค้าในท้องที่ต่างๆ 1,200 สมาคม เงินทุนที่จะใช้ในการขยายงานในระยะเวลา 5 ปี เป็นเงิน 186 ล้านบาท²

จากการพิจารณาของคณะกรรมการดำเนินการทำผังเศรษฐกิจของประเทศเห็นว่าโครงการขยายการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในท้องถิ่น ๕ ปี ของกระทรวงสหกรณ์ ไม่เหมาะสมที่จะให้มีการจัด เนื่องจากความต้องการของสินค้าของชาวนามีน้อย และชาวนาเองก็ยังไม่มีความรู้พอที่จะทำบัญชีได้ ดังนั้นหากมีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้ามากเกินไปแล้วก็จะเป็นการสิ้นงบประมาณไปโดยใช่เหตุ และยังเป็นภาระไม่คุ้มค่าต่อการลงทุนอีกด้วย ดังนั้นโครงการนี้จึงต้องยกเลิกไป³

จากโครงการจัดสหกรณ์ผู้บริโภค พ.ศ. 2496 - 2500 เป็นผลให้ใน พ.ศ. 2496 จึงมีสหกรณ์ร้านค้าจัดตั้งเพิ่มขึ้นอีก 11 สมาคม ในท้องที่จัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า 7 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดพระนคร นครศรีธรรมราช นราธิวาส อ่างทอง นครราชสีมา และตราด มีสมาชิกแรกตั้งจำนวน 3,896 คน จำนวนหุ้นที่สมาชิกถือ 6,951 หุ้น เป็นเงินรวม 507,300 บาท⁴

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **สร.0201.62/17** เอกสารสำนักราชเลขาธิการ โครงการและการปฏิบัติงานกระทรวงเกษตร (17 พฤษภาคม 2486 - 4 ตุลาคม 2491).

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

⁴ กระทรวงสหกรณ์. (2497, เมษายน - มิถุนายน). **รายงานประจำปี พ.ศ. ๒๔๙๖**. ในหนังสือพิมพ์ สหกรณ์ 12(2) : 116 - 117.

นอกจากมีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นแล้ว ยังได้มีการปรับปรุงร้านสหกรณ์พระนคร จำกัดสินไช้ โดยย้ายจากกระทรวงสหกรณ์ ไปเปิดกิจการ ณ สถานที่ใกล้สี่แยกราชประสงค์ โดยตั้งอยู่ที่อาคารเลขที่ 97 ถนนราชดำริห์ อำเภอปทุมวัน จังหวัดพระนคร ต่อมาทางคณะกรรมการดำเนินงานร้านสหกรณ์พระนครได้พิจารณาบริเวณกระทรวงการสหกรณ์ ทำเตียน มีความเห็นว่าให้มีการปรับปรุงร้านสหกรณ์เดิมเป็นร้านสาขา อันจะเป็นการอำนวยความสะดวกแก่สมาชิกที่อยู่ในบริเวณนั้นได้ในระดับหนึ่ง¹

หลังจากที่ได้มีการปรับปรุงร้านสหกรณ์พระนคร จำกัดสินไช้ ก็ได้เปลี่ยนวิธีการขายจากเดิมที่ให้คนขายสินค้านั้นเป็นผู้นำสินค้ามาให้ มาเป็นแบบ "เลือกซื้อสินค้าด้วยตัวเอง (Self Service)" กล่าวคือ เป็นการเลือกซื้อสินค้าได้อย่างอิสระ โดยสามารถจ่ายเงินที่เคาน์เตอร์ได้ทันที ทำให้เกิดความสะดวกในการซื้อสินค้า ซึ่งถือเป็นสหกรณ์ร้านค้าแห่งแรกที่ได้นำรูปแบบนี้มาบริการแก่ลูกค้า และยังเป็นต้นแบบให้สหกรณ์ร้านค้าหลายแห่งๆ นำวิธีการเหล่านี้ไปปฏิบัติในภายหลัง

ใน พ.ศ. 2497 ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้น 4 สมาคม โดยจัดตั้งใน 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดลำปาง จังหวัดตาก และ จังหวัดพระนคร มีสมาชิกแรกตั้งรวม 2,378 คน มีเงินทุนรวม 360,250 บาท²

ใน พ.ศ. 2498 ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มอีก 5 สมาคม โดยจัดตั้งใน 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี ได้ทำการเปิดสหกรณ์ร้านค้า 1 สมาคม คือ ร้านสหกรณ์ครู จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดพระนคร ได้ทำการเปิดสหกรณ์ร้านค้า 2 สมาคม คือ ร้านสหกรณ์นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และร้านสหกรณ์สรรพาวุธทหารบก จังหวัดสงขลาได้ทำการเปิดสหกรณ์ร้านค้าอีก 1 สมาคม คือ ร้านสหกรณ์สตรีหาดีใหญ่³ สหกรณ์ร้านค้าทั้ง 5 สมาคม ที่ได้มีการเปิดใน พ.ศ. 2498 มีสมาชิกทั้งสิ้น 3,652 คน เงินทุนที่ใช้จัดตั้งเป็นจำนวน 334,950 บาท

นอกจากนี้แล้วยังได้ให้สหกรณ์ร้านค้ากู้ยืมเงินสำหรับนำไปขยายกิจการอีก 7 สมาคม ได้แก่ ร้านสหกรณ์มุกดาหาร จังหวัดนครพนม ร้านสหกรณ์ดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ร้านสหกรณ์พัทลุง จังหวัดพัทลุง ร้านสหกรณ์สูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ร้านสหกรณ์อำเภอกง เป็นเงิน 199,000 บาท⁴

¹ ละออง ศีสุคนธ์. (2496, กรกฎาคม – กันยายน). *ร้านสหกรณ์พระนคร*. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ 11(3) : 173 – 174.

² Ministry of Cooperatives. (1957). *The Cooperative Movement in Thailand*. unpagued.

³ สุนาวินวิวัฒน์, หลวง. (2499, มกราคม – มีนาคม). *คำปรารภของพลเรือโท หลวงสุนาวินวิวัฒน์*. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ 14(1) : 5 - 6.

⁴ Ministry of Cooperatives. (1957). *op. cit.* unpagued.

การลดจำนวนของสหกรณ์ร้านค้า ในช่วง พ.ศ. 2491 - 2498 มีจำนวนลดลง 39 สมาคม เนื่องจากความไม่เข้าใจในหลักการสหกรณ์ของสมาชิก การบริหารที่ยังไม่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้แล้วในด้านการเงินของสหกรณ์ร้านค้ายังไม่มีประสิทธิภาพ¹ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วงนี้จึงลดลง

ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2491 – 2498

ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า ในช่วง พ.ศ. 2491 - 2498 สามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 7 รายได้และรายจ่ายของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2491 – 2498

พ.ศ.	จำนวนเงินลงทุนระหว่างปี	รายได้จากการดำเนินงาน	รายจ่ายจากการดำเนินงาน	กำไรหรือขาดทุนสุทธิ
2491	5,244,740	770,856	467,187	303,669
2492	X	X	X	X
2493	8,579,950 [*]	X	X	1,409,145
2494	16,221,940	5,595,124	3,139,043	2,456,081
2495	20,812,257	5,698,623	3,433,843	2,264,780
2496	27,415,221	6,190,750	4,082,750	2,108,000
2497	27,548,188	6,971,263	5,110,772	1,860,491
2498	31,753,226	8,574,977	5,928,023	2,646,954

ที่มา : สำนักงานสถิติกลาง. (2504). สมุดสถิติรายปีประเทศไทย บรรพ 23 พ.ศ. ๒๔๙๙ - ๐๑ หน้า 437

จากตาราง 7 แสดงให้เห็นถึงผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2491 - 2498 โดยเงินลงทุนของสหกรณ์ร้านค้า จะมีอยู่ด้วยกัน 2 ทาง คือ ทางแรกมาจากสมาชิกของสหกรณ์ และอีกทางหนึ่งคือ มาจากการกู้ยืมของกองทุนส่งเสริมสหกรณ์ ตามโครงการขยายงานสหกรณ์ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2491 - 2498 ได้มีการกู้เงินเป็นจำนวนรวม 3,155,300 บาท เพื่อนำไปชำระหนี้ และปรับปรุงกิจการของสหกรณ์ร้านค้าให้ดีขึ้น

¹ Ministry of Cooperatives. (1957). *The Cooperative Movement in Thailand*. unpagged.

^{*} พ.ศ. 2493 นั้นคิดจากบัญชีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าจำนวน 129 สมาคม เท่านั้น (ให้ดูจากตาราง 6 ประกอบ)

ในการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2491 – 2498 มีกำไรสุทธิเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกับ พ.ศ. 2498 ถือได้ว่าเป็นช่วงที่มีกำไรสุทธิมากที่สุด มีจำนวน 2,646,954 บาท เหตุที่สหกรณ์ร้านค้าในช่วงนี้สามารถมีกำไรเพิ่มขึ้นทุกปี ก็เนื่องจากสหกรณ์ร้านค้าที่จัดตั้งขึ้นในช่วงนี้ เป็นสหกรณ์ร้านค้าที่จัดตั้งในหน่วยงานราชการ สมาชิกของสหกรณ์ร้านค้าเป็นข้าราชการในกระทรวงทบวงกรม ซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับสหกรณ์ในระดับหนึ่ง

นอกจากนี้แล้วยังเป็นผลมาจากการที่รัฐบาลได้มีการควบคุมกิจการระหว่างสหกรณ์ร้านค้าขนาดเล็กเข้าด้วยกัน ใน พ.ศ. 2493 – 2494 เพื่อให้เป็นสหกรณ์ร้านค้าขนาดใหญ่ขึ้น ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานของสหกรณ์นั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และยังเป็นการลดค่าใช้จ่ายในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มเติมอีกด้วย

อุปสรรคในการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2491 – 2498

อุปสรรคในการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2491 – 2498 ที่สำคัญได้แก่

1. ราคา สินค้าที่นำมาจำหน่ายในสหกรณ์ร้านค้า จะมีราคาเท่ากับตลาด หรืออาจจะถูกกว่าเล็กน้อย และในปลายปีก็จะมีเงินปันผลคืนให้ ทำให้พ่อค้าไม่สามารถที่จะขายสินค้าได้ จึงได้หาวิธีการลดราคาสินค้าลงมา เพื่อแข่งขันกับสหกรณ์ร้านค้า โดยจะเห็นได้จากกรณีของจังหวัดสกลนคร นายเพชรบุรี วรรณะ วรศิริ ข้าหลวงจังหวัดประจำจังหวัดสกลนคร ได้กล่าวถึงการลดราคาของพ่อค้าคนไทย และคนต่างด้าวไว้ว่า

เนื่องจากทางราชการจังหวัดสกลนครได้จัดตั้งร้านสหกรณ์ขึ้น แลเปิดทำการค้าแล้วนั้น สังเกตว่าบรรดาพ่อค้าทั้งคนไทยแลคนต่างด้าวไหวตัวขึ้นตามๆกัน และพากันลดราคาแข่งกับร้านสหกรณ์ทุกอย่างทุกประการ กล่าวคือ เมื่อต้นเดือนกันยายนศกนี้ ข้าพเจ้าได้สั่งซื้อสินค้ามีเครื่องบริโภคแลอุปโภคที่จำเป็นแก่การครองชีพมาจำหน่าย ๑ ตูร์ถไฟมี หอม กะเทียม น้ำตาลปีบ น้ำปลา กะปิ ปลาเค็ม นมกระป๋อง และเสื้อผ้า (เครื่องแต่งกายเป็นราคาประมาณ ๓๐,๐๐๐ บาท (สามหมื่นบาท) เมื่อได้นำสิ่งของเข้าประจำร้าน แลตีราคาเสร็จแล้ว พ่อค้าก็เริ่มลดราคาส่งของในตลาดลง เท่ากับราคาของร้านสหกรณ์ทันที และบางอย่างก็ลดลงมากกว่าร้านสหกรณ์ด้วย...¹

จากจดหมายของข้าหลวงประจำจังหวัดสกลนคร จะเห็นได้ว่าเมื่อใดที่มีสหกรณ์ร้านค้ามาตั้ง เมื่อนั้นจะเกิดการลดราคาสินค้าขึ้นทันที เนื่องจากสหกรณ์ร้านค้าเป็นแหล่งขายสินค้าที่มีราคายุติธรรม ถึงแม้ว่าราคาจะเท่ากับราคาตลาดทั่วไป แต่สหกรณ์จะมีเงินปันผลให้ ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการลดราคาสินค้า เพื่อช่วยเหลือสมาชิกของสหกรณ์ร้านค้าและผู้บริโภคทั่วไป หากพ่อค้าไม่ลดราคาสินค้าลงมา เป็นผลให้พวกเขานั้นอาจจะค้าขายถึงกับขาดทุนและเลิกกิจการไปได้ โดยเฉพาะกับเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็น ได้แก่ หอม กะเทียม น้ำตาลปีบ น้ำปลา กะปิ ปลาเค็ม นมกระป๋อง และเสื้อผ้า

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **สร.0201.54/33** เอกสารสำนักราชเลขาธิการ การจัดตั้งร้านสหกรณ์ตามอำเภอและจังหวัดต่างๆ (18 มิ.ย. 2491– 15 มี.ค. 2492).

2. การดำเนินงานที่ผิดหลักการสหกรณ์ สหกรณ์ร้านค้าบางแห่งนั้นไม่เข้าใจถึงวิธีการสหกรณ์และหลักการขายสินค้าแบบสหกรณ์ร้านค้า ทำให้การขายสินค้านั้นเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ เช่น การจำหน่ายสินค้าให้กับพ่อค้า ทำให้สินค้าที่มีจำหน่ายในสหกรณ์ร้านค้ามีจำนวนน้อย ไม่เพียงพอแก่สมาชิก เป็นผลให้สมาชิกสหกรณ์ไม่สามารถซื้อของจากสหกรณ์ร้านค้าได้ อันเป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าต้องถึงกับปิดกิจการไปในที่สุด

3. การนำคำว่า “สหกรณ์” ไปใช้อย่างไม่ถูกต้อง สหกรณ์ร้านค้าในสมัยนั้นมีการจดทะเบียนเพื่อขอจัดตั้งเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีการจัดตั้งทั้งเอกชน และหน่วยงานราชการ โดยเฉพาะกับสหกรณ์ร้านค้าที่จัดตั้งขึ้นในความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย ได้มีสหกรณ์ร้านค้าบางสมาคมได้จัดตั้งขึ้นเป็นสหกรณ์โดยไม่ได้มีการขอจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ ตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471 ทำให้กระทรวงการสหกรณ์ไม่สามารถเข้าไปควบคุมตรวจตรากิจการ หรือทำการตรวจบัญชีได้ เป็นผลให้ร้านค้าที่จัดตั้งขึ้นโดยใช้นามแฝงว่าร้านสหกรณ์นั้น มีการทุจริตของเจ้าหน้าที่ และส่งผลให้สหกรณ์ร้านค้าเหล่านั้นทรุดโทรมลงเป็นผลเสียหายแก่สมาชิก และยังทำให้ประชาชนหรือสมาชิกหมดศรัทธาในระบบสหกรณ์ได้¹

ช่วงการลดจำนวนของสหกรณ์ร้านค้า (พ.ศ. 2499 – 2503)

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2499 – 2503 เป็นต้นมาถือได้ว่าเป็นช่วงที่มีสหกรณ์ร้านค้าและสมาชิกสหกรณ์ร้านค้ามีจำนวนลดลงมาก เนื่องจากรัฐบาลต้องการที่จะให้มีการปรับปรุงงานด้านสหกรณ์ร้านค้าให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพในการดำเนินงานมากขึ้น

นโยบายของรัฐบาลด้านการสหกรณ์ พ.ศ. 2499 – 2503

นโยบายของรัฐบาล ในช่วง พ.ศ. 2499 – 2503 ได้กล่าวถึงการสหกรณ์ไว้ดังนี้

พ.ศ. 2500 นโยบายด้านการสหกรณ์ในปีนี้ได้มีการกล่าวไว้ 2 ครั้ง คือ

1. สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี (21 มีนาคม 2500 – 16 กันยายน 2500) ได้กล่าวถึงนโยบายด้านการสหกรณ์ไว้ว่า “รัฐบาลนี้จะเร่งขยายและส่งเสริมการสหกรณ์ทุกประเภทให้เจริญก้าวหน้า เพื่อสร้างความผาสุกให้แก่ประชาชน และจัดตั้งศูนย์การอบรมทางสหกรณ์ขึ้น เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ ความชำนาญทั้งในทางทฤษฎีและการปฏิบัติ เพื่อให้การสหกรณ์มีประสิทธิภาพ”²

2. สมัยนายพจน์ สารสิน เป็นนายกรัฐมนตรี (21 กันยายน 2500 – 26 ธันวาคม 2500) ได้กล่าวถึงนโยบายด้านการสหกรณ์ไว้ว่า “ในส่วนที่เกี่ยวกับการเกษตรและสหกรณ์ รัฐบาลนี้จะส่งเสริมช่วยเหลือการประกอบอาชีพของราษฎร การผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหาร

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.54/45 เอกสารสำนักราชเลขาธิการ การใช้คำ “สหกรณ์” เป็นชื่อร้านต่างๆ.

² นนทพันธ์ ภักดีผดุงแดน. (2543). คำแถลงนโยบายของรัฐบาลต่อรัฐสภา (พ.ศ. ๒๔๙๕ – ๒๕๔๓). หน้า 135.

การเลี้ยงสัตว์ โดยอาศัยการชลประทานอื่นๆ ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น และจะส่งเสริมการสหกรณ์ทุกประเภท¹

พ.ศ. 2501 พลโท ถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี (1 มกราคม 2501 – 20 ตุลาคม 2501) ได้กล่าวถึงนโยบายด้านการสหกรณ์ไว้ว่า “รัฐบาลนี้จะส่งเสริมและปรับปรุงการสหกรณ์ประเภทต่างๆ ให้แพร่หลายตามความต้องการของประชาชน และให้เหมาะสมกับภาวะเศรษฐกิจ เพื่อยกฐานะการครองชีพและภาวะเศรษฐกิจให้ดียิ่งขึ้น”²

พ.ศ. 2502 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (9 กุมภาพันธ์ 2502 – 8 ธันวาคม 2506) ได้แถลงนโยบายด้านการสหกรณ์ต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2502 ไว้ว่า

ในการบริหารประเทศครั้งนี้ รัฐบาลนี้เห็นว่าจำเป็นที่จะต้องแก้ไขและปรับปรุงเศรษฐกิจของประเทศเป็นเรื่องใหญ่และเป็นอันดับที่หนึ่ง ทั้งนี้ ก็เพื่อให้มีรายได้ที่แท้จริงสูงขึ้น ซึ่งจะทำให้ระดับการครองชีพของประชาชนสูงขึ้นด้วย ฉะนั้นรัฐบาลจะได้ปรับปรุงการคลังและการเงินของประเทศ ดำเนินการส่งเสริมการเกษตรกรรม การสหกรณ์ การอุตสาหกรรมและการค้า ตลอดจนการคมนาคม ได้กำหนดเป็นประโยชน์แก่ประชาชนอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น³

จากนโยบายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า รัฐบาลได้ให้ความสำคัญที่จะให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ทุกประเภท เพื่อเป็นการช่วยเหลือให้เกษตรกรและประชาชนได้รับความสะดวกจากการซื้อสินค้าในราคาถูกยิ่งขึ้น จึงได้มีการสนับสนุนให้มีการขยายสหกรณ์ร้านค้าออกไปมากขึ้น แต่กระทรวงสหกรณ์เห็นว่า สหกรณ์ในประเทศไทยมีการเพิ่มจำนวนเร็วเกินไป โดยเฉพาะกับสหกรณ์ร้านค้าที่มีการขยายตัวมากกว่าสหกรณ์อื่นๆ ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างไม่ประสิทธิภาพ จึงต้องมีการปรับปรุงคุณภาพของสหกรณ์ โดยได้กล่าวถึงการปรับปรุงสหกรณ์ไว้ว่า

สหกรณ์ใดที่ไม่สามารถจะแก้ไขปรับปรุงให้ดำเนินการได้ นายทะเบียนสหกรณ์จะได้พิจารณาสั่งให้เลิกสหกรณ์นั้นเสีย สำหรับสหกรณ์ที่ดำเนินการได้ผลดี ก็จะได้ส่งเสริมให้ขยายกิจการให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น และจะจัดตั้งสหกรณ์บางรูปที่เหมาะสมกับความต้องการของประชาชนให้มีจำนวนเพิ่มขึ้น ทั้งจะได้ทดลองจัดตั้งสหกรณ์บางรูปเพื่อดูผล ถ้าปรากฏว่าได้ผลดีและเป็นที่ยอมรับเลื่อมใสของประชาชน ก็จะได้ขยายให้แพร่หลายต่อไป⁴

¹ นนทพันธ์ ภักดีมดุงแดน. (2543). *คำแถลงนโยบายของรัฐบาลต่อรัฐสภา (พ.ศ. ๒๔๗๕ – ๒๕๔๓)*. หน้า 140.

² แหล่งเดิม. หน้า 143.

³ กระทรวงสหกรณ์. (2506). *หลักของการสหกรณ์และการจัดสหกรณ์ในประเทศไทย*. หน้า 27.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 27.

จากคำกล่าวของกระทรวงสหกรณ์ที่ได้มีคำสั่งให้มีการปรับปรุงแก้ไข เป็นผลให้สหกรณ์ของประเทศไทยมีจำนวนลดลง โดยเฉพาะกับสหกรณ์ร้านค้าถือได้ว่าการลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ พ.ศ. 2499 เป็นต้นมา โดยสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 8 จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิก พ.ศ. 2499 – 2503

พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์	จำนวนสมาชิก	พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์	จำนวนสมาชิก
2499	205	124,301	2502	183	121,560
2500	195	123,166	2503	175	119,713
2501	194	124,427			

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2507). สมุดสถิติรายปีประเทศไทย บรรพ ๒๔ พ.ศ. ๒๕๐๖ หน้า 148

จากตาราง 8 จะเห็นได้ว่าจำนวนสหกรณ์ร้านค้า และจำนวนสมาชิกของสหกรณ์ร้านค้า ตั้งแต่ พ.ศ. 2499 – 2503 ได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยในช่วง พ.ศ. 2499 – 2503 มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นเพียง 10 สมาคมเท่านั้น ได้แก่

ใน พ.ศ. 2499 มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นจำนวน 2 สมาคม ได้แก่ ร้านสหกรณ์ชาวประมง จำกัดสินไช้ จังหวัดพระนคร และร้านสหกรณ์พังลา จังหวัดสงขลา ทั้ง 2 สมาคมมีสมาชิกรวม 169 คน รวมทุนเรือนหุ้น 35,950 บาท¹

พ.ศ. 2500 มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้น 3 สมาคม ได้แก่ จังหวัดสมุทรสาคร ในท้องที่อำเภอเมือง 1 สมาคม จังหวัดชลบุรี ในท้องที่อำเภอเมือง 1 สมาคม และจังหวัดนครราชสีมา ในท้องที่อำเภอสุไหงโกสุม 1 สมาคม สหกรณ์ร้านค้าทั้ง 2 สมาคมมีสมาชิกรวม 1,095 คน มีเงินทุนค่าหุ้น 142,280 บาท²

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.27/6 เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ ผลงานก้าวหน้าในรอบปี 2498 และ 2501 (ของกระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ).

² การจัดตั้งสหกรณ์ในรอบปี ๒๕๐๐. (2501, มกราคม – มีนาคม). ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ 16 (1) : 62.

พ.ศ. 2501 มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นอีก 2 สมาคม จังหวัดพระนคร ในท้องที่อำเภอบางกะปิทั้ง 2 สมาคม โดยมีสมาชิกเมื่อแรกตั้ง 581 คน ถือหุ้นเมื่อแรกตั้งรวม 974 หุ้น มูลค่าหุ้นละ 100 บาท เป็นเงินทุนค่าหุ้น 97,400 บาท¹

พ.ศ. 2502 มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นอีก 1 สมาคม ในท้องที่อำเภอชนบท จังหวัดพระนคร มีสมาชิกแรกตั้ง 481 คน

พ.ศ. 2503 มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นอีก 1 สมาคม ในท้องที่อำเภอปทุมวัน จังหวัดพระนคร มีสมาชิกแรกตั้ง 843 คน มีเงินทุนค่าหุ้น 29,460 บาท

จากจำนวนการเพิ่มของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2499 – 2503 โดยเฉพาะใน พ.ศ. 2499 – 2500 นั้น ไม่เป็นผลตามโครงการจัดสหกรณ์ผู้บริโภคระยะ ๕ ปี พ.ศ. ๒๔๙๖ – ๒๕๐๐ เนื่องจากในโครงการจัดสหกรณ์ผู้บริโภค พ.ศ. ๒๔๙๖ – ๒๕๐๐ ได้มีกำหนดให้ในปี พ.ศ. 2499 – 2500 มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นอีกปีละ 10 สมาคม สาเหตุที่ทำให้ลดจำนวนสหกรณ์ร้านค้าลงมาจากการดำเนินงานของร้านที่ไม่ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของทางการสหกรณ์ที่ได้วางไว้อย่างรัดกุม เช่น ทำบัญชีให้ถูกต้องตามแบบของทางการ ไม่ยอมให้เจ้าพนักงานสหกรณ์ได้ตรวจบัญชีตามระเบียบ สมาชิกไม่มีจิตใจเป็นนักสหกรณ์ จึงไม่มาซื้อของจากร้านของตน สหกรณ์ร้านค้าบางร้านตั้งขึ้นโดยอิทธิพลและไม่ยอมปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของทางการสหกรณ์ที่วางไว้เป็นอย่างดี² บางแห่งมีการทุจริตในกลุ่มกรรมการสหกรณ์ร้านค้า³ เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วสหกรณ์ร้านค้ามีมากจนเกินไป โดยเฉพาะกับช่วง พ.ศ. 2491 – 2492 ซึ่งมีการเพิ่มจำนวนของสหกรณ์ร้านค้าอย่างรวดเร็ว สหกรณ์ร้านค้าบางแห่งจัดตั้งโดยข้าราชการ อ้างว่าพร้อมที่จะจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในจังหวัด หรืออำเภอนั้นๆ โดยที่ประชาชนไม่ทราบถึงเรื่องการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้ามาก่อนเลย และยังถูกบังคับให้เป็นสมาชิกไปโดยปริยาย เหตุผลที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่ง คือ สหกรณ์ร้านค้าบางแห่งนำ คำว่า “สหกรณ์” ไปใช้โดยไม่มีการจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ร้านค้าส่งผลให้การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ และประชาชนยังขาดศรัทธาในการสหกรณ์นั้นด้วย

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **สร.0201.27/6** เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ ผลงานก้าวหน้าในรอบปี 2498 และ 2501 (ของกระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **น.มท.0201.30** เอกสารกระทรวงมหาดไทย หนังสือสถานการณ์เศรษฐกิจของประเทศไทย ฉบับที่หก (๒๔๙๔). หน้า 60.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **มท.0201.21 / 733** เอกสารกระทรวงมหาดไทย ร้านสหกรณ์จังหวัดตราด ซึ่งแผนกศาลใช้ส่งหมายถึงพ.ต.ท.นายราชภัคดี ในฐานะเป็นผู้ค้าประกันซึ่งเป็นงานของจังหวัดตราด เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดตราด [พ.ศ. 2499].

ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2499 – 2503

ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2499 – 2503 นั้น สามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 9 รายได้และรายจ่ายของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2499 – 2503

พ.ศ.	จำนวนเงินลงทุน ระหว่างปี	รายได้จากการ ดำเนินงาน	รายจ่ายจากการ ดำเนินงาน	กำไรหรือขาดทุน สุทธิ
2499	34,436,202	8,183,514	5,966,944	2,216,570
2500	39,192,009	9,261,228	7,260,577	2,000,561
2501	38,526,608	8,029,829	7,610,989	418,840
2502	38,105,632	8,636,614	6,806,504	1,830,110
2503	34,568,108	8,286,863	6,987,235	1,299,628

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2507). สมุดสถิติรายปีประเทศไทย บรรพ ๒๔ พ.ศ. ๒๕๐๖ หน้า 148

จากตาราง 9 จะเห็นได้ว่าสหกรณ์ร้านค้ามีกำไรสุทธิอย่างต่อเนื่องถึงแม้ว่าจะมีการลดจำนวนสหกรณ์ร้านค้า อันเนื่องมาจากการตั้งอย่างไม่ถูกต้องตามหลักการสหกรณ์ บ้าง หรือการนำคำว่า “สหกรณ์” ไปใช้เป็นชื่อร้านค้าบ้าง แต่ก็สามารถดำเนินการมาได้อย่างต่อเนื่อง ในช่วงที่ได้กำไรมากที่สุดนั้น คือ พ.ศ. 2499 มีกำไรสุทธิจำนวน 2,216,570 บาท และ พ.ศ. 2501 ซึ่งถือได้ว่ามีกำไรน้อยที่สุด มีเพียง 418,840 บาท แต่สหกรณ์ร้านค้าก็สามารถระคับระคองให้อยู่รอดมาได้จนกระทั่งถึงสิ้นปี พ.ศ. 2503 มีกำไรสุทธิจำนวน 1,299,628 บาท

อุปสรรคในการดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2480 – 2503

อุปสรรคในการดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้านับตั้งแต่ พ.ศ. 2480 – 2503 สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ท่าเลที่ตั้ง สหกรณ์ร้านค้าที่ไม่ประสบความสำเร็จนั้น ส่วนหนึ่งมาจากสหกรณ์ร้านค้ามีท่าเลที่ไม่เหมาะสม เนื่องมาจากในท่าเลที่เหมาะสมกับการค้าขาย มีราคาสูง และสหกรณ์ร้านค้านั้นทุนส่วนใหญ่มาจากการรวบรวมหุ้นของสมาชิก เป็นผลให้เงินที่จะนำมาเป็นค่าเช่านี้มีไม่เพียงพอ

2. สมาชิก สหกรณ์ร้านค้าจะขายสินค้าให้ได้กำไรนั้น ขึ้นอยู่กับการทำหน้าที่ของสมาชิกที่มีต่อสหกรณ์ร้านค้า เนื่องมาจากการที่สมาชิกสหกรณ์เห็นแก่ประโยชน์มากกว่าในการช่วยเหลือ กล่าวคือ เมื่อสมาชิกเห็นสินค้าที่ใดมีราคาถูกกว่า ก็ย่อมที่จะไปซื้อสินค้าในสถานที่จำหน่ายในราคาถูก เพื่อเป็นการประหยัดเงินของสมาชิก

3. การจัดจ้างผู้จัดการที่ดีทำได้ยาก ผู้จัดการสหกรณ์ร้านค้าถือเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการดำเนินสหกรณ์ร้านค้า . เนื่องจากผู้จัดการถือเป็นบุคคลที่จะต้องดูแลและรับผิดชอบให้สหกรณ์นั้นมีประสิทธิภาพ ซึ่งในการที่จะจ้างผู้จัดการที่ดีมีความรับผิดชอบได้นั้น จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในอัตราที่สูง ในขณะที่ทุนดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าั้นโดยส่วนใหญ่จะมาจากการถือหุ้นของสมาชิก

4. ราคาสินค้า ราคาสินค้าถือได้ว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้ผู้บริโภคเกิดความสนใจที่จะซื้อสินค้า ในช่วง พ.ศ. 2491 – 2498 ซึ่งเป็นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สินค้ามีราคาแพงมาก เป็นผลให้รัฐบาลหาทางเจรจากับหน่วยงานต่างๆ เพื่อทำให้ต้นทุนสินค้าลดลง แต่เมื่อสินค้าไปถึงสหกรณ์ร้านค้า พ่อค้าเอกชนต่างลดราคาเพื่อแข่งกับสหกรณ์ร้านค้า หรือพ่อค้าบางรายมาเป็นสมาชิกสหกรณ์ร้านค้า เพื่อซื้อสินค้าในราคาที่ถูก เป็นเหตุให้มีสินค้าไม่พอเพียงที่จะมาจำหน่ายแก่สมาชิก อันส่งผลถึงการไม่เข้ามาซื้อสินค้าของสมาชิก และอาจทำให้สหกรณ์ร้านค้าถึงกับเลิกกิจการก็เป็นได้

บทที่ 3

การดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย

พ.ศ. 2504 – 2539

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย พ.ศ. 2504 – 2539 เป็นช่วงที่สหกรณ์ร้านค้าต้องดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 8 (พ.ศ. 2504 – 2539) และยังเป็นช่วงปรับปรุงประสิทธิภาพการทำงาน ตลอดจนส่งเสริมและสนับสนุนสหกรณ์ร้านค้าให้เป็นที่ยอมรับของสมาชิกและประชาชนทั่วไปให้กลับมาใช้บริการสหกรณ์ร้านค้ามากขึ้น นอกจากนี้แล้วยังเป็นช่วงที่สหกรณ์ร้านค้ามีจำนวนเพิ่มมากขึ้นด้วย ในการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2504 – 2539 สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง คือ

สหกรณ์ร้านค้าในระยะปรับปรุง พ.ศ. 2504 – 2514

ในช่วง พ.ศ. 2504 – 2514 เป็นช่วงที่สหกรณ์ร้านค้ามีจำนวนลดลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากในช่วง พ.ศ. 2491 – 2498 สหกรณ์ร้านค้าได้มีการขยายตัวเร็ว เป็นผลให้การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ เช่น การขายสินค้าให้กับพ่อค้าอื่นๆ เมื่อสินค้ามาถึงทำให้สมาชิกไม่สามารถซื้อสินค้าที่ต้องการได้ เป็นต้น ส่งผลให้ประชาชนขาดความศรัทธาในงานด้านสหกรณ์ด้วย ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลจึงได้มีการปรับปรุงสหกรณ์ร้านค้า เพื่อให้สหกรณ์ร้านค้าสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นที่ยอมรับของสมาชิกและประชาชนทั่วไปอีกครั้งหนึ่ง การดำเนินงานในช่วงเวลาดังกล่าวนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระยะ คือ

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2504 – 2506

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า ในช่วง พ.ศ. 2504 – 2506 เป็นช่วงที่กระทรวงสหกรณ์มีอำนาจกำกับดูแลสหกรณ์ทุกประเภท นอกจากนี้แล้วยังเป็นช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2506)

ในการดำเนินงานสหกรณ์ของกระทรวงสหกรณ์ได้ดำเนินงานตามนโยบายและแนวทางตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 1 กล่าวคือ ในนโยบายและแนวทางพัฒนาสหกรณ์นี้ต้องการที่จะให้มีการพัฒนาและปรับปรุงสหกรณ์ต่างๆ ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยให้การฝึกอบรมเจ้าพนักงานสหกรณ์และสมาชิกสหกรณ์ให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการสหกรณ์ นอกจากนี้รัฐบาลจะส่งเสริมสหกรณ์ในทางวิชาการและการอำนวยความสะดวกในการดำเนินงาน ตลอดจนรัฐบาลจะช่วยเหลือในด้านเงินทุนหากสมาชิกมีเงินทุนไม่เพียงพอต่อการดำเนินงาน และให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ประเภทอื่นๆ ก็ควรจะดูความเหมาะสม แต่จะทำการขยายได้

ต่อเมื่อสมาชิกต่างมีความเข้าใจในหลักการสหกรณ์ และมีความพร้อมดำเนินงานได้ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง¹

การปรับปรุงและพัฒนาสหกรณ์ของกระทรวงสหกรณ์ได้เน้นไปทางด้านสหกรณ์การเกษตรและสหกรณ์หาทุน เนื่องจากในการพัฒนาสหกรณ์ที่ถูกทางนั้นควรจะพิจารณารูปแบบที่เหมาะสมกับความต้องการของประชาชนและสภาวะทางเศรษฐกิจ ซึ่งพระประกาศสหกรณ์ (นายสลับ วีรเชียร) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสหกรณ์ได้กล่าวถึงเหตุผลของการจัดตั้งสหกรณ์ประเภทการเกษตรและสหกรณ์หาทุนไว้ว่า

ประเทศไทยเราเป็นประเทศกสิกรรม พลเมืองมีอาชีพในทางกสิกรรมเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นการจัดสหกรณ์จึงควรเน้นหนักไปในทางช่วยเหลือกสิกร ปัญหาใหญ่ของกสิกรไทยในขณะนี้ มีหลายข้อ เช่น (๑) การขาดแคลนทุนรอน ที่จะประกอบอาชีพ (๒) การขายข้าวและผลิตผลได้ราคาต่ำ (๓) การทำกสิกรรมไม่ได้ผลแน่นอน (๔) การไม่มีที่ดินพอจะทำกิน ฯลฯ...²

จากเหตุผลของพระประกาศสหกรณ์ ที่เห็นว่าชาวนาของไทยประสบปัญหามานับการได้แก่ การขาดแคลนทุนทรัพย์ การขายผลิตผลได้ในราคาต่ำ การไม่มีที่ดินทำกิน ดังนั้นกระทรวงสหกรณ์จึงได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ประเภทสหกรณ์การเกษตรก่อน โดยในช่วงเวลานั้นได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ขึ้น 6 ประเภท ได้แก่ สหกรณ์หาทุนและสหกรณ์เครดิตเพื่อผลิตรวม, สหกรณ์ขายข้าวและผลิตผล, สหกรณ์อุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับเกษตรกรรม, สหกรณ์บำรุงที่ดินหรือสหกรณ์ชลประทาน, สหกรณ์นิคมและสหกรณ์เช่าซื้อที่ดิน และสหกรณ์อเนกประสงค์³

ในส่วนของสหกรณ์ร้านค้า รัฐบาลเห็นว่ายังไม่ควรที่จะมีการเพิ่มจำนวน เนื่องมาจากการเพิ่มจำนวนของสหกรณ์ร้านค้าอย่างรวดเร็วในช่วง พ.ศ. 2491 – 2492 เป็นผลให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้แล้วในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นมานั้นเกิดจากการที่ทางราชการต้องการที่จะจัดตั้ง โดยที่คนส่วนใหญ่ในต่างจังหวัดยังไม่เข้าใจถึงหลักการของสหกรณ์ และวิธีการดำเนินงานแบบสหกรณ์ ส่งผลให้สหกรณ์ร้านค้าหลายๆ สหกรณ์ต้องเลิกกิจการไป ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ยังไม่มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นมา ในช่วง พ.ศ. 2504 – 2506

¹ กระทรวงสหกรณ์. (2503). *ประกาศพระบรมราชโองการ เรื่องแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ*. หน้า 9 - 10.

² ประกาศสหกรณ์, พระ. (2521). *ชีวิตและผลงานด้านการสหกรณ์ของพระประกาศสหกรณ์*. ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระประกาศสหกรณ์ (สลับ วีรเชียร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๑. หน้า 176.

³ แหล่งเดิม. หน้า 177.

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2507 - 2509

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2507 – 2509 เป็นช่วงที่กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติได้เข้ามาทำหน้าที่แทนกระทรวงสหกรณ์ และยังเป็นช่วงที่การดำเนินงานสหกรณ์จะต้องปฏิบัติตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 2

ในการจัดตั้งกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ รัฐบาลได้มีนโยบายต้องการให้เป็นกระทรวงที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทโดยเฉพาะ รัฐบาลได้กล่าวถึงนโยบายการจัดตั้งกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติไว้ว่า

รัฐบาลจะดำเนินการพัฒนาประเทศในกิจการอันเป็นสาขาที่มีความสำคัญคือ การชลประทาน การทางหลวง การทรัพยากรธรณี การพัฒนาที่ดิน การพลังงาน กับ **การสหกรณ์** ซึ่งได้มารวมและก่อตั้งกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ เพื่อให้มีการประสานงานและควบคุมตรวจสอบผลงาน โดยมีประสิทธิภาพมากที่สุด เพราะรัฐบาลถือว่าโครงการพัฒนาต่างๆ อันเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เป็นสิ่งจำเป็นยิ่งเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น¹

จากนโยบายดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าในงานที่ให้ทางกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติรับผิดชอบนั้นส่วนใหญ่เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับชนบททั้งสิ้น โดยเฉพาะการชลประทาน การพัฒนาที่ดิน และการสหกรณ์ ซึ่งงานทั้ง 3 ประเภทนี้มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการพัฒนาชนบท ดังนั้นการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทนี้มารวมกันเป็นกระทรวงเดียวกันก็จะทำให้การดำเนินงานนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นได้

ในส่วนของสหกรณ์นั้นแต่เดิมจะสังกัดกับกระทรวงสหกรณ์ เมื่อย้ายมาสังกัดกับกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ในขั้นแรกให้งานสหกรณ์ทั้งหมดขึ้นตรงกับสำนักงานปลัดกระทรวง นอกจากนี้แล้วยังได้แบ่งงานสหกรณ์ออกเป็นกรมทั้งหมด 3 กรม ได้แก่ กรมสหกรณ์ที่ดิน กรมสหกรณ์พาณิชย์และชนกิจ และกรมตรวจบัญชีสหกรณ์²

การดำเนินงานด้านการสหกรณ์ของกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ในช่วง พ.ศ. 2507 – 2509 ยังคงดำเนินงานพัฒนาสหกรณ์ตามนโยบายและแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 2 โดยในแผนพัฒนาฉบับดังกล่าวได้วางโครงการที่จะพัฒนาสหกรณ์ไว้ดังนี้

¹ นนทพันธ์ ภัคดิผดุงแดน. (2543). *คำแถลงนโยบายรัฐบาลต่อรัฐสภา (พ.ศ. ๒๕๓๕ – พ.ศ. ๒๕๔๓)*. หน้า 150.

² กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2539?). *แผนส่งเสริมและพัฒนาสหกรณ์ในระยะพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2530 – 2534*. หน้า 8.

1. จะจัดตั้งสหกรณ์เครดิตเพื่อผลิตกรรมขึ้นอย่างน้อย 5 แห่ง

2. รวบรวมกิจการสหกรณ์หาทุนขนาดเล็กเข้าเป็นชุมนุมสหกรณ์และดำเนินการตามโครงการสหกรณ์บำรุงที่ดินในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาให้ได้เนื้อที่ร้อยละ 10 ของเนื้อที่ชลประทานทั้งหมด

3. ปรับปรุงขยายธนาคารเพื่อการสหกรณ์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น¹

จากโครงการดังกล่าวจะเห็นได้ว่าในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2507 – 2509) โครงการที่จะเน้นสหกรณ์การเกษตร และธนาคารเพื่อการสหกรณ์ ซึ่งเป็นโครงการที่ต่อเนื่องมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2506) โดยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 1 โครงการที่จะให้เจ้าพนักงานสหกรณ์ และสมาชิกสหกรณ์มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของสหกรณ์ก่อน สำหรับแผนฯ 1 ระยะที่ 2 โครงการให้มีการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรและปรับปรุงสหกรณ์ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะกับการควบกิจการของสหกรณ์หาทุนที่มีเป็นจำนวนมากและธนาคารเพื่อการสหกรณ์ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

สำหรับสหกรณ์พาณิชย์ ซึ่งรวมถึงสหกรณ์ร้านค้า ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 2 ได้ให้เหตุผลของการที่จะพัฒนาสหกรณ์ประเภทนี้เป็นลำดับหลังไว้ว่า “สำหรับสหกรณ์พาณิชย์นั้นปรากฏว่าไม่เหมาะสมกับความต้องการของเกษตรกรไทยนักและดำเนินการผิดพลาดในแง่การค้าต้องขาดทุนไปเป็นจำนวนมาก”² ดังนั้นในการพัฒนาสหกรณ์พาณิชย์ จึงยังมีไม่มากในขณะนั้น

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้การพัฒนาสหกรณ์พาณิชย์ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 2 นั้นมีสหกรณ์พาณิชย์เพิ่มจำนวนไม่มากนัก ในส่วนของสหกรณ์ร้านค้า ในช่วง พ.ศ. 2507 – 2509 ได้มีการจัดตั้งเพิ่มขึ้นอีก 2 สหกรณ์ ได้แก่ ร้านสหกรณ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จำกัดสินไช้ ใน พ.ศ. 2508 และ ร้านสหกรณ์การศึกษาประสานมิตร จำกัดสินไช้ใน พ.ศ. 2509

¹ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (2507). *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2504 – 2506 – 2509 ระยะที่สอง พ.ศ. 2507 – 2509*. หน้า 80.

² แหล่งเดิม. หน้า 80.

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2510 – 2514

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2510 – 2514 กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ยังคงพัฒนาสหกรณ์ตามนโยบายและแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2

ในการดำเนินงานสหกรณ์ตามนโยบายและแนวทางพัฒนาด้านการสหกรณ์ของ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ยังคงต่อเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 กล่าวคือ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ได้เน้นไปในทางด้าน สหกรณ์การเกษตรและสหกรณ์หาทุน โดยกล่าวถึงนโยบายด้านการสหกรณ์ไว้ว่า “ส่งเสริมสถาบัน เกษตรกร เช่น สหกรณ์ กลุ่มชาวนา สมาคมชลประทานราษฎร กลุ่มเกษตรกรประเภทต่างๆ ตลอดจนหน่วยยุวกสิกรให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงและอำนวยประโยชน์แก่เกษตรกรในฐานะตัวแทน เกษตรกรอย่างแท้จริง”¹

สำหรับแนวทางด้านการพัฒนาสหกรณ์ของแผนฯ 2 นี้ ได้วางแนวทางที่จะพัฒนา สหกรณ์ไว้ 3 ส่วน ได้แก่

1. สหกรณ์ที่ดิน ในโครงการของพัฒนาสหกรณ์ที่ดิน ไว้วางไว้ 4 ส่วน คือ สหกรณ์บำรุงที่ดิน สหกรณ์นิคม สหกรณ์ผู้เช่าและเช่าซื้อที่ดิน และชุมนุมสหกรณ์ที่ดิน ทั้ง 4 สหกรณ์นี้จะเน้นไปในเรื่องของการพัฒนาที่ดินให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

2. สหกรณ์พาณิชย์และธนกิจ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ สหกรณ์ธนกิจ และ สหกรณ์พาณิชย์

3. กลุ่มเกษตรกร โดยต้องการเน้นให้เกษตรกรรู้จักมีความรับผิดชอบร่วมกัน และสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ²

ในส่วนของสหกรณ์พาณิชย์และธนกิจ ทางกรมสหกรณ์พาณิชย์และธนกิจ ได้ วางโครงการที่จะพัฒนาสหกรณ์ไว้ 4 โครงการ ได้แก่ โครงการสหกรณ์เครดิตเพื่อผลิตกรรม โครงการสหกรณ์หาทุน โครงการสหกรณ์ขายข้าว และโครงการสหกรณ์ขายพืชผล

สำหรับสหกรณ์ร้านค้า กรมสหกรณ์พาณิชย์และธนกิจเห็นว่าสหกรณ์ร้านค้ายัง ต้องมีการปรับปรุงเพื่อให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงมีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าไม่มากนัก ในช่วง พ.ศ. 2510 – 2514 มีเพียง 3 สหกรณ์ ได้แก่ ร้านสหกรณ์กระทรวงอุตสาหกรรม จำกัดสินไช้ เมื่อ พ.ศ. 2510 ร้านสหกรณ์คลองจั่น จำกัด และร้านสหกรณ์กรุงธน จำกัด เมื่อ พ.ศ. 2514

นอกจากสหกรณ์ร้านค้าจะมีการเพิ่มจำนวนเพียง 5 สหกรณ์แล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าว ห้างสรรพสินค้าได้ถือกำเนิดขึ้นมา 2 แห่ง คือ ห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัล สาขาวังบูรพา ได้จัดตั้งขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2499 และห้างสรรพสินค้าไทยไดมารู สาขาราชดำริ พ.ศ. 2507 นอกจากนี้แล้ว ห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัล ยังได้มีการขยายสาขาอื่นอีกด้วย เช่น เซ็นทรัลได้มีการเปิดสาขาที่ 2 ขึ้นที่

¹ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (2510). *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สอง พ.ศ. 2510 - 2514*. หน้า 122.

² แหล่งเดิม. หน้า 150 - 151.

เขาวราช แต่ไม่ประสบความสำเร็จ¹ ดังนั้นห้างเซ็นทรัลจึงได้ไปเปิดสาขา สีส้มแทนสาขาเขาวราช โดยเปิดให้บริการเมื่อ พ.ศ. 2511 เป็นต้น²

แต่อย่างไรก็ตามห้างสรรพสินค้าก็ยังมีผลกระทบต่อสหกรณ์ร้านค้าไม่มากนัก เนื่องจากห้างสรรพสินค้าในช่วงเวลาดังกล่าวยังมีสาขาไม่มากนัก ประกอบกับห้างสรรพสินค้าจำหน่ายสินค้าในราคาที่แพงกว่าสหกรณ์ร้านค้า ดังนั้นสหกรณ์ร้านค้าจึงยังมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2504 – 2514 เป็นช่วงที่สหกรณ์ร้านค้าลดลงต่อเนื่องจาก พ.ศ. 2503 โดยสามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 10 จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิก พ.ศ. 2504 – 2514

พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์ร้านค้า				จำนวนสมาชิกสหกรณ์ร้านค้า			
	ต้นปี	เพิ่ม	ลด	สิ้นปี	ต้นปี	เพิ่ม	ลด	สิ้นปี
2503	183	1	9	175	121,560	843	2,690	119,713
2504	175	-	13	162	98,426	1,722	846	99,302
2505	162	-	11	151	98,530	1,485	1,593	98,422
2506	151	-	5	146	99,405	1,751	831	100,325
2507	146	-	2	144	97,552	2,369	799	99,122
2508	144	1	3	142	93,433	2,169	856	94,746
2509	142	1	4	139	92,159	4,725	1,043	95,841
2510	139	1	15	125	88,253	3,993	814	91,432
2511	125	-	9	116	91,432	3,959	1,277	94,114
2512	116	-	8	108	94,114	4,225	3,648	94,691
2513	108	-	2	106	94,691	5,611	1,099	114,321
2514	106	2	4	104	114,321	16,094	976	129,830

ที่มา : รายงานการเงินสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2504 – 2510

รายงานสถิติการเงินของสหกรณ์ร้านค้าประจำปี พ.ศ. 2516

¹ ห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัล. (2548). *Our history*. (ออนไลน์).

² ยุทธศักดิ์ ภูณาสวัสดิ์. (2544, กุมภาพันธ์). *ตำนานธุรกิจค้าปลีกในไทย*. ในวารสารส่งเสริมการลงทุน 12 (2) : 19.

จากตาราง 10 แสดงให้เห็นถึงจำนวนสหกรณ์ร้านค้าตั้งแต่ พ.ศ. 2504 – 2514 มีจำนวนลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีสาเหตุมาจากนโยบายและแนวทางการพัฒนาสหกรณ์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 2 นั้น ต้องการที่จะให้ปรับปรุงสหกรณ์ทุกแห่งมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งรวมไปถึงสหกรณ์ร้านค้า แต่ในการจัดตั้งสหกรณ์กลับมุ่งเน้นไปยังสหกรณ์การเกษตร และสหกรณ์หาทุน เนื่องจากในช่วงนั้นเกษตรกรของไทยต่างประสบปัญหาด้านผลผลิตและเงินทุนที่จะนำมาใช้ในการลงทุน เป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วงเวลาดังกล่าวจึงยังไม่มีการสนับสนุนเท่าที่ควร

ส่วนจำนวนสมาชิกของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2504 – 2514 มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยช่วงที่มีการเพิ่มจำนวนสมาชิกสหกรณ์ร้านค้าน้อยที่สุด คือ พ.ศ. 2505 มีสมาชิกเพิ่มจำนวน 1,485 คน ปีที่มีสมาชิกเพิ่มมากที่สุด คือ พ.ศ. 2514 มีจำนวน 16,094 คน จากจำนวนดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าถึงแม้ว่าจำนวนของสหกรณ์ร้านค้าจะลดลงไป แต่สมาชิกก็ยังมีเพิ่มอยู่อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากการควบกิจการสหกรณ์ร้านค้าให้ใหญ่ขึ้น ทำให้การดำเนินงานของสหกรณ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และยังเป็นการสร้างเชื่อมั่นให้กับสมาชิกของสหกรณ์ร้านค้าอีกด้วย

ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2504 - 2514

ในการดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้าในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 2 มีสหกรณ์ร้านค้าหลายสหกรณ์ประสบความสำเร็จหลายสหกรณ์ และมีสหกรณ์ร้านค้าหลายสหกรณ์ที่ได้เลิกกิจการไป โดยสามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 11 ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2504 – 2514

พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์ ที่ดำเนินงาน	กำไร		ขาดทุน	
		จำนวน สหกรณ์	รวมเงิน	จำนวน สหกรณ์	รวมเงิน
2503	X	X	1,299,628.00	X	X
2504	126	71	1,916,343.44	55	1,230,740.69
2505	122	77	1,858,784.57	45	681,273.51
2506	121	82	2,206,107.05	38	517,945.13
2507	115	76	2,938,006.29	38	532,264.27
2508	90	83	6,799,358.90	6	19,834.12
2509	103	71	3,545,978.47	28	419,912.68

ตาราง 11 ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2504 – 2514 (ต่อ)

พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์ ที่ดำเนินงาน	กำไร		ขาดทุน	
		จำนวน สหกรณ์	รวมเงิน	จำนวน สหกรณ์	รวมเงิน
2510	88	62	4,416,821.54	23	473,262.60
2511	88	X*	5,067,852.83	X	X
2512	88	X	5,185,325.93	X	X
2513	84	X	6,845,431.90	X	X
2514	85	X	9,163,366.20	X	311,762.43

ที่มา : รายงานการเงินสหกรณ์ประจำปี 2504 – 2510

รายงานสถิติการเงินของสหกรณ์ร้านค้าประจำปี พ.ศ. 2516

จากตาราง 11 แสดงให้เห็นถึงผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2504 – 2514 มีกำไรสุทธิเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ในช่วงเริ่มต้น คือ พ.ศ. 2504 การปรับปรุงสหกรณ์ร้านค้าได้ปฏิบัติตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ดังนั้นการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าใน พ.ศ. 2504 มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าที่ดำเนินงาน 126 สหกรณ์ โดยแบ่งเป็นสหกรณ์ร้านค้าที่ได้กำไรจำนวน 71 สหกรณ์ เป็นเงิน 1,916,343.44 บาท และสหกรณ์ที่ขาดทุนจำนวน 55 สหกรณ์ เป็นเงิน 1,230,740.69 บาท จะเห็นได้ว่าสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2504 ยังมีกำไรสุทธิน้อยกว่าปีอื่นๆ ซึ่งเป็นผลต่อเนื่องมาจาก พ.ศ. 2503 กล่าวคือ ในช่วง พ.ศ. 2491 – 2498 มีการขยายจำนวนของสหกรณ์ร้านค้าเร็วเกินไป ส่งผลให้การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้ายังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร โดยเฉพาะกับการที่สมาชิกสหกรณ์ร้านค้ายังมีความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการสหกรณ์ไม่มากนัก

หลังจาก พ.ศ. 2504 สหกรณ์ร้านค้าเริ่มมีผลการดำเนินงานที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกับ พ.ศ. 2508 ซึ่งเป็นปีที่สหกรณ์ร้านค้าประสบผลสำเร็จมากที่สุด กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2508 นั้น มีสหกรณ์ร้านค้าที่ดำเนินงานจำนวน 90 สหกรณ์ แบ่งออกเป็นสหกรณ์ร้านค้าที่ดำเนินงานแล้วมีผลกำไรจำนวน 83 สหกรณ์ เป็นเงิน 6,799,358.90 บาท และสหกรณ์ที่ดำเนินงานขาดทุนจำนวน 6 สหกรณ์ เป็นเงิน 19,834.12 บาท ต่อมาใน พ.ศ. 2509 – 2514 สหกรณ์ร้านค้าได้ดำเนินงานอย่างมีผลกำไรอย่างต่อเนื่อง โดยในช่วงที่สหกรณ์ร้านค้ามีผลกำไรมากที่สุด คือ พ.ศ.

* X หมายถึง ไม่สามารถหาข้อมูลได้

2514 สามารถดำเนินงานโดยมีผลกำไรเป็นเงิน 9,163,366.20 บาท และขาดทุนเป็นเงิน 311,762.43 บาท

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าหลังจากที่ได้มีการปรับปรุงสหกรณ์ร้านค้าแล้ว จำนวนสหกรณ์ร้านค้าได้ลดลง เนื่องจากมีสหกรณ์หลายๆ แห่งดำเนินงานขาดทุน และสหกรณ์ร้านค้าส่วนใหญ่เป็นสหกรณ์ร้านค้าขนาดเล็ก ทำให้ยากต่อการควบคุม ดังนั้นรัฐบาลจึงรวบรวมให้เป็นสหกรณ์ร้านค้าขนาดใหญ่ขึ้นมา เพื่อสะดวกต่อการควบคุม และยังช่วยให้ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้านับตั้งแต่ พ.ศ. 2504 – 2514 เริ่มมีผลกำไรดีขึ้นตามลำดับ ถึงแม้ว่าในบางช่วงนั้นจะมีกำไรสุทธิน้อย แต่ก็แสดงให้เห็นถึงการที่สมาชิกสหกรณ์ร้านค้าและประชาชนทั่วไปให้ความสำคัญกับสหกรณ์ร้านค้ามากขึ้น ทำให้สหกรณ์ร้านค้าสามารถขยายกิจการต่อไปได้

การขยายตัวของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2515 - 2524

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า ใน พ.ศ. 2515 – 2524 เป็นช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 – 4 ซึ่งในช่วงนั้นกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เข้ามาทำหน้าที่แทนกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ นอกจากนี้แล้วในช่วงเวลาดังกล่าวยังเป็นช่วงที่สหกรณ์ร้านค้ามีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ส่วนหนึ่งนั้นมาจากการที่มีปัญหาด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะกับวิกฤตการณ์น้ำมัน ทำให้สินค้ามีราคาแพงขึ้น ดังนั้นในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว รัฐบาลจึงได้มีโครงการที่จะพัฒนาสหกรณ์ร้านค้า เพื่อเป็นการช่วยให้ประชาชนสามารถซื้อสินค้าได้ในราคาถูก

ปัญหาภาวะเงินเฟ้อในช่วง พ.ศ. 2515 – 2524

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2515 – 2524 เศรษฐกิจของไทยประสบปัญหาอย่างหนัก โดยเฉพาะกับภาวะเงินเฟ้อ ทำให้ราคาสินค้าสูงขึ้นอันเนื่องมาจากวิกฤตการณ์น้ำมันที่เริ่มต้นขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2516 ดังนั้นประชาชนต้องซื้อสินค้าในราคาที่สูงตามต้นทุนที่เพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงต้องแก้ไขปัญหาอย่างเร่งด่วน เพื่อที่จะให้ราคาสินค้านั้นมีราคาลดลง โดยรัฐบาลได้มีวิธีการแก้ปัญหาราคาสินค้าที่สูงขึ้นไว้ 5 แนวทางด้วยกัน คือ

1. การควบคุมราคาสินค้า วิธีนี้ทางกระทรวงพาณิชย์ได้มีการกำหนดราคาขั้นต่ำของสินค้าในแต่ละประเภท และได้ขอให้ผู้ผลิตและผู้จำหน่ายสินค้าขายสินค้าในราคาที่ทางกรมการค้าภายในกระทรวงพาณิชย์ได้กำหนดไว้ก่อน

2. ลงโทษกับผู้จำหน่ายสินค้าเกินราคา ในการลงโทษผู้จำหน่ายสินค้าเกินราคาดังนั้นนายสัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นได้ออกคำสั่งที่ สสร. ๓/ ๒๕๑๗ ให้อำนาจตามมาตรา 17 แห่งธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515 เป็นบทลงโทษ เช่น หากมีการตรวจพบว่าสิ่งของในความครอบครองโดยไม่แจ้งปริมาณหรือสถานที่เก็บหรือแจ้งปริมาณหรือ

สถานที่เก็บไม่ตรงตามความเป็นจริง ก็จะทำให้เจ้าหน้าที่รับสิ่งของทั้งหมดและนำไปขายแก่ประชาชนเป็นต้น¹

ต่อมาใน พ.ศ. 2522 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติกำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาด เพื่อทำการควบคุมราคาสินค้าให้มีความยุติธรรมมากขึ้น ดังนั้นหากผู้ใดฝ่าฝืนก็จะลงโทษตามมาตรา 29 แห่งพระราชบัญญัติกำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาด พ.ศ. 2522 โดยในกฎหมายฉบับนี้ได้กล่าวไว้ว่า หากผู้ใดกระทำการขึ้นราคาสินค้าและกักตุนสินค้าด้วยอันมิชอบตามกฎหมายจะต้องถูกระวางโทษจำคุก 7 ปี ปรับไม่เกิน 200,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และอาจถูกตั้งข้อกล่าวหาว่ากระทำการเป็นภัยต่อสังคม²

3. รัฐบาลผลิตสินค้าเอง โดยจำหน่ายในราคายุติธรรม ในขณะที่สินค้าทั่วไปมีราคาสูงและสินค้าบางอย่างขาดตลาด ดังนั้นทางกระทรวงพาณิชย์จึงได้ขอความร่วมมือกับผู้ผลิตสินค้าให้มีการผลิตสินค้าที่จำเป็นต่อประชาชน ในราคาที่ยุติธรรม โดยใช้ชื่อว่า “สินไทย” เพื่อออกมาแข่งขันกับสินค้าอื่นๆ ที่มีอยู่ในตลาด อันจะเป็นการช่วยเหลือประชาชนได้ในระดับหนึ่ง³

4. จัดตั้งตลาดนัดสินค้าราคาถูก ในการจัดตั้งตลาดนัดสินค้าราคาถูกนี้ทาง กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ต่างก็ให้ความช่วยเหลือด้วยการให้สหกรณ์ร้านค้าในกรุงเทพฯ ทั้งหมด 19 แห่งติดต่อกับผู้ผลิตสินค้าที่ต่างๆ โดยตรง เพื่อมาจำหน่ายให้กับประชาชนในราคายุติธรรม ณ สนามหลวงในวันเสาร์และวันอาทิตย์

นอกจากที่ท้องสนามหลวงในวันเสาร์และวันอาทิตย์แล้วทางกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีการเปิดตลาดนัดตามหน่วยงานราชการในวันธรรมดาอีกด้วย โดยได้กำหนดไว้ดังนี้ วันจันทร์จำหน่ายที่หน้ากระทรวงการคลัง วันอังคารที่กระทรวงกลาโหม วันพุธที่หน้าทำเนียบรัฐบาล วันพฤหัสบดีที่กระทรวงมหาดไทย และวันศุกร์ที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์⁴

นายอบ วสุรัตน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ในขณะนั้น ได้มีโครงการที่จะจัดตั้งร้านขายสินค้าราคาถูกขึ้น โดยใช้ชื่อว่า “ร้านจำหน่ายสินค้าราคาถูก ยุติธรรม กระทรวงพาณิชย์” โดยจะใช้เงินลงทุนเป็นจำนวน 100 ล้านบาท มาเป็นทุนในการจัดตั้ง ในขั้นต้นนั้นจะให้มีการจัดตั้งในกรุงเทพฯ จำนวน 80 ร้าน ในส่วนของต่างจังหวัดนั้นจะพิจารณาจากบริษัทจังหวัดที่มีขีด

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก/ป6/2517/17. บัญชีประมวลเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ. ๒๕๑๗. การขาดแคลนข้าว สินค้าราคาแพง และการกักตุนสินค้าเนื่องจากน้ำมันขึ้นราคา. (๑ มกราคม ๒๕๑๗ – ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๗).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก/2/2522/2 บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ เรื่อง ปัญหาเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นต่อการครองชีพมีราคาสูงขึ้น (4 มกราคม 2522 – 31 ธันวาคม 2522).

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก/2/2524/11 บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ เรื่อง การผลิตสินค้า “สินไทย” ของรัฐบาลออกจำหน่ายในราคาถูก เพื่อแก้ไขปัญหาค่าครองชีพของประชาชน (6 มกราคม – 21 พฤศจิกายน 2524).

⁴ แหล่งเดิม.

ความสามารถในการดำเนินงาน หากพิจารณาแล้วเห็นว่าบริษัทจังหวัดไม่สามารถดำเนินงานเองได้ ก็ให้เอกชนเป็นผู้ดำเนินงาน ขั้นแรกนี้จะให้มีการจัดตั้งจำนวน 2 – 3 ร้าน¹

นอกจากนี้สำนักงานเขตปทุมวันก็ยังได้มีการจัดตั้งร้านค้าสินค้าราคาถูกขึ้นมา โดยใช้ชื่อว่า "ร้านค้าสวัสดิการเขตปทุมวัน" เพื่อที่จะให้ข้าราชการภายในเขตนั้นสามารถซื้อสินค้าได้ในราคาถูกพิเศษ เมื่อใดที่ร้านค้าของเขตได้รับการตอบรับจากข้าราชการในเขตเป็นอย่างดีแล้วก็จะให้จัดตั้งตามรูปแบบของสหกรณ์เป็นการต่อไป²

5. การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า ในช่วงที่สินค้ามีราคาแพง วิธีการหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหานี้ได้ คือ การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า ซึ่งภาครัฐและภาคเอกชนต่างก็มีความเห็นเหมือนกันว่าการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าจะเป็นวิธีการแก้ปัญหาราคาสินค้าได้ดีที่สุด ดังนั้นในช่วง พ.ศ. 2515 – 2524 จึงเป็นช่วงที่มีแนวทางพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นมากตามไปด้วย

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2515 – 2519

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2515 – 2519 เป็นช่วงที่สหกรณ์ร้านค้าจะต้องดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 โดยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับนี้ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาสหกรณ์ที่ต้องการที่จะพัฒนาสหกรณ์การเกษตรมากกว่าสหกรณ์ประเภทอื่นๆ ดังนั้นในโครงการพัฒนาสหกรณ์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับนี้ จึงได้วางโครงการที่สำคัญไว้ เช่น โครงการจัดตั้งและส่งเสริมสหกรณ์นิคม ภาคเหนือ ภาคกลางและภาคใต้, โครงการสหกรณ์การเช่าและซื้อที่ดินในภาคเหนือ ภาคกลางและภาคใต้, โครงการส่งเสริมสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนม โครงการจัดสหกรณ์ธนาคารเกษตร โครงการสหกรณ์ขายข้าวและโรงสี เป็นต้น

ถึงแม้ว่าในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 จะไม่ได้กล่าวถึงการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าก็ตาม แต่ด้วยปัญหาทางเศรษฐกิจนับตั้งแต่ พ.ศ. 2516 ส่งผลให้หลายๆ ฝ่ายต่างเร่งแก้ไขปัญหาราคาสินค้า ซึ่งวิธีการที่เห็นว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุดคือ การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นมาเพื่อเร่งแก้ไขปัญหาไขปัญหานี้เป็นการด่วน

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก/2/2524/11 บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ เรื่อง การผลิตสินค้า "สินไทย" ของรัฐบาลออกจำหน่ายในราคาถูก เพื่อแก้ไขปัญหาค่าครองชีพของประชาชน (6 มกราคม – 21 พฤศจิกายน 2524).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก/2/2523/3 บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ เรื่อง ภาวะค่าครองชีพของประชาชน (2 มกราคม 2523 – 30 ธันวาคม 2523).

³ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (2515). *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๙*. หน้า 250 - 252.

แนวทางการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าของกรมส่งเสริมสหกรณ์

จากการแก้ไขปัญหาราคาสินค้านี้จะเห็นได้ว่ารัฐบาลได้เร่งแก้ไขปัญหาสินค้าอย่าง ต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมราคาสินค้า การลงโทษผู้ที่ขายสินค้าเกินราคาที่กำหนด หรือการจัด ตลาดนัดสินค้าราคาถูก ซึ่งวิธีดังกล่าวนี้เป็นวิธีการแก้ไขปัญหาในระยะสั้น ในระยะยาวรัฐบาลเห็นว่า ควรที่จะให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้ามากขึ้น แต่นายประดิษฐ์ มัชฌิมา ผู้อำนวยการสันนิบาต สหกรณ์แห่งประเทศไทยในสมัยนั้นเห็นว่าการที่จะให้สินค้ามีราคาที่ถูกลงได้นั้นควรที่จะให้ใช้ระบบ สหกรณ์ร่วมกันซื้อจัดสรรปันส่วนกันขาย กล่าวคือ ให้ทางชุมนุมสหกรณ์การขายและการซื้อแห่งประเทศไทย หรือสหกรณ์ขายส่งซื้อสินค้ามาเป็นจำนวนมาก และให้ปันส่วนไปยังสหกรณ์ร้านค้า ต่างๆ ทั่วประเทศ ซึ่งวิธีนี้จะเป็นการทำให้ต้นทุนของสินค้านั้นมีราคาที่ลดลง และสามารถขายสินค้า ได้ในราคาที่ยุติธรรมมากขึ้น¹ ดังนั้นในช่วง พ.ศ. 2515 – 2519 ได้มีแนวทางพัฒนาสหกรณ์ร้านค้า 3 แนวทาง คือ

1. โครงการดำเนินงานสหกรณ์

โครงการดำเนินงานสหกรณ์ ถือได้ว่าเป็นโครงการที่ต้องการพัฒนา สหกรณ์ร้านค้า ซึ่งใน พ.ศ. 2517 กรมส่งเสริมสหกรณ์ได้มีแนวทางในการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้า โดยได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ที่จะให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าไว้ว่า

ในสภาพการณ์ปัจจุบันนี้ ประชาชนพลเมืองต่างก็ได้รับความเดือดร้อน ในเรื่องการครองชีพหรือการดำรงชีวิตประจำวันเป็นอย่างมาก เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจาก เครื่องอุปโภคบริโภคมีราคาสูงขึ้นและขาดแคลนลง ...เพื่อมิให้ประชาชนต้องได้รับความ เดือดร้อนมากเกินไป ฉะนั้นควรได้มีการแก้ไขปรับปรุงและส่งเสริมการสหกรณ์ให้ เจริญก้าวหน้าและขยายกว้างขวางออกไปอีกทั้งให้สหกรณ์ผู้ผลิตและผู้บริโภคโดยสหกรณ์ ผู้ผลิตจะผลิตสินค้าที่ตลาดมีความต้องการมาก เช่น ข้าว ผัก เนื้อสัตว์ต่างๆ และให้สหกรณ์ ผู้บริโภคหรือร้านสหกรณ์นำออกมาขายในราคาพอสมควร วิธีกรนี้จะเป็นการแก้ปัญหา ค่า ครองชีพได้ดีที่สุด เนื่องจากสหกรณ์จำหน่ายสินค้าในราคายุติธรรม รัฐบาลสามารถ ตรวจสอบปริมาณและราคาสินค้าได้...²

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กป/6/2517/17. บัญชีประมวลเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ. ๒๕๑๗. การขาด แคลนข้าว สินค้าราคาแพง และการกักตุนสินค้าเนื่องจากน้ำมันขึ้นราคา. (๑ มกราคม ๒๕๑๗ – ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๗).

² เทพ ไสยานนท์ และ ประดิษฐ์ มัชฌิมา. (2517, มีนาคม – เมษายน). การแก้ปัญหาเศรษฐกิจโดย วิธีการสหกรณ์. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ 32 (2) : 5.

จากจุดประสงค์ดังกล่าว เป็นผลให้กรมส่งเสริมสหกรณ์มีโครงการที่จะจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้น โดยใช้ชื่อโครงการว่า “โครงการดำเนินงานของสหกรณ์” ในโครงการนี้ได้วางแนวทางแก้ไขไว้ 2 ระยะ คือ

1. การแก้ไขปัญหาชั่วคราวหรือเป็นปัญหาเฉพาะหน้า ให้มีการจัดหาสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นแก่ประชาชนมาจำหน่ายในสหกรณ์ร้านค้า ซึ่งจะเป็นการช่วยในเรื่องของปัญหาสินค้าขาดแคลนและมีราคาแพง นอกจากนี้จะต้องมีการปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2. โครงการระยะยาว ให้มีการขยายและปรับปรุงสหกรณ์ร้านค้าที่มีอยู่แล้วออกไปยังท้องถิ่นต่างๆ เพื่อเป็นตัวแทนในการจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคได้อย่างทั่วถึงและได้ผลดียิ่งขึ้น และให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ขายส่งเพื่อเป็นตัวแทนจำหน่ายสินค้าให้กับสหกรณ์ร้านค้าทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ซึ่งจะเป็นการช่วยให้สหกรณ์ร้านค้าสามารถขายสินค้าในราคายุติธรรมได้¹

2. นโยบายการส่งเสริมร้านสหกรณ์

นอกจากนี้แล้วกรมส่งเสริมสหกรณ์ยังได้มีนโยบายที่จะส่งเสริมสหกรณ์ร้านค้า เรียกว่า “นโยบายการส่งเสริมร้านสหกรณ์” ในนโยบายนี้ได้กล่าวถึงการส่งเสริมสหกรณ์ร้านค้าไว้ดังนี้

1. การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าจะต้องจัดให้มีความเหมาะสมโดยพิจารณาจากฐานะและความต้องการของแต่ละท้องถิ่น

2. กรมส่งเสริมสหกรณ์จัดเงินทุนหมุนเวียนเป็นจำนวน 40 ล้านบาท ในการขยายสาขาของสหกรณ์ร้านค้าขนาดใหญ่ 2 แห่งในกรุงเทพฯ คือ ร้านสหกรณ์พระนคร และร้านสหกรณ์กรุงเทพ โดยให้ขยายปีละ 5 สาขา เป็นเวลา 4 ปี ในปีแรกนี้จะให้เงินทุนขยายสหกรณ์ร้านค้าของทั้ง 2 แห่งสาขาละ 3 ล้านบาท โดยคิดดอกเบี้ยอัตราร้อยละ 2 ต่อปี

3. ให้สันนิบาตสหกรณ์หรือชุมนุมร้านสหกรณ์ติดต่อกับสหกรณ์ในต่างประเทศเพื่อซื้อสินค้ามาจำหน่ายโดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งจะเป็นการช่วยเหลือให้สหกรณ์ร้านค้าสามารถซื้อสินค้าได้ในราคายุติธรรม²

¹ เทพ ไสยานนทร์ และ ประดิษฐ์ มัชฌิมา. (2517, มีนาคม – เมษายน). *การแก้ปัญหาเศรษฐกิจโดยวิธีการสหกรณ์*. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ 32 (2) : 7 - 8.

² เทพ ไสยานนทร์. (2518, มีนาคม – เมษายน). *นโยบายการส่งเสริมร้านสหกรณ์*. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ 32 (2) : 2 - 10.

3. แนวการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าของประเทศไทย พ.ศ. 2518 - 2520

ใน พ.ศ. 2518 กรมส่งเสริมสหกรณ์ได้มีแนวทางในการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าตามแนวการพัฒนาสหกรณ์ของประเทศไทย พ.ศ. 2518 - 2520 โดยได้กล่าวถึงแนวทางในการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าไว้ดังนี้

1. ให้มีการปรับปรุงสหกรณ์ร้านค้าที่มีอยู่ให้มีฐานะดีขึ้น และให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นในที่ต่างๆ ที่ยังไม่มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้ามาก่อน หากประสบผลสำเร็จก็จะให้มีการขยายไปยังที่ต่างๆ ต่อไป

2. ให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นในสถาบันการศึกษา ซึ่งนอกจากจะเป็นการช่วยเหลือในเรื่องของการจำหน่ายสินค้าราคาถูกยุติธรรมแล้ว ยังเป็นการปลูกฝังการสหกรณ์ไปในตัวอีกด้วย

3. ให้มีการขยายสาขาของสหกรณ์ร้านค้าขนาดใหญ่ในกรุงเทพฯ ออกไปในบริเวณต่างๆ ที่เหมาะสม

4. ให้มีการจัดตั้งชุมนุมสหกรณ์ร้านค้าขึ้น เพื่อเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าให้กับสหกรณ์ร้านค้าที่เป็นสมาชิกในราคาถูกยุติธรรมได้¹

นอกจากนี้แล้วในแนวทางพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าของกรมส่งเสริมสหกรณ์ได้อนุมัติเงินทุนเป็นจำนวน 50 ล้านบาท สำหรับการให้กู้ยืมเพื่อขยายธุรกิจ อันจะเป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าเกิดการขยายตัวขึ้นด้วย และยังได้สนับสนุนในด้านสินค้าโดยสามารถจำหน่ายสินค้าต่างๆ เช่น ข้าวสาร น้ำตาล เป็นต้น ทั้งขายส่งแก่ร้านค้าและขายปลีกให้แก่สมาชิกและบุคคลอื่นอีกด้วย²

จากโครงการที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์ร้านค้าทั้ง 3 แนวทางนี้แสดงให้เห็นถึงถึงการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาราคาสินค้าสูงได้เป็นอย่างดี ทำให้ประชาชนต่างหันมาให้ความสนใจกับสหกรณ์ร้านค้ามากขึ้น ดังนั้นในช่วง พ.ศ. 2515 - 2519 ได้มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นจำนวน 65 สหกรณ์ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด โดยเฉพาะสถานศึกษา ซึ่งรัฐบาลต้องการให้มีการจัดตั้งเพื่อเป็นร้านสวัสดิการให้แก่ครู อาจารย์ นักเรียน นิสิต นักศึกษา ตลอดจนประชาชนทั่วไป นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับการสหกรณ์ไปด้วย สหกรณ์ร้านค้าที่มีการจัดตั้งในสถานศึกษาช่วง พ.ศ. 2515 - 2519 มีหลายสหกรณ์ด้วยกัน เช่น ร้านสหกรณ์สวนสุนันทา จำกัด ร้านสหกรณ์วิทยาลัยพาณิชยการเชตุพน เป็นต้น

¹ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (ม.ป.ป.) *แนวการพัฒนาสหกรณ์ของประเทศไทย พ.ศ. 2518 - 2520*. หน้า 10.

² *แหล่งเดิม*. หน้า 11.

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2520 - 2524

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2520 - 2524 เป็นช่วงที่สหกรณ์ร้านค้าจะต้องดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 โดยแนวทางพัฒนาสหกรณ์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับนี้ได้กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาสหกรณ์ไว้ว่า

สิ่งสำคัญเร่งด่วนที่จะต้องรีบเร่งด่วนที่จะต้องพิจารณาดำเนินการได้แก่การยกระดับความสามารถในการบริหารของสหกรณ์เพื่อให้สหกรณ์มีบทบาทในด้านการค้าเพื่อลดบทบาทความสำคัญของคนกลางทั่วไปลง เพื่อการนี้ แนวทางที่สำคัญที่จะต้องเร่งดำเนินการ ได้แก่ การสนับสนุนให้ระบบสหกรณ์มีความยืดหยุ่นในการคัดเลือกและให้สิ่งตอบแทนผู้จัดการสหกรณ์ โดยจะต้องพิจารณาให้ความช่วยเหลือทางวิชาการและการเงินแก่สหกรณ์ในด้านนี้เป็นอันดับแรก...¹

จากนโยบายและแนวทางการพัฒนาสหกรณ์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ต้องการที่จะลดบทบาทของพ่อค้าคนกลาง เพื่อเป็นการยกระดับความสามารถของสหกรณ์ให้มากขึ้น ดังนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับนี้จึงได้วางแนวทางการพัฒนาสหกรณ์ไว้ 2 แนวทางด้วยกัน คือ แนวทางแรก ให้มีการปรับปรุงพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 ให้มีความทันสมัยและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสหกรณ์ ตลอดจนให้การศึกษาแก่เจ้าหน้าที่ของสหกรณ์ เพื่อที่จะให้เจ้าพนักงานสามารถปฏิบัติงานด้านสหกรณ์ได้ อีกแนวทางหนึ่งคือ ให้สินเชื่อแก่สหกรณ์ให้มากขึ้น และจะต้องขยายงานบริการของภาครัฐไปสู่กลุ่มสหกรณ์เพื่อที่จะให้สหกรณ์รวมกันเป็นกลุ่มมากยิ่งขึ้น²

แผนงานส่งเสริมสหกรณ์ร้านค้า

จากแนวทางการพัฒนาสหกรณ์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 นี้ ที่ต้องการให้มีการพัฒนาสหกรณ์ทุกประเภท จึงได้มีการวางแผนงานพัฒนาสหกรณ์ เรียกว่า “แผนงานส่งเสริมสหกรณ์” โดยได้รับงบประมาณในการพัฒนาสหกรณ์จำนวน 710 ล้านบาท โดยแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกมาจากงบประมาณแผ่นดินจำนวน 700 ล้านบาท และอีกส่วนหนึ่งมาจากงบประมาณช่วยเหลือจากต่างประเทศ จำนวน 10 ล้านบาท³ ในแผนงานส่งเสริมสหกรณ์ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาสหกรณ์ไว้ดังนี้

¹ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (2520). *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่สี่ พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๒๔*. หน้า 207.

² แหล่งเดิม. หน้า 207-209.

³ แหล่งเดิม. หน้า 344 - 345.

ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์นิคม สหกรณ์ประมง สหกรณ์บริการ **สหกรณ์ร้านค้า** และสหกรณ์ออมทรัพย์ทั้งในชนบทและในเมือง เพื่อให้สหกรณ์ทุกประเภทสามารถขยายงานได้อย่างกว้างขวางและทำธุรกิจสอดคล้องประสานงานโดยใกล้ชิด รวมไปถึงการให้การศึกษา การเผยแพร่ และการวิจัยทางสหกรณ์ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ¹

กรมส่งเสริมสหกรณ์ได้มีนโยบายพัฒนาสหกรณ์ทั้ง 6 ประเภท เพื่อให้เป็นแหล่งอำนวยความสะดวกในด้านเศรษฐกิจ และยังช่วยให้สมาชิกเกิดความสนใจในการสหกรณ์อีกด้วย ในส่วนของสหกรณ์ร้านค้ากรมส่งเสริมสหกรณ์ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าไว้ว่า “เพื่อให้สหกรณ์มีบทบาทอย่างสำคัญ ในการรักษาระดับราคาสินค้าที่จำเป็นไม่ให้สูงเกินไปจนเป็นที่เดือดร้อน หรือเกิดความไม่เป็นธรรมแก่ผู้บริโภค รวมทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ และไม่ให้เกิดการขาดแคลนสินค้าเหล่านั้นโดยการกักตุนอีกด้วย”²

จากวัตถุประสงค์การพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าของกรมส่งเสริมสหกรณ์ที่กล่าวถึงระดับราคาสินค้าที่สูงจนทำให้ผู้บริโภคเดือดร้อน เป็นผลให้กรมส่งเสริมสหกรณ์ได้วางแนวทางในการที่จะพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าไว้ว่า “...ขยายสหกรณ์ประเภทนี้ให้ทั่วทุกจังหวัด สำหรับร้านสหกรณ์ที่ดำเนินงานอยู่แล้ว ก็จะได้ส่งเสริมสนับสนุนให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีฐานะมั่นคง และมีปริมาณธุรกิจเพียงพอที่จะให้บริการแก่สมาชิกได้อย่างทั่วถึง พร้อมกับการส่งเสริมให้มีการประสานงานอย่างใกล้ชิดระหว่างสหกรณ์ร้านค้า...”³

นอกจากนโยบายการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าของกรมส่งเสริมสหกรณ์ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ในปลายปี พ.ศ. 2523 นายดำรง สุนทรศารทูล ปลัดกระทรวงมหาดไทยได้มีคำสั่งให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดดำเนินการจัดหาสินค้าที่จำเป็นแก่การครองชีพของประชาชนและข้าราชการ โดยได้กำหนดวิธีการดำเนินงานไว้ ดังนี้

1. ให้วางแนวทางส่งเสริมบริษัทจังหวัดจำกัด ร้านค้าย่อยของกรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ ร้านค้าสหกรณ์ในจังหวัดสโมสรข้าราชการจังหวัดทุกแห่ง จัดสินค้าที่จำเป็นแก่การครองชีพขายให้แก่ข้าราชการในราคาอุดหนุนและเพียงพอ
2. ให้ทางจังหวัดติดตามหน่วยติดต่อกันทางกรมการค้าภายในโดยตรง เพื่อป้อนสินค้าให้แก่หน่วยงานที่จัดขายสินค้าด้วย

¹ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (2520). *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่สี่พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๒๔*. หน้า 344 - 345.

² ประกาศสหกรณ์, พระ. (2521). *ชีวิตและผลงานด้านการสหกรณ์ของพระประกาศสหกรณ์*. ใน *อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระประกาศสหกรณ์ (สดับ วีรเชียร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๑*. หน้า 221.

³ *แหล่งเดิม*. หน้า 225.

ในคำสั่งดังกล่าวยังให้ทางจังหวัดพยายามจัดตั้งร้านค้าสหกรณ์ขึ้นในอำเภอทุกอำเภออย่างทั่วถึง เพื่อกระจายสินค้าที่จำเป็นแก่การครองชีพบริการแก่ประชาชนอย่างทั่วถึง¹

การที่กระทรวงมหาดไทยต้องการที่จะให้ตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นยังทุกจังหวัด เป็นผลให้กรมส่งเสริมสหกรณ์ ซึ่งมีหน้าที่กำกับดูแลสหกรณ์ทุกประเภทรวมไปถึงสหกรณ์ร้านค้า ได้วางโครงการที่ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้น อันจะเป็นการช่วยให้ราคาสินค้านั้นมีราคา ยุติธรรมมากขึ้น

ใน พ.ศ. 2524 กรมส่งเสริมสหกรณ์ได้กล่าวถึงแผนงานพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าของกรมส่งเสริมสหกรณ์ไว้ในหนังสือพิมพ์ข่าวพาณิชยว่า

...กรมส่งเสริมสหกรณ์มีโครงการที่จะส่งเสริมให้ประชาชนจัดตั้งร้านสหกรณ์ขึ้นให้ทั่วถึงทุกจังหวัดทั่วประเทศปีละประมาณ ๒๐ สหกรณ์ และจะแนะนำให้ส่งเสริมร้านสหกรณ์ขึ้นให้ทั่วถึงทุกจังหวัดต่างๆ ขยายสาขาไปยังอำเภอต่างๆ ให้ทั่วถึง โดยจะให้ความช่วยเหลือแก่ร้านสหกรณ์ที่มีอยู่แล้วให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีปริมาณธุรกิจเพียงพอที่จะให้บริการแก่สมาชิกได้อย่างทั่วถึง...²

จากนโยบายการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าของกรมส่งเสริมสหกรณ์เป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2520 - 2524 มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้น 108 สหกรณ์ มีจำนวนลดลงเพียง 12 สหกรณ์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงว่าประชาชนเริ่มให้ความสำคัญกับสหกรณ์ร้านค้ามากขึ้น ดังเช่น ใน พ.ศ. 2520 มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นจำนวน 16 สหกรณ์ โดยส่วนหนึ่งนั้นได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในสถานศึกษาเพิ่มขึ้น เช่น ร้านสหกรณ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน จำกัด* ร้านสหกรณ์วิทยาลัยเทคนิคชลบุรี จำกัด ร้านสหกรณ์วิทยาลัยครูอุดรธานี จำกัด ร้านสหกรณ์สถาบันราชภัฏเพชรบุรี เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วยังได้มีภาคเอกชนร่วมเข้ามาจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าด้วย เช่น ใน พ.ศ. 2523 -นายพงษ์สิน ศิริรัตน์ ประธานผู้ผลิตสินค้าอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ได้เสนอให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าสำหรับพนักงานอุตสาหกรรมขึ้น โดยใช้ชื่อว่า “สหกรณ์ร้านค้าพนักงานอุตสาหกรรม จำกัด” และได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าประเภทนี้เป็นแห่งแรกที่หนองแขม ต่อมาก็ได้มีการขยายสหกรณ์ร้านค้านี้ไปยังตามที่ต่างๆ เช่น อ้อมน้อย ปู่เจ้าสมิงพราย รังสิต สุขสวัสดิ์ เป็นต้น ในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าพนักงานอุตสาหกรรมนี้ จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นการช่วยให้พนักงานในโรงงานอุตสาหกรรมสามารถซื้อสินค้าได้ในราคาถูกยุติธรรม อันจะเป็นการแก้ไขปัญหาราคาสินค้า

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก/2/2523/3 บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ เรื่อง ภาวะค่าครองชีพของประชาชน (2 มกราคม 2523 - 30 ธันวาคม 2523).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก/2/2524/3 บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ เรื่อง ภาวะค่าครองชีพสูงขึ้นและการแก้ไขปัญหาของรัฐบาล (1 มกราคม - 31 ธันวาคม 2524).

* ปัจจุบันสหกรณ์ร้านค้าแห่งนี้ คือ ร้านสหกรณ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒองครักษ์ จำกัด

ได้ในระดับหนึ่ง¹ และใน พ.ศ. 2524 ถือได้ว่าเป็นช่วงที่มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นมากที่สุด ซึ่งมีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นจำนวน 34 สหกรณ์ โดยมีสหกรณ์ร้านค้าที่สำคัญที่จัดตั้งในปีนั้น คือ ร้านสหกรณ์นครลำปาง จำกัด ตั้งอยู่ที่จังหวัดลำปาง และ สหกรณ์ร้านค้าหมู่บ้านหัวหนอง จำกัด ตั้งอยู่ที่จังหวัดมหาสารคาม

ร้านสหกรณ์นครลำปาง จำกัด เกิดจากบุคคลกลุ่มหนึ่งในจังหวัดลำปางประกอบไปด้วยนักการธนาคาร พ่อค้า นักธุรกิจ สมาชิกสภาเทศบาล สมาชิกสภาจังหวัด ผู้พิพากษา และอัยการ เห็นว่าวิธีการที่จะแก้ไขปัญหาการค้าตกต่ำได้ในระดับหนึ่ง คือ การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นมา เพื่อเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าให้กับบุคคลทั่วไปในจังหวัดลำปาง²

ส่วนสหกรณ์ร้านค้าหมู่บ้านหัวหนอง จำกัดนั้น เป็นสหกรณ์ร้านค้าแห่งแรกที่ได้จัดตั้งขึ้นตามโครงการของนิสิตชมรมสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตมหาสารคาม ต้องการที่จะช่วยเหลือชาวบ้านให้สามารถซื้อสินค้าได้ในราคาถูก และยังเป็นตลาดกลางในการรับซื้อสินค้าของคนในหมู่บ้านมาจำหน่ายในราคาถูกอีกด้วย เมื่อแรกตั้งนั้นใช้ทุนในการจัดตั้งจำนวน 35,000 บาท³

ถึงแม้ว่าในช่วง พ.ศ. 2515 – 2524 สหกรณ์ร้านค้าจะได้รับการส่งเสริมและการสนับสนุนจากทางภาครัฐบาลและเอกชนตลอดจนนักศึกษาที่ต้องการให้สหกรณ์ร้านค้าเป็นแหล่งที่ขายสินค้าที่มีความยุติธรรม แต่ในช่วงเวลาดังกล่าวสหกรณ์ร้านค้าก็ต้องเจออุปสรรคที่สำคัญเนื่องจากในช่วงนั้นห้างสรรพสินค้าได้ถือกำเนิดขึ้นเป็นจำนวนมาก อันเป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้ามียอดขายสินค้าลดลง

สหกรณ์ร้านค้ากับห้างสรรพสินค้า พ.ศ. 2515 - 2524

ในช่วง พ.ศ. 2515 – 2524 ห้างสรรพสินค้าได้ถือกำเนิดขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อีกห้างสรรพสินค้าที่ได้จดทะเบียนกับกรมการค้าภายในเพิ่มขึ้นจำนวน 14 แห่ง เช่น ห้างสรรพสินค้าพาด้า พ.ศ. 2518, ห้างสรรพสินค้าตั้งฮั่วเส็งพ.ศ. 2519, ห้างสรรพสินค้าเมอร์รี่คิงส์ พ.ศ. 2520, ห้างสรรพสินค้าโรบินสันพ.ศ. 2522, โดยเฉพาะกับ พ.ศ. 2524 ได้มีห้างสรรพสินค้าเกิดขึ้นถึง 5 แห่ง คือ ห้างสรรพสินค้าเดอะมอลล์ ห้างเมโทรดีพาร์ทเมนต์สโตร์ ห้างดาวคะนองสรรพสินค้า ห้างเอ็ดิสันออดิโอดีพาร์ทเมนต์สโตร์ และห้างอมรพันธุ์ดีพาร์ทเมนต์สโตร์

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก/2/2523/3 บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ เรื่อง ภาวะค่าครองชีพของประชาชน (2 มกราคม 2523 – 30 ธันวาคม 2523).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก/2/2523/3 บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ เรื่อง ภาวะค่าครองชีพของประชาชน (2 มกราคม 2523 – 30 ธันวาคม 2523).

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก/2/2527/71 บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ เรื่อง สหกรณ์ (29 กุมภาพันธ์ – 16 ธันวาคม 2527).

นอกจากห้างสรรพสินค้าได้ทำการจดทะเบียนเพิ่มในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นจำนวนมากแล้ว ในช่วงเวลานี้ยังได้มีการเพิ่มจำนวนสาขาเพิ่มเติมขึ้นอีกด้วย โดยเฉพาะกับห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัลได้มีการขยายสาขาไปอีก 2 สาขา คือ พ.ศ. 2523 ได้เปิดกิจการที่ลาดพร้าว และ พ.ศ. 2524 ได้เปิดกิจการที่ลาดหญ้า¹

จากการที่ห้างสรรพสินค้าเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ส่งผลให้สหกรณ์ร้านค้ามียอดขายที่ลดลง และยังทำให้จำนวนสหกรณ์ร้านค้ามีจำนวนลดลงไปด้วย โดยเฉพาะกับ พ.ศ. 2524 สหกรณ์ร้านค้ามีลดลงไปถึง 9 สหกรณ์ และจำนวนสมาชิกลดลงถึง 14,921 คน

จำนวนของสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิกสหกรณ์ร้านค้า ในช่วง พ.ศ. 2515 – 2524 สามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 12 จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิก พ.ศ. 2515 – 2524

พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์ร้านค้า				จำนวนสมาชิกสหกรณ์ร้านค้า			
	ต้นปี	เพิ่ม	ลด	สิ้นปี	ต้นปี	เพิ่ม	ลด	สิ้นปี
2515	104	2	-	106	114,321	18,527	3,018	129,830
2516	106	4	19	91	129,830	29,174	2,963	156,041
2517	91	10	2	99	156,041	35,438	7,511	183,968
2518	99	19	1	117	183,968	37,304	6,469	214,803
2519	117	30	1	146	214,803	50,694	8,144	257,353
2520	146	16	-	162	257,353	42,954	8,451	291,856
2521	162	16	1	177	291,896	41,439	8,647	324,648
2522	177	22	1	198	324,648	43,846	10,092	358,402
2523	198	20	1	217	358,402	52,821	8,978	402,245
2524	217	34	9	242	402,245	52,517	14,921	439,841

ที่มา : รายงานสถิติการเงินของสหกรณ์ร้านค้าประจำปี พ.ศ. 2516 – 2524

¹ ยุทธศักดิ์ ฅณาสวัสดิ์. (2544, กุมภาพันธ์). *ตำนานธุรกิจค้าปลีกในไทย*. ในวารสารส่งเสริมการลงทุน 12 (2) : 20.

จากตาราง 12 จะเห็นได้ว่าจำนวนสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2515 – 2524 ได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นถึง 173 สหกรณ์ โดยในปีที่มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มมากที่สุดขึ้น พ.ศ. 2524 มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นจำนวน 34 สหกรณ์ ส่วนปีที่มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มน้อยที่สุด คือ พ.ศ. 2515 มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นเพียง 2 สหกรณ์เท่านั้น หรือมีอัตราเพิ่มขึ้นของสหกรณ์ร้านค้าโดยเฉลี่ย 17 สหกรณ์ต่อปี

ในส่วนของการลดจำนวนสหกรณ์ร้านค้า ในช่วง พ.ศ. 2515 – 2524 มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าลดลงเพียง 35 สหกรณ์ ในปีที่มีสหกรณ์มีจำนวนลดลงมากที่สุด คือ พ.ศ. 2516 มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าลดลงถึง 19 สหกรณ์ สำหรับปีที่มีสหกรณ์ร้านค้าลดลงน้อยที่สุด คือ พ.ศ. 2515 และ 2520 ซึ่งไม่มีสหกรณ์ร้านค้าลดลง ทำให้ในช่วงเวลาดังกล่าวมีอัตราการลดลงของสหกรณ์ร้านค้าโดยเฉลี่ยเพียง 3 สหกรณ์ต่อปี

จากจำนวนสหกรณ์ร้านค้าทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า สหกรณ์ร้านค้ามีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤติการณ์ราคาน้ำมัน และยังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจในเรื่องของค่าเงิน ทำให้สินค้ามีราคาสูงขึ้น ดังนั้นรัฐบาลจึงได้หาทางแก้ไขปัญหาราคาสินค้าด้วยวิธีการต่างๆ อันได้แก่ การจัดตลาดนัด การควบคุมราคาสินค้า และการจัดตั้งสหกรณ์ โดยเฉพาะกับสหกรณ์ร้านค้ารัฐบาลได้มีโครงการที่จะพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าตลอดช่วง พ.ศ. 2515 – 2524 นั้นมีจำนวน 5 โครงการด้วยกัน ดังนั้นสหกรณ์ร้านค้าในช่วงนี้จึงมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

จำนวนสมาชิกของสหกรณ์ร้านค้านั้นจะเห็นได้ว่าสมาชิกมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โดยในช่วงที่มีสมาชิกเพิ่มขึ้นมากที่สุด คือ พ.ศ. 2523 ซึ่งมีสมาชิกเพิ่มขึ้นถึง 52,821 คน ส่วนปีที่มีสมาชิกเพิ่มน้อยที่สุด คือ พ.ศ. 2515 มีสมาชิกเพิ่มขึ้นเพียง 18,527 คน สาเหตุที่ใน พ.ศ. 2523 มีสมาชิกเพิ่มขึ้นมากที่สุดนี้ก็เนื่องมาจากการที่รัฐบาลต้องการให้ทุกจังหวัดมีสหกรณ์ร้านค้า เพื่อที่จะเป็นแหล่งขายสินค้าในราคาที่ยุติธรรม ดังเช่นในคำสั่งของกระทรวงมหาดไทยที่ต้องการให้ทุกจังหวัดเร่งแก้ปัญหาราคาสินค้าให้กับประชาชนและข้าราชการเงินเดือนน้อย

นอกจากภาครัฐบาลแล้ว ยังได้มีภาคประชาชนมีบทบาทส่งเสริมสหกรณ์ร้านค้า เช่น นายพงษ์สิน ศิริรัตน์ ประธานผู้ผลิตสินค้าอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าพนักงานอุตสาหกรรมขึ้น เพื่อเป็นการช่วยเหลือพนักงานให้มีการยังชีพที่ดีขึ้นอีกด้วย

ส่วนปีที่มีสมาชิกสหกรณ์ลดเป็นจำนวนมากที่สุด คือ พ.ศ. 2524 มีสมาชิกสหกรณ์ลดลงจำนวน 14,921 คน ส่วนปีที่มีสมาชิกสหกรณ์ลดลงน้อยที่สุด คือ พ.ศ. 2516 มีสมาชิกสหกรณ์ลดลงจำนวน 2,963 คน สาเหตุที่ทำให้สมาชิกของสหกรณ์ร้านค้าลดลงเป็นจำนวนมากใน พ.ศ. 2524 คือ การขยายตัวของห้างสรรพสินค้าเป็นจำนวน 14 แห่ง โดยเฉพาะกับ พ.ศ. 2524 มีการจดทะเบียนเพิ่มขึ้นถึง 5 แห่ง ดังนั้นสหกรณ์ร้านค้าต้องแข่งขันกับห้างสรรพสินค้าเหล่านี้ จนทำให้สหกรณ์ร้านค้าบางแห่งนั้นต้องปิดกิจการไป

ผลการดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2515 - 2524

จากการที่มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าและสมาชิกสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้น ในช่วง พ.ศ. 2515 - 2524 เป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้ามีรายได้ที่เพิ่มขึ้น โดยสามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 13 ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2515 - 2524

พ.ศ.	สหกรณ์ที่ ดำเนินงาน	กำไร		ขาดทุน	
		สหกรณ์	รวมเงิน	สหกรณ์	รวมเงิน
2515	89	70	14,716,183.36	19	665,681.95
2516	89	74	20,888,624.30	15	419,102.52
2517	99	84	31,802,025.99	15	1,199,961.16
2518	106	86	39,896,964.45	20	1,107,698.13
2519	135	101	41,576,383.12	34	2,129,989.22
2520	145	115	52,890,482.57	30	1,225,977.97
2521	150	125	68,229,490.66	25	1,706,764.35
2522	171	135	87,130,854.59	36	2,558,267.60
2523	189	151	101,664,366.88	38	3,482,825.35
2524	224	172	94,756,746.23	52	9,999,651.39

ที่มา : รายงานสถิติการเงินของสหกรณ์ร้านค้าประจำปี พ.ศ. 2516 - 2524

จากตาราง 13 แสดงให้เห็นถึงผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2515 - 2524 มีกำไรสุทธิเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยในช่วงที่สหกรณ์ร้านค้ามีกำไรมากที่สุด คือ พ.ศ. 2523 มีกำไรสุทธิจำนวน 101,664,366.88 บาท สำหรับปีที่มีกำไรสุทธิน้อยที่สุด คือ พ.ศ. 2515 มีกำไรสุทธิจำนวน 14,716,183.36 บาท

สาเหตุที่ทำให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2515 - 2524 นี้ มีกำไรอย่างต่อเนื่องนั้น เกิดจากการที่ในช่วงนั้นประเทศไทยเกิดปัญหาภาวะเงินเฟ้อ อันมีผลมาจากราคาน้ำมันในตลาดโลก ที่เพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้สินค้ามีราคาแพงตามปัจจัยการผลิต ดังนั้นทางรัฐบาลจึงได้ใช้วิธีการสหกรณ์ มาแก้ปัญหาราคาสินค้าโดยตรง ซึ่งในแนวทางการพัฒนาสหกรณ์ พ.ศ. 2518 - 2520 ของ กรมส่งเสริมสหกรณ์ และต้องการที่จะให้มีการขยายสหกรณ์ร้านค้าออกไปยังที่ต่าง ๆ ทั้งใน ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวมไปถึงสถานศึกษา นอกจากนี้แล้วในนโยบายส่งเสริมร้านสหกรณ์ ยัง ได้กำหนดงบประมาณเงินกู้จำนวน 40 ล้านบาท ให้มีการขยายสาขาของสหกรณ์กรุงเทพ และ

สหกรณ์พระนคร ให้มีการขยายออกไปแห่งละ 5 สาขา ทำให้ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วงนี้จึงมีกำไรอย่างต่อเนื่อง

ในส่วนของการขาดทุนสุทธิในช่วง พ.ศ. 2515 – 2524 ปีที่สหกรณ์ร้านค้ามีการขาดทุนสุทธิมากที่สุด คือ พ.ศ. 2524 มีการขาดทุนสุทธิจำนวน 9,999,651.39 บาท สำหรับปีที่มีการขาดทุนสุทธิน้อยที่สุด คือ พ.ศ. 2516 มีการขาดทุนสุทธิจำนวน 419,102.52 บาท สาเหตุที่ทำให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2524 มีการขาดทุนสุทธิมากที่สุด ด้วยเหตุที่ว่าห้างสรรพสินค้าในช่วงนั้นมีเป็นจำนวนมาก ทำให้กลุ่มห้างสรรพสินค้าได้มีการจัดรายการส่งเสริมการขาย เพื่อดึงดูดใจให้ประชาชนเข้ามาซื้อสินค้าในห้างสรรพสินค้า ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวสหกรณ์ร้านค้าจึงมีรายได้ลดลงในที่สุด

ช่วงการปรับตัวของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2525 – 2539

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2525 – 2539 จะต้องดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 5 – 7 (พ.ศ. 2525 – 2539) ซึ่งในนโยบายและแนวทางพัฒนาด้านการสหกรณ์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 5 – 7 จะเป็นการเน้นในเรื่องของสหกรณ์การเกษตร และยังเป็นช่วงที่มีห้างสรรพสินค้าและร้านค้าปลีกในรูปแบบต่างๆ ทั้งของไทยและของต่างประเทศเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ดังนั้นสหกรณ์ร้านค้าจึงต้องปรับตัวเพื่อให้เกิดความอยู่รอด

แนวทางพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าของกรมส่งเสริมสหกรณ์

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ต้องการที่จะพัฒนาสหกรณ์ภาคการเกษตรมากกว่าสหกรณ์นอกภาคการเกษตร ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับนี้ได้กล่าวถึงเหตุผลไว้ว่า “...สถาบันการเกษตรยังประสบปัญหาหลายประการในปัจจุบัน คือ ความแตกแยกในระหว่างสถาบันที่ดำเนินในรูปแบบสหกรณ์ พยายามแข่งขันและโจมตีกันเพื่อชักชวนสมาชิกมาเป็นของตน จึงทำให้อำนาจการต่อรองลดลง...”¹

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 และ 7 นั้น ได้กำหนดแนวทางที่จะให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ทุกประเภท แต่ในการจัดตั้งสหกรณ์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ทั้ง 2 ฉบับนี้ จะเน้นการจัดตั้งสหกรณ์ภาคการเกษตร สำหรับสหกรณ์ร้านค้าจะเน้นไปในเรื่องของการพัฒนาด้านบุคคลและส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งมากกว่าที่จะให้มีการจัดตั้งเพิ่มขึ้นมาใหม่ ดังนั้นสหกรณ์ร้านค้าในช่วงนี้จึงไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐบาลไม่มากนัก ถึงแม้ว่ากรมส่งเสริมสหกรณ์ได้มีแผนงานพัฒนาสหกรณ์ทุกประเภทให้มีประสิทธิภาพ

¹ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2524). แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ห้า พ.ศ. 2525 – 2529 ภาคสหกรณ์. หน้า 3.

สำหรับสหกรณ์ร้านค้านั้นกรมส่งเสริมสหกรณ์ได้มีแนวทางพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าให้เท่าทันกับห้างสรรพสินค้า ดังนั้นกรมส่งเสริมสหกรณ์ได้จึงได้วางแนวทางพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าในระยะเวลา 10 ปี (พ.ศ. 2526 – 2535) ไว้ 7 ประการ ได้แก่

1. ฝึกอบรมพนักงานขายทุกคนให้มีความรู้และความเข้าใจในการบริการลูกค้า
2. ปรับปรุงการให้บริการลูกค้า เช่น การรับสินค้าคืน จัดส่งสินค้าถึงรถของลูกค้า เป็นต้น
3. ปรับปรุงระดับเงินเดือนของพนักงานสหกรณ์ให้เท่ากับร้านเอกชน
4. จัดจำหน่ายสินค้าที่ลูกค้าต้องการอย่างมีคุณภาพ ราคายุติธรรม และไม่เอาเปรียบในการชั่ง ตวง วัด
5. ซื้อสินค้าจากแหล่งผลิตและเป็นจำนวนมากเพื่อเป็นการลดต้นทุนและสามารถนำมาจำหน่ายในราคาที่ต่ำกว่าร้านค้านำไปได้
6. หากสินค้าที่ขายมีปริมาณลดลง ควรจะหาทางวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทำให้ขายได้ลดลง
7. สหกรณ์ร้านค้าควรที่จะให้ลูกค้าสามารถใช้บัตรเครดิตในการซื้อสินค้าได้ อันจะเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่สหกรณ์ร้านค้าและยังเป็นการช่วยเพิ่มความสะดวกในการซื้อสินค้าของลูกค้าอีกด้วย¹

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2525 – 2529

ในช่วง พ.ศ. 2525 – 2529 เป็นช่วงที่ห้างสรรพสินค้าเริ่มมีการขยายตัวมากขึ้น แต่สหกรณ์ร้านค้าได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนอันเนื่องมาจากปัญหาภาวะเงินเฟ้อ ทำให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วงเวลาดังกล่าวมีการเพิ่มจำนวนขึ้นมาก

การสนับสนุนงานด้านการสหกรณ์ร้านค้า

ในช่วง พ.ศ. 2525 เศรษฐกิจของไทยนั้นยังประสบปัญหาเงินเฟ้อต่อเนื่องจาก พ.ศ. 2524 ซึ่งในช่วงนั้นรัฐบาลและภาคเอกชนบางส่วนเห็นว่าสหกรณ์ร้านค้ายังเป็นวิธีการที่แก้ไขปัญหาสินค้าราคาแพงได้เป็นอย่างดี

จากเหตุผลดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นผลให้ในช่วง พ.ศ. 2525 กรมการค้าภายในต้องการที่จะให้หน่วยงานราชการและรัฐวิสาหกิจจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้น เพื่อเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าให้แก่ราชการ ลูกจ้าง และพนักงานของหน่วยงานนั้นๆ ซึ่งร้อยเอกสุวิทย์ ทัดพิทักษ์กุล อธิบดีกรมการค้าภายในได้กล่าวถึงการที่จะให้หน่วยงานราชการและรัฐวิสาหกิจจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าไว้ว่า “...กรมการค้าภายในยังมีโครงการที่จะส่งเสริมให้หน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจจัดตั้งร้านสหกรณ์

¹ พสุ สัตถาภรณ์. (2533). *การบริหารงานสหกรณ์*. หน้า 298 - 299.

และร้านค้าสวัสดิการขึ้น เพื่อเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าราคาถูกให้แก่ข้าราชการและภาคเอกชน โดยกรมการค้าภายในจะให้การสนับสนุนจัดหาสินค้าราคาถูกมาจำหน่ายให้ต่อไป¹

นอกจากในส่วนของภาครัฐแล้ว ใน พ.ศ. 2527 กลุ่มนิสิตชมรมสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคามได้เข้าไปให้ความช่วยเหลือชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุที่ว่ากลุ่มนิสิตชมรมสังคมศาสตร์กลุ่มนี้ เคยจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านหัวหนองจนประสบความสำเร็จ ดังนั้นชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นๆ จึงเห็นด้วยกับการที่จะจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในหมู่บ้าน อันจะเป็นการนำความเจริญและเป็นสิ่งที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านมากที่สุด²

จากการที่ได้รับการสนับสนุนงานด้านสหกรณ์ทั้งภาครัฐและเอกชนนั้นเป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2525 – 2529 นั้นมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น ใน พ.ศ. 2525 มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นจำนวน 34 สหกรณ์ และมีจำนวนลดลงเพียง 4 สหกรณ์ และใน พ.ศ. 2528 – 2529 นั้นมีจำนวน เพิ่มขึ้นและลดลงเท่ากัน คือ มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่ม 14 สหกรณ์ และลดลงถึง 6 สหกรณ์ จากผลการจัดตั้งนั้นแสดงให้เห็นถึงว่าประชาชนยังให้ความสนใจกับงานสหกรณ์ร้านค้า

ถึงแม้ว่าสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2525 – 2529 จะมีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องก็ตาม แต่ในช่วงเวลาดังกล่าวสหกรณ์ร้านค้าต้องประสบปัญหาทางการค้า เนื่องจากในขณะนั้นก็คู่แข่งทางการค้าที่สำคัญ คือ ห้างสรรพสินค้า

การแข่งขันทางการค้าระหว่างสหกรณ์ร้านค้ากับห้างสรรพสินค้า

ในช่วง พ.ศ. 2525 – 2529 สหกรณ์ร้านค้าต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับการขยายตัวของห้างสรรพสินค้า โดยในช่วง พ.ศ. 2526 ได้มีห้างสรรพสินค้าจดทะเบียนเพิ่มเติมอีก 7 แห่ง ได้แก่ ห้างสรรพสินค้าอิมพีเรียล ห้างเอ็กเซล ห้างซีดี ห้างนิวเวิลด์ ห้างบิกเบล ห้างเวลโก ต่อมา พ.ศ. 2527 ได้มีการจัดตั้งศูนย์การค้าสีลมเทรดเซ็นเตอร์และริเวอร์ซิตี้ และ พ.ศ. 2528 ได้มีการเปิดตัวศูนย์การค้ามาบุญครองเซ็นเตอร์ โดยมีห้างโตคิวตั้งอยู่ภายใน และห้างจัสโก้ สาขารัชดาภิเษก นอกจากนี้ที่มีการจัดตั้งเพิ่มขึ้นแล้วยังได้มีการขยายสาขาของห้างสรรพสินค้าแต่ละแห่ง เช่น พ.ศ. 2527 ห้างโรบินสันได้ไปตั้งสาขาที่อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ เป็นต้น

การที่ห้างสรรพสินค้าเพิ่มเป็นจำนวนมากนั้น ส่งผลให้ห้างสรรพสินค้าแต่ละแห่งมีการจัดรายการส่งเสริมการขายเพื่อเรียกความสนใจให้เข้ามาซื้อสินค้าในห้างของตน ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้ามีรายได้ที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง จากการสำรวจของธนาคารแห่ง

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก/2/2525/9 บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ เรื่อง ค่าครองชีพ (4 มกราคม – 22 ธันวาคม 2525).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก/2/2527/71 บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ เรื่อง สหกรณ์ (29 กุมภาพันธ์ – 16 ธันวาคม 2527).

ประเทศไทย ได้ทำการสำรวจยอดขายของสหกรณ์ร้านค้า และห้างสรรพสินค้า* ในช่วง พ.ศ. 2526 – 2529 ซึ่งสามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 14 เปรียบเทียบยอดขายของสหกรณ์ร้านค้ากับห้างสรรพสินค้า พ.ศ. 2526 – 2529

หน่วย : ล้านบาท

พ.ศ.	สหกรณ์ร้านค้า	ห้างสรรพสินค้า
2526	841.63	2,874.90
2527	736.30	5,704.26
2528	677.27	6,068.37
2529	560.00	6,001.79**

ที่มา : ธนาคารกสิกรไทย. (2528, 1 – 15 กันยายน). ในวารสารสรุปข่าวธุรกิจ 16 (17) : 15

ธนาคารกสิกรไทย. (2530, 16 – 31 มีนาคม). ในวารสารสรุปข่าวธุรกิจ 18 (6) : 15

จากตาราง 14 แสดงให้เห็นถึงยอดขายของสหกรณ์ร้านค้าที่ตกลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ห้างสรรพสินค้ามียอดขายที่เพิ่มขึ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าสหกรณ์ร้านค้ามีความเสียเปรียบในด้านการแข่งขันทางธุรกิจ เนื่องจากห้างสรรพสินค้าเป็นสถานที่ที่มีขนาดใหญ่ และมีสินค้าหลากหลายประเภทให้เลือกซื้อ รวมไปถึงแผนกสรรพอาหารที่มีสินค้าเป็นจำนวนมากและมีราคาถูกกว่าสหกรณ์ร้านค้า ดังนั้นผู้คนจึงนิยมที่จะไปซื้อของที่มียาราคาถูกกว่า จึงเป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้ามียอดขายที่ตกลง

การดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2530 – 2539

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2530 – 2539 เป็นช่วงที่มีธุรกิจค้าปลีกประเภทอื่นๆ เข้ามาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะกับร้านสะดวกซื้อ ทั้งในกรุงเทพ ต่างจังหวัด รวมไปถึงสถานีบริการน้ำมัน ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูก และร้านค้าส่งแบบเงินสดและบริการตนเอง ทำให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วงนี้ต้องปรับตัวเพื่อให้ยอดขายนั้นมีกำไรอย่างต่อเนื่อง

* ธนาคารแห่งประเทศไทยได้ทำการสำรวจจากยอดขายของสหกรณ์ร้านค้าจำนวน 13 แห่ง และห้างสรรพสินค้า ในช่วง พ.ศ. 2527 – 2528 สำรวจจากยอดขายของห้างสรรพสินค้าจำนวน 16 แห่ง ส่วนในพ.ศ. 2529 สำรวจจากยอดขายของสหกรณ์ร้านค้าจำนวน 20 แห่ง

** ยอดขายของสหกรณ์ร้านค้าใน พ.ศ. 2529 เป็นยอดขายที่สิ้นสุด ณ เดือนตุลาคม

การเข้ามาของธุรกิจค้าปลีกประเภทอื่น ๆ

ร้านสะดวกซื้อ

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ร้านสะดวกซื้อ ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิตของประชาชน เนื่องจากเป็นร้านค้าขนาดเล็ก ที่ตั้งอยู่ในย่านชุมชนขนาดใหญ่ ทำให้ผู้คนสามารถเข้ามาซื้อสินค้าได้อย่างสะดวกมากขึ้น สำหรับร้านสะดวกซื้อที่เข้ามาทำการจำหน่ายสินค้าเป็นรายแรก คือ “เซ็นทรัลมินิมาร์ท” ซึ่งได้มีการจัดตั้งขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2530 สาขาแรกที่จัดตั้งขึ้นนั้น คือ สาขาราชเทวี

หลังจากที่เซ็นทรัลมินิมาร์ทได้ทำการจัดตั้งร้านสะดวกซื้อขึ้นมาแล้ว ก็ได้มีผู้สนใจที่จะจัดตั้งร้านค้าประเภทนี้ขึ้น โดยในช่วง พ.ศ. 2530 – 2539 นั้นได้มีร้านสะดวกซื้อถือกำเนิดขึ้นมาหลายรายด้วยกัน เช่น ใน พ.ศ. 2531 ได้มีการจัดตั้งร้านสะดวกซื้อชื่อ “ร้านบิกเซเว่น” ซึ่งเป็นเครือของห้างสรรพสินค้าคาเชย์ พ.ศ. 2532 ร้านเซเว่น - อีเลฟเว่น ได้จัดตั้งขึ้น ซึ่งเป็นเครือของบริษัทเจริญโภคภัณฑ์ จำกัด พ.ศ. 2533 ร้านสะดวกซื้อเอเอ็มพีเอ็ม (AM/PM) หรือ เรียกอีกชื่อหนึ่ง คือ แอมแพม พ.ศ. 2535 ร้านสะดวกซื้อแฟมิลีมาร์ท¹ เป็นต้น

นอกจากที่กล่าวมาในข้างต้นแล้ว ร้านสะดวกซื้อได้มีการขยายไปยังสถานบริการน้ำมันต่าง ๆ (Gas station Store: G Store) เพื่อให้บริการขายสินค้าอย่างทั่วถึง ร้านสะดวกซื้อในสถานบริการน้ำมัน ได้มีให้บริการครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2522 บริษัทน้ำมันเชลล์ ได้มีการจัดตั้งร้านมินิมาร์ทขึ้นในสถานบริการน้ำมัน โดยใช้ชื่อว่า “เชลล์ซ็อบ” แต่ในช่วงนั้นผู้คนส่วนใหญ่เห็นว่าสถานบริการน้ำมันเป็นเพียงที่ขายน้ำมันและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับยานพาหนะเท่านั้น และการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคนั้นนิยมในร้านขายของชำมากกว่า ดังนั้นร้านมินิมาร์ทเชลล์ซ็อบ จึงต้องเลิกกิจการไป

ต่อมา ใน พ.ศ. 2535 บริษัทน้ำมันเอสโซ่ จึงได้เริ่มมีการจัดตั้งมินิมาร์ทขึ้นในสถานบริการน้ำมัน โดยใช้ชื่อว่า “ไทเกอร์มาร์ท” นับตั้งแต่นั้นมาก็ได้มีผู้บริการน้ำมันได้เริ่มเข้ามาจัดตั้งมินิมาร์ทขึ้นเพิ่มอีกหลายราย เช่น บริษัทน้ำมันเชลล์ ได้มีการจัดตั้งร้านชื่อว่า “ซีเล็ค” บริษัทน้ำมันคาลเท็กซ์ ได้จัดตั้งร้านชื่อว่า “สตาร์มาร์ท” บริษัทน้ำมันโมบิล ได้มีการจัดตั้งร้านชื่อว่า “โมบิลมาร์ท” บริษัทน้ำมันเจท ได้มีการจัดตั้งร้านชื่อว่า “จีพีพี มาร์ท”² เป็นต้น

¹ บุญเลิศ กิจทวีรัตน์. (2535, กุมภาพันธ์). *คอนวีเนียนสโตร์ (Convenience Store)*. ในวารสาร เศรษฐกิจ ธนาคารกรุงเทพ. หน้า 25.

² แหล่งเดิม. หน้า 26.

ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูก

ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูกในช่วง พ.ศ. 2530 – 2539 ถือเป็นรูปแบบของกลุ่มธุรกิจค้าปลีกอีกรูปแบบหนึ่ง โดยธุรกิจในรูปแบบนี้จะเน้นในเรื่องของสินค้าราคาถูก ธุรกิจรูปแบบนี้แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ ซูเปอร์เซ็นเตอร์ และไฮเปอร์มาร์เก็ต

ซูเปอร์เซ็นเตอร์ ในช่วง พ.ศ. 2530 – 2539 นี้ ได้มีการเปิดซูเปอร์เซ็นเตอร์อย่างกว้างขวาง ในช่วงนั้นจะมีอยู่ด้วยกัน 2 ห้าง คือ ห้างบิ๊กซี และห้างโลตัส ซูเปอร์สโตร์แห่งแรกที่ได้จัดตั้งขึ้นในช่วงนี้ คือ ห้างบิ๊กซี ซูเปอร์เซ็นเตอร์ ได้ทำการเปิดสาขาแรก ณ ถนนแจ้งวัฒนะ ในวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2537 และในปีเดียวกันก็ยังสามารถเปิดอีก 2 สาขา คือ สาขาวงศ์สว่าง และสาขาราษฎร์บูรณะ ต่อมา พ.ศ. 2538 ได้เปิดอีก 3 สาขา คือ สาขารังสิต พญา และราชดำริ ใน พ.ศ. 2539 ได้เปิดอีก 5 สาขา ได้แก่ สาขาบางพลี นครพนม อุดรธานี ขอนแก่น และโคราช¹ ในส่วนของห้างโลตัส ได้เริ่มทำการเปิดสาขาแรกที่ ศูนย์การค้าซีคอนสแควร์เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2537 โดยมีบริษัทเจริญโภคภัณฑ์เป็นผู้ถือหุ้นใหญ่

สำหรับไฮเปอร์มาร์เก็ตที่มีบทบาทในช่วง พ.ศ. 2530 – 2539 คือ ห้างคาร์ฟูร์ และห้างโอซอน แต่ที่มีบทบาทมากที่สุด คือ คาร์ฟูร์ โดยได้ทำการเปิดให้บริการสาขาแรกที่สาขาภิบาล 3 เมื่อ วันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2539 อันเป็นการร่วมลงทุนกันระหว่างกลุ่มซีอาร์ซี (Central Retail Company) และคาร์ฟูร์ของฝรั่งเศส ซึ่งรูปแบบนี้จะเน้นไปทางอาหารมากกว่าเครื่องใช้ต่างๆ ในปีเดียวกันห้างคาร์ฟูร์ก็ได้เปิดอีก 2 สาขา คือ สาขาถนนศรีนครินทร์ และสาขาถนนสุขุมวิทตามลำดับ

นอกจากนี้ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูกอีกประเภทหนึ่งที่มีบทบาทเป็นอย่างมากในช่วงนั้น คือ ร้านค้าส่งแบบเงินสดและบริการตนเอง (Cash and Carry) เป็นร้านค้าขนาดใหญ่มีสินค้าเป็นจำนวนมาก การตกแต่งไม่ต้องหรูหราเหมือนกับในห้างสรรพสินค้า และจะตั้งอยู่บริเวณชานเมือง ได้แก่ ห้างแม็คโคร ซึ่งได้เข้ามาทำการลงทุนในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2532 และทำการเปิดสาขาแรกที่ถนนลาดพร้าว ต่อมาใน พ.ศ. 2533 ก็ได้เปิดอีก 3 สาขา คือ สาขาแจ้งวัฒนะ สาขาศรีนครินทร์ และสาขางานบอน ต่อมาใน พ.ศ. 2536 ได้มีการไปเปิดสาขาที่จังหวัดชลบุรี และเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2537 ก็ได้มีการเปิดสาขาที่นครราชสีมา รังสิต และหาดใหญ่

จากกลุ่มธุรกิจค้าปลีกทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของธุรกิจค้าปลีกจากเดิมที่มีเฉพาะห้างสรรพสินค้า ร้านขายของชำ และสหกรณ์ร้านค้า ต้องมีการแข่งขันกันมากขึ้น ทำให้ธุรกิจค้าปลีกขนาดเล็กนั้นถึงกับได้รับผลกระทบตามกันไปด้วย โดยเฉพาะกับสหกรณ์ร้านค้าที่ต้องรับผลกระทบหนักที่สุด โดยในช่วงเวลานั้นสหกรณ์ร้านค้ามีจำนวนมากขึ้นก็ตาม แต่รายได้ของสหกรณ์ร้านค้ามีกำไรลดลงอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากผู้คนเริ่มหันเข้ากลุ่มธุรกิจค้าปลีกขนาดใหญ่มากขึ้น ด้วยเหตุที่ว่าสินค้านั้นที่มีจำหน่ายในห้างเหล่านี้มีราคาที่ถูกลง สินค้ามีให้เลือกเป็นจำนวนมาก และมีรายการส่งเสริมการขายมากขึ้น

¹ ห้างบิ๊กซีซูเปอร์เซ็นเตอร์. (2548). *Big C* ——— ประวัติโดยสังเขป. (ออนไลน์).

จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิกของสหกรณ์นับตั้งแต่ พ.ศ. 2525 - 2539 สามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 15 จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิก พ.ศ. 2525 - 2539

พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์ร้านค้า				จำนวนสมาชิกสหกรณ์ร้านค้า			
	ต้นปี	เพิ่ม	ลด	สิ้นปี	ต้นปี	เพิ่ม	ลด	สิ้นปี
2525	242	34	4	272	439,841	43,800	17,569	466,072
2526	X	X	X	X	X	X	X	X
2527	X	X	X	X	X	X	X	X
2528	296	14	6	304	464,648	65,183	38,120	491,711
2529	304	14	6	312	491,711	46,000	30,186	507,525
2530	312	34	4	342	507,525	37,534	36,370	508,689
2531	342	21	1	362	508,689	100,259	26,207	582,741
2532	362	34	-	396	582,741	23,255	19,142	586,854
2533	396	5	5	396	597,980	48,541	37,415	597,980
2534	396	9	7	398	625,036	40,074	13,018	625,036
2535	398	6	16	388	627,718	46,325	17,011	627,718
2536	388	16	10	394	618,695	35,649	17,575	618,695
2537	394	15	4	405	613,413	39,181	16,583	613,413
2538	405	18	9	414	603,258	40,373	21,174	603,258
2539	414	13	8	419	578,254	35,635	12,586	578,254

ที่มา : รายงานสถิติการเงินของสหกรณ์ร้านค้าประจำปี พ.ศ. 2525 - 2539

จากตาราง 15 นี้ จะเห็นได้ว่าจำนวนสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2525 - 2539 ได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยปีที่มีสหกรณ์เพิ่มมากที่สุด คือ พ.ศ. 2532 ซึ่งมีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มถึงจำนวน 34 สหกรณ์ โดยไม่มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าลดลงในปีนั้น ส่วนใน พ.ศ. 2525 และ พ.ศ. 2530 มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นและลดลงเท่ากัน กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2525 และ พ.ศ. 2530 มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้น 34 สหกรณ์ และมีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าลดลง 4 สหกรณ์ เหตุที่ทำให้สหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการที่เศรษฐกิจไทยในช่วง พ.ศ. 2525

ยังคงมีปัญหาต่อเนื่องมาจาก พ.ศ. 2524 โดยเฉพาะกับวิกฤตการณ์ราคาน้ำมันที่สูงขึ้นส่งผลให้ราคาสินค้าขึ้นตามปัจจัยการผลิต

นอกจากนี้แล้วยังมีกลุ่มที่สนับสนุนงานสหกรณ์ร้านค้า ดังเช่น ชมรมสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตมหาสารคาม ได้เป็นที่ปรึกษาให้กับชาวบ้าน ซึ่งเห็นว่าการจัดสหกรณ์ร้านค้าหมู่บ้านหัวหนองของชมรมสังคมศาสตร์นี้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ดังนั้นชาวบ้านในจังหวัดมหาสารคาม จึงอยากที่จะมีสหกรณ์ร้านค้าอยู่ในหมู่บ้านของพวกเขา อันทำให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วงนี้มีจำนวนมากขึ้น

สำหรับสมาชิกสหกรณ์ในช่วง พ.ศ. 2525 – 2539 สามารถแบ่งได้เป็น 2 ช่วง คือ ช่วง พ.ศ. 2525 – 2535 เป็นช่วงที่มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุที่ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวสหกรณ์ร้านค้ายังคงได้รับความนิยมจากสมาชิกและประชาชนทั่วไป เนื่องจากการขยายตัวของห้างสรรพสินค้าถึงแม้ว่าจะมีจำนวนมาก แต่ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นยังไม่มีมีการขยายไปในส่วนของต่างจังหวัด และร้านสะดวกซื้อยังไม่เป็นที่รู้จัก จึงทำให้จำนวนของสมาชิกสหกรณ์ร้านค้ายังคงเพิ่มขึ้น

ในช่วงที่ 2 คือ พ.ศ. 2536 – 2539 เป็นช่วงที่สหกรณ์ร้านค้าเริ่มมีจำนวนสมาชิกลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยลดลงจาก พ.ศ. 2535 ประมาณ 50,000 คน เหตุที่ทำให้มีการลดลงอย่างต่อเนื่อง คือ การที่มีร้านสะดวกซื้อ โดยเฉพาะกับเซเว่น – อีเลฟเว่น ได้มีการขยายตัวเป็นจำนวนมาก และยังมีการขยายตัวของกลุ่มค้าปลีกแบบเน้นราคาถูกเข้ามา ดังนั้นสมาชิกสหกรณ์ร้านค้าจึงหันไปใช้บริการของธุรกิจค้าปลีกกลุ่มนี้มากขึ้น จึงทำให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วงนี้มีสมาชิกลดลง

ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2525 - 2539

จากการที่มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าและสมาชิกสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้น ในช่วง พ.ศ. 2525 – 2539 เป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้ามีรายได้ที่เพิ่มขึ้น โดยสามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 16 ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2525 – 2539

หน่วย : ล้านบาท

พ.ศ.	สหกรณ์ที่ ดำเนินงาน	กำไร		ขาดทุน		เสมอ ตัว
		สหกรณ์	จำนวนเงิน	สหกรณ์	จำนวนเงิน	
2525	242	188	91,189,726.84	54	4,643,897.71	-
2526	X	X	X	X	X	X
2527	X	X	X	X	X	X
2528	262	207	86,652,887.02	55	10,378,739.54	-
2529	264	213	79,069,688.32	51	9,105,768.68	-

ตาราง 16 ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2525 – 2539 (ต่อ)

หน่วย : ล้านบาท

พ.ศ.	สหกรณ์ที่ ดำเนินงาน	กำไร		ขาดทุน		เสมอ ตัว
		สหกรณ์	จำนวนเงิน	สหกรณ์	จำนวนเงิน	
2530	269	217	75.43	52	4.44	-
2531	282	229	76.08	53	3.37	-
2532	306	256	85.51	50	5.61	-
2533	320	269	102.74	47	4.67	4
2534	319	281	128.92	33	2.01	5
2535	307	266	153.90	38	4.13	3
2536	299	256	159.40	34	6.59	9
2537	288	241	171.02	38	13.25	9
2538	276	235	167.69	34	2.51	7
2539	273	237	191.72	30	4.54	6

ที่มา : รายงานสถิติการเงินของสหกรณ์ร้านค้าประจำปี พ.ศ. 2525 – 2539

จากตาราง 16 แสดงให้เห็นถึงผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้ายังคงมีกำไรอย่างต่อเนื่อง โดยแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง คือ

ช่วง พ.ศ. 2525 – 2530 สหกรณ์ร้านค้ามีกำไรที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง จาก พ.ศ. 2525 มีกำไรสุทธิจำนวน 91,189,726.84 บาท เมื่อมาถึง พ.ศ. 2530 มีกำไรสุทธิเพียง 75.43 ล้านบาท จากการที่ในช่วงเวลาดังกล่าวมีผลการดำเนินงานลดลงอย่างต่อเนื่องนั้น มีสาเหตุมาจากการขยายตัวของห้างสรรพสินค้า ซึ่งในขณะนั้นได้มีการจัดตั้งเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้แล้วยังมีการแข่งขันโดยจัดรายการส่งเสริมการขายเพื่อดึงดูดลูกค้าให้มาซื้อสินค้าจากทางห้างสรรพสินค้า เช่น ห้างเดอะมอลล์ ได้จัดรายการส่งเสริมการขายลดราคาทุกแผนก 10 – 80% ซื้อครบ 1,000 บาท แถมแก้วน้ำ 8 ใบ ห้างบางกะปิ ได้จัดรายการส่งเสริมการขายโดยลดราคา 10 – 50% ถ้าหากเป็นสมาชิกได้บัตรส่วนลดตลอดทั้งปี 5 – 20%¹ เป็นต้น จากการที่ห้างสรรพสินค้าต่างๆ จัดรายการส่งเสริมการขายส่งผลให้สหกรณ์ร้านค้าได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกับสหกรณ์ร้านค้าในเขต

¹ศุภชัย คลังแก้ว. (2527, กุมภาพันธ์). 'ห้างสรรพสินค้า' 27 เปิดฉากสงครามเบ็ดเสร็จ. ในธุรกิจการเงิน. หน้า 34.

กรุงเทพมหานคร เนื่องจากสหกรณ์ร้านค้าไม่สามารถปรับปรุงรูปแบบการบริการและการส่งเสริมการขายได้ทันกับห้างสรรพสินค้า ดังนั้นในช่วง พ.ศ. 2525 – 2530 จึงมีกำไรสุทธิลดลง

ช่วง พ.ศ. 2531 – 2534 สหกรณ์ร้านค้าเริ่มกลับมามีปัญหามากขึ้น เนื่องจากห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ได้เริ่มปรับเปลี่ยนรูปแบบให้มีขนาดใหญ่ และมีความทันสมัยขึ้น ทำให้ในช่วงเวลาดังกล่าวห้างสรรพสินค้าหลาย ๆ แห่ง ได้เลิกกิจการไปทำให้เกิดจากการที่ห้างสรรพสินค้าบางแห่งนั้นเป็นหนี้ซัพพลายเออร์เป็นจำนวนมาก บางแห่งนั้นก็ได้เปลี่ยนกิจการ เช่น ห้างซีดี เปลี่ยนจากห้างสรรพสินค้าครบวงจรมาเป็นห้างขายส่งเสื้อผ้า เป็นต้น ถึงแม้ว่าสหกรณ์ร้านค้าจะเจอคู่แข่งอย่างร้านสะดวกซื้อที่ได้ถือกำเนิดขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2530 ก็ตาม แต่ในขณะนั้นร้านสะดวกซื้อยังมีจำนวนไม่มากนัก จึงทำให้ในช่วงเวลาดังกล่าวสหกรณ์ร้านค้ายังมีกำไรอย่างต่อเนื่อง

ช่วง พ.ศ. 2535 – 2539 ถึงแม้ว่าสหกรณ์ร้านค้าจะมีกำไรเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่จำนวนสหกรณ์ร้านค้าที่สามารถทำกำไรได้กลับมีจำนวนลดลง ซึ่งใน พ.ศ. 2534 นั้นมีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าที่สามารถทำกำไรได้จำนวน 281 สหกรณ์ แต่ พ.ศ. 2535 กลับมีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าลดที่สามารถมีกำไรเหลือเพียง 266 สหกรณ์ และใน พ.ศ. 2538 มีสหกรณ์ร้านค้าที่มีกำไรเหลือเพียง 235 สหกรณ์ จากการที่สหกรณ์ร้านค้ามีการทำกำไรลดลงนั้น เนื่องจากการที่กลุ่มธุรกิจค้าปลีกอื่นๆ ได้เข้าไปมีบทบาทเป็นอย่างมาก ทำให้สหกรณ์ร้านค้าบางแห่งนั้นไม่สามารถที่จะแข่งขันทางการค้ากับกลุ่มธุรกิจค้าปลีกเหล่านี้ ดังนั้นสหกรณ์ร้านค้าที่ทำกำไรได้นั้นก็มีจำนวนลดลงไป

บทที่ 4

การดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย

พ.ศ. 2540 – 2545

การดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 เป็นช่วงที่สหกรณ์ร้านค้าดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาลและแนวทางพัฒนาสหกรณ์ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 – 9 แต่ในช่วงเวลาดังกล่าวสหกรณ์ร้านค้ากลับมีจำนวนลดลงเป็นอย่างมาก ซึ่งมีสาเหตุมาจากในเรื่องของวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้าน เช่น การขึ้นราคาสินค้า การว่างงานของประชาชน การแข่งขันกับกลุ่มธุรกิจค้าปลีก เป็นต้น นอกจากนี้ปัญหาวิกฤตการณ์เศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 แล้ว ยังมีอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สหกรณ์ร้านค้ามีจำนวนลดลง คือ การที่รัฐบาลมีนโยบายเกี่ยวกับสหกรณ์ที่ไม่ชัดเจน ดังนั้นสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 จึงไม่มีการเพิ่มจำนวนอย่างที่เคยจะเป็น

สหกรณ์ร้านค้าในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540

นับตั้งแต่พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ได้ประกาศค่าเงินบาทลอยตัว เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 เป็นผลให้ค่าเงินบาทอ่อนตัวลงอย่างต่อเนื่อง จากเดิมที่ในช่วงก่อนวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 ค่าเงินบาทมีอัตราแลกเปลี่ยนประมาณ 25 บาท ต่อ 1 ดอลลาร์สหรัฐ จนกระทั่งถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2541 อัตราค่าเงินบาทอ่อนตัวลงไปอยู่ที่ระดับ 53.60 บาท ต่อ 1 ดอลลาร์สหรัฐ ทำให้ผู้ประกอบการหลายๆ ราย ต่างประสบปัญหากับการที่มีค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น ซึ่งบางบริษัทนั้นไม่สามารถที่จะดำเนินกิจการได้ ดังนั้นจึงต้องเลิกกิจการไป เช่น การเลิกกิจการของสถาบันการเงิน 58 แห่ง เป็นต้น บางบริษัทได้มีการลดค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานกิจการภายในด้วยการลดจำนวนพนักงานลง เป็นผลให้เกิดการว่างงานเป็นจำนวนมาก ซึ่งใน พ.ศ. 2540 มีจำนวนผู้ถูกเลิกจ้าง 41,927 คน และใน พ.ศ. 2541 มีจำนวนผู้ถูกเลิกจ้าง 51,960 คน¹

สำหรับธุรกิจค้าปลีก – ค่าส่งนั้นก็ได้รับผลกระทบไปด้วยเช่นเดียวกัน กล่าวคือเมื่อค่าเงินบาทได้อ่อนตัวลงอย่างต่อเนื่อง ต้นทุนสินค้าก็มีราคาสูงขึ้น ทำให้ประชาชนทั่วไปเดือดร้อนกับการที่จะซื้อสินค้าในราคาที่แพงขึ้นด้วย ดังนั้นรัฐบาลจึงได้เร่งแก้ไขปัญหาค่าสินค้าราคาแพงด้วยการตรึงราคาสินค้า การลงโทษผู้ที่ฉวยโอกาสขึ้นราคาสินค้า และการจัดตั้งตลาดนัดขายสินค้าราคาถูก

การจัดตั้งตลาดนัดขายสินค้าราคาถูก รัฐบาลได้ขอความร่วมมือกับบริษัทผู้ผลิตสินค้าให้มาจำหน่ายสินค้าในราคาที่ถูกลงกว่าตลาด ซึ่งทางกรุงเทพมหานคร ได้จัดตั้งโครงการตลาดนัดชุมชน เพื่อเป็นแหล่งขายสินค้าอุปโภคบริโภคในราคาถูกๆ ในขั้นต้นนั้นทางกรุงเทพมหานครได้ดำเนินงานโดยให้ใช้ตลาดของกรุงเทพมหานครจำนวน 14 แห่งก่อน และขอให้ผู้อำนวยการเขตจัด

¹ อัลฟา รีเสิร์ช. (2545). *ตัวเลขต้องรู้ของเมืองไทย พ.ศ. 2544 – 2545*. หน้า 136.

เพิ่มเติมในภายหลัง ในการซื้อสินค้ามาจำหน่ายนั้น สำนักการตลาดจะเป็นผู้ซื้อสินค้าจากผู้ผลิต และยังมีการให้บริษัทเอกชนได้เข้ามาร่วมในการจำหน่ายสินค้าราคาถูกด้วย¹

ในส่วนของรัฐบาลนั้น นายโกศล พลกุล รัฐมนตรีสำนักนายกรัฐมนตรีในฐานะประธานคณะกรรมการณรงค์โครงการไทยช่วยไทย กินของไทย ใช้ของไทย เทียวเมืองไทย ร่วมใจประหยัด ได้มีการจัดตลาดนัดขายสินค้าราคาถูก ณ ห้องสนามหลวง ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดงานครั้งนี้ไว้ว่า “พี่น้องประชาชนต้องตระหนักว่าเราอยู่ในภาวะวิกฤต เราอยู่ในภาวะสงครามเศรษฐกิจ... เราเห็นพี่น้องประชาชนต้องอดทน ต้องขยันเพิ่มขึ้น ประหยัดมากขึ้น ขณะเดียวกันการใช้สินค้าบริการอาหารการกินต่างๆ อดหนุนคนไทยด้วยกันให้มากที่สุด...”²

นอกจากภาครัฐบาลแล้วภาคเอกชนต่างก็ให้ความสำคัญกับการจัดตลาดนัดขายสินค้าราคาถูก จึงได้มีจัดตลาดนัดขายสินค้าเพิ่มขึ้นมาอีก เช่น งานพาหุรัดแฟร์ งานถนนคนเดิน ณ ถนนคอนแวนต์ เขตสีลม เป็นต้น³

จากการแก้ไขปัญหาสินค้าราคาแพงของรัฐบาลจะเห็นได้ว่ารัฐบาลต้องการที่จะให้สินค้ามีราคาที่ถูกลง เพื่อให้ให้ผู้คนสามารถซื้อสินค้าได้มากขึ้น แต่ในการแก้ปัญหาสินค้าราคาแพงของรัฐบาลครั้งนี้กลับส่งผลกระทบต่อการทำงานของสหกรณ์ร้านค้าเป็นอย่างมาก เป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2540 - 2541 มีรายได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกับสหกรณ์ร้านค้าในกรุงเทพฯ นอกจากตลาดนัดสินค้าราคาถูกที่ส่งผลกระทบต่อสหกรณ์ร้านค้าแล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าวร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูกเริ่มมีบทบาทมากขึ้น ทำให้ประชาชนเลือกที่จะไปซื้อสินค้าในร้านค้าประเภทนี้มากกว่า เนื่องจากมีสินค้าหลากหลายประเภทในที่เดียวกัน และยังมีราคาที่ถูกลงกว่าราคาตลาดอีกด้วย

คู่แข่งของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2540 - 2545

ในช่วง พ.ศ. 2540 - 2545 กลุ่มธุรกิจค้าปลีกเริ่มที่จะประสบปัญหาในการดำเนินงานเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกับห้างสรรพสินค้าซึ่งเป็นกลุ่มธุรกิจค้าปลีกที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด เนื่องจากในช่วงดังกล่าวราคาสินค้าเพิ่มสูงขึ้นตามอัตราแลกเปลี่ยนและการเพิ่มภาษีมูลค่าเพิ่มจากเดิม 7% เป็น 10% ทำให้ห้างสรรพสินค้าหลายๆ แห่ง โดยเฉพาะกับห้างสรรพสินค้าขนาดเล็กมีผลการดำเนินงานที่ขาดทุน ดังนั้นห้างสรรพสินค้าจึงต้องทำการปรับตัวเพื่อให้การดำเนินงานสามารถอยู่รอดต่อไปได้ ซึ่งบางแห่งได้มีการปรับลดยอดขายลง เช่น ห้างเซ็นทรัลจากเดิมที่ตั้งเป้ายอดขายไว้ที่ 70,000 ล้านบาท ลดเหลือ 65,000 ล้านบาท⁴ ในกรณีห้างภูธรหรือห้างสรรพสินค้าในต่างจังหวัดได้ร่วมโครงการธงฟ้าของกรมการค้าภายใน นำสินค้ามาลดราคา เพื่อช่วยให้การ

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก/2/2540/14. บัญชีประมวลเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ. ๒๕๔๐. ภาวะราคาสินค้าอุปโภค - บริโภคและการตรึงราคาของรัฐบาล. (4 กุมภาพันธ์ 2540 - 29 ธันวาคม 2540).

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

⁴ แหล่งเดิม.

ดำเนินงานนั้นเป็นไปได้อย่างสะดวกมากขึ้น บางแห่งก็ได้มีการลดจำนวนสาขาลง โดยทำการเลิกกิจการสาขาที่ดำเนินงานขาดทุนมากที่สุด เช่น ห้างโตคิว ได้ทำการปิดกิจการที่สาขารัชดา ซึ่งตั้งอยู่ ณ อาคารรัชดา สแควร์คอมเพล็กซ์¹ ห้างพาด้า ได้ทำการปิดกิจการที่สาขาหัวหมาก² เป็นต้น แต่ห้างสรรพสินค้าบางแห่งไม่สามารถดำเนินกิจการต่อไปได้ ดังนั้นจึงเลิกกิจการไป เช่น ห้างนิวเวิลด์ พลาซ่า ห้างแก้วฟ้าพลาซ่า ห้างไทยไดมารู ห้างเยอาอัน เป็นต้น³

นอกจากห้างสรรพสินค้าที่ประสบปัญหาในการดำเนินงานแล้ว ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคา ถูกและร้านสรรพอาหารถือเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ประสบปัญหาในการดำเนินงาน โดยในช่วง พ.ศ. 2540 – 2541 ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูกและร้านสรรพอาหารได้ดำเนินการขาดทุนอย่างต่อเนื่อง เช่น บิ๊กซี ซูเปอร์เซ็นเตอร์ ใน พ.ศ. 2540 ได้ดำเนินงานขาดทุนจำนวน 1,733,392,910.00 บาท และใน พ.ศ. 2541 ดำเนินงานขาดทุนจำนวน 126,583,278.00 บาท⁴ ในขณะที่ท็อปส์ ซูเปอร์มาร์เก็ต ใน พ.ศ. 2539 ได้ดำเนินงานขาดทุนจำนวน 54,456,168.00 บาท และใน พ.ศ. 2540 ได้ดำเนินงานขาดทุนจำนวน 144,775,359.00 บาท เป็นต้น⁵

จากเหตุผลดังกล่าว เป็นผลให้ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูก และร้านสรรพอาหารได้มีการร่วมลงทุนกับต่างชาติมากขึ้น เพื่อที่จะมีเงินทุนในการดำเนินกิจการมากขึ้น ซึ่งในช่วง พ.ศ. 2542 รัฐบาลเปิดโอกาสให้ต่างชาติได้เข้ามาลงทุนมากขึ้น โดยบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการประกอบธุรกิจของคนต่างชาติ เรียกว่า “พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจของคนต่างด้าว พุทธศักราช 2542” ซึ่งนำมาใช้บังคับแทนประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 281 ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2515 ฉ.2 แก้อำนาจ พ.ศ. 2535 ในการร่วมลงทุนกับต่างชาติของร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูก และร้านสรรพอาหาร สามารถแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ

1. การร่วมลงทุนกับต่างชาติเพื่อจัดตั้งธุรกิจค้าปลีก เช่น ห้างคาร์ฟูร์ เป็นการร่วมลงทุนกันระหว่างบริษัทคาร์ฟูร์ ประเทศฝรั่งเศส และบริษัท เซ็นทรัลกรุ๊ป จำกัด ท็อปซูเปอร์มาร์เก็ต เป็นการร่วมลงทุนกันระหว่าง บริษัท Royal Ahold ประเทศเนเธอร์แลนด์ และบริษัทเซ็นทรัลกรุ๊ป จำกัด เป็นต้น⁶

¹ ยุทธศักดิ์ คณาสวัสดิ์. (2544, กุมภาพันธ์). **ธุรกิจค้าปลีกไทยยุควิกฤติเศรษฐกิจ**. ในวารสารส่งเสริมการลงทุน. 12 (2) : 24.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ก/2/2540/14**. บัญชีประมวลเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ. ๒๕๔๐. ภาวะราคาสินค้าอุปโภค - บริโภคและการตรึงราคาของรัฐบาล. (4 กุมภาพันธ์ 2540 – 29 ธันวาคม 2540).

³ ยุทธศักดิ์ คณาสวัสดิ์. (2544, กุมภาพันธ์). **เล่มเดิม**. หน้า 24.

⁴ กรมการค้าภายใน. (2542). **โครงการศึกษาผลกระทบของการแข่งขันและการรวมตัวของผู้ประกอบการค้าปลีกขนาดใหญ่ในประเทศที่มีต่อผู้บริโภคและร้านค้าปลีกขนาดเล็ก**. หน้า ก – 3.

⁵ **แหล่งเดิม**. หน้า ก – 9.

⁶ ยุทธศักดิ์ คณาสวัสดิ์. (2544, กุมภาพันธ์). **ธุรกิจค้าปลีกไทยยุควิกฤติเศรษฐกิจ**. ในวารสารส่งเสริมการลงทุน. 12 (2) : หน้า 25.

2. การขายหุ้นส่วนใหญ่ให้กับต่างชาติ เช่น ห้างบิกซี ซึ่งบริษัท เซ็นทรัลกรุ๊ป จำกัด ได้ขายหุ้นส่วนใหญ่ให้แก่บริษัทคาสโน (Casino Company) ของประเทศฝรั่งเศส ห้างโลตัส โดยบริษัท เจริญโภคภัณฑ์ จำกัด ได้ขายหุ้นส่วนใหญ่ให้แก่บริษัท เทสโก (Tesco Company) ของประเทศอังกฤษ เป็นต้น¹

ในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 การร่วมทุนระหว่างผู้ค้าปลีกของไทยและผู้ค้าปลีกต่างชาติสามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 17 การหุ้นถือของห้างธุรกิจค้าปลีก

ห้างธุรกิจค้าปลีก	บริษัทผู้ถือหุ้น	จำนวนหุ้นที่ถือ (%)
เทสโก้ – โลตัส	เครือเจริญโภคภัณฑ์	8
	เทสโก้	92
บิกซี	จิราธิวัฒน์	13
	คาสโน	66
	ผู้ถือหุ้นรายย่อย	21
คาร์ฟูร์	SSCP Holding	60
	คาร์ฟูร์ ฝรั่งเศส	40
แม็คโคร	SHV Group	90
	เครือเจริญโภคภัณฑ์	10
ท็อปส์ซูเปอร์มาร์เก็ต	รอยัลโฮลด์ เนเธอร์แลนด์	100
ฟู๊ดโลอัน	Delhaize Group	49
	ฟู๊ดโลอัน	51
ห้างจัสโก้	บริษัทจัสโก้ ญี่ปุ่น	49
	อ็อนกรุ๊ป	51

ที่มา : นิพนธ์ พัวพงศกร. (2545). การค้าปลีกของไทย : ผลกระทบของการแข่งขันจากผู้ประกอบการค้าปลีกขนาดใหญ่จากต่างประเทศ. หน้า 29.

¹ ยุทธศักดิ์ ฅณาสวัสดิ์. (2544, กุมภาพันธ์). ธุรกิจค้าปลีกไทยยุควิกฤติเศรษฐกิจ. ในวารสารส่งเสริมการลงทุน. 12 (2) : หน้า 25.

จากตารางที่ 4.1 จะเห็นได้ว่าการที่นักธุรกิจต่างชาติได้เข้ามาลงทุนเกี่ยวกับธุรกิจค้าปลีกในประเทศไทย จะเห็นได้ว่านักธุรกิจต่างชาตินั้นไม่ได้ให้ความสนใจกับกลุ่มห้างสรรพสินค้า เนื่องจากห้างสรรพสินค้าได้ถึงจุดอิ่มตัวแล้ว กล่าวคือ ในช่วงก่อน พ.ศ. 2540 ได้มีห้างสรรพสินค้าเพิ่มเป็นจำนวนมาก และได้มีการแข่งขันอย่างต่อเนื่อง ทำให้ห้างสรรพสินค้าขนาดเล็กต้องถึงกับปิดตัวไป ดังนั้นในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 นักธุรกิจต่างชาติจึงให้ความสนใจที่จะลงทุนในด้านร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูกและร้านสรรพอาหาร เนื่องจากมีโอกาสเติบโตมากกว่าห้างสรรพสินค้า เป็นผลให้ในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูกและร้านสรรพอาหารได้มีการขยายสาขาเพิ่มเติมเป็นจำนวนมาก โดยในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นมีร้านสรรพอาหารที่ขยายสาขา คือ ท็อป ซูเปอร์มาร์เก็ต นอกจากท็อปซูเปอร์มาร์เก็ตแล้ว ยังได้มีร้านสรรพอาหารเพิ่มขึ้นมาในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 คือ ฟู้ดโลอันซูเปอร์มาร์เก็ต เป็นความร่วมมือกันระหว่างบริษัท ฟู้ดโลอัน จำกัด ซึ่งเป็นบริษัทในเครือเดอะมอลล์กรุ๊ป และ บริษัท เดลไฮส กรุ๊ป จำกัด ประเทศเบลเยียม ซึ่งการจัดตั้งของร้านสรรพอาหารทั้ง 2 แห่งนี้ จะจัดตั้งในรูปแบบที่แยกออกมาจากห้างสรรพสินค้าและตั้งอยู่ในที่ต่างๆ มากขึ้น ทั้งในบริเวณห้างสรรพสินค้า และนอกห้างสรรพสินค้า ร้านสรรพอาหารที่จัดตั้งขึ้นแบบนี้เรียกว่า การจัดตั้งร้านสรรพอาหารแบบซูเปอร์มาร์เก็ตสแตนดอลोन (Supermarket Stand Alone)

นอกจากนี้ราคาปลีกแบบเน้นราคาถูกและร้านสรรพอาหารมีการจัดทำสินค้าในนามของตนเอง หรือ สินค้าแฮนด์แบรนด์ (House Brand Product) เช่น ท็อป ซูเปอร์มาร์เก็ต ได้จ้างให้ผู้ผลิตผลิตสินค้าในนามท็อป หรือบิ๊กซี ซูเปอร์เซ็นเตอร์ได้จัดตั้งร้านขนาดใหญ่ เมื่อ พ.ศ. 2544 มีชื่อว่า “ลีดเดอร์ไพรซ์ (Leader Price)” เพื่อจำหน่ายสินค้าในนามลีดเดอร์ไพรซ์รวมไปกับสินค้านี่ห้ออื่นๆ ด้วย¹

การที่ต่างชาติได้เข้ามาลงทุนในด้านธุรกิจการค้าปลีกประเภทร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูกและร้านสรรพอาหารนี้ เป็นผลให้ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูกและร้านสรรพอาหารนั้น โดยในช่วง พ.ศ. 2545 ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูกที่มีการขยายสาขามากที่สุด คือ เทสโกโลดส์ มีถึง 43 สาขา รองลงมา คือ บิ๊กซี มีจำนวน 33 สาขา และสุดท้าย คือ คาร์ฟูร์ มีจำนวน 17 สาขา สำหรับร้านสรรพอาหารนั้นที่มีการขยายสาขามากที่สุด คือ ท็อปซูเปอร์มาร์เก็ต จำนวน 41 สาขา²

นอกจากการปรับตัวของร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูกและร้านสรรพอาหารแล้ว ร้านสะดวกซื้อก็มีผลที่ทำให้สหกรณ์ร้านค้ามีรายได้ลดลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากร้านสะดวกซื้อได้มีการเพิ่มจำนวนเป็นอย่างมากทั้งในเมือง และร้านสะดวกซื้อในสถานบริการน้ำมัน โดยเฉพาะกับเซเว่น – อีเลฟเว่น โดยในช่วง พ.ศ. 2540 มีร้านเซเว่น – อีเลฟเว่น จำนวน 880 แห่ง และได้เพิ่มขึ้นเป็น

¹ ลีดเดอร์ไพรซ์. (2548). *Big C — Leader Price*. (ออนไลน์).

² Big C. (2548). *Big C — บิ๊กซีซูเปอร์เซ็นเตอร์ — รายงานประจำปี 2545*. (ออนไลน์).

จำนวน 2,402 แห่ง ใน พ.ศ. 2545 หรือประมาณ 2.72 เท่า¹ของการเพิ่มจำนวนนับตั้งแต่ พ.ศ. 2540

ในการแก้ปัญหาของกลุ่มธุรกิจค้าปลีกข้ามชาติและร้านสะดวกซื้อที่เข้ามามีบทบาทอย่างต่อเนื่องนี้ รัฐบาลได้พยายามช่วยเหลือกลุ่มธุรกิจค้าปลีกขนาดเล็ก โดยการจัดตั้งกลุ่มการค้าปลีก เรียกว่า บริษัทรวมค้าปลีกเข้มแข็ง จำกัด (ART. : Allied Retail Trade Co. Ltd.) โดยจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2545 ซึ่งเป็นวิธีการที่ช่วยเหลือร้านค้าปลีกขนาดเล็กในรูปแบบแฟรนไชส์ ทำให้การดำเนินงานของร้านค้าปลีกขนาดเล็กนั้นเป็นไปอย่างต่อเนื่อง² แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า สหกรณ์ร้านค้ากลับไม่ได้อยู่ในความสนใจของรัฐบาลแต่ละสมัยเลย

รัฐบาลกับการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2540 - 2545

นอกจากวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 – 2541 และการแข่งขันกับกลุ่มธุรกิจค้าปลีกแล้วที่เป็นสาเหตุทำให้สหกรณ์ร้านค้ามีรายได้ที่ลดลงแล้ว อีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 มีอุปสรรคในการดำเนินงานเป็นอย่างมาก คือ การที่สหกรณ์ร้านค้าได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลน้อยกว่าสหกรณ์ภาคการเกษตร

การดำเนินงานสหกรณ์ของรัฐบาลในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 จะเน้นไปทางสหกรณ์ภาคการเกษตร เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวเกษตรกรต่างประสบปัญหาเงินทุน รวมไปถึงการจำหน่ายผลผลิตที่ได้ราคาไม่มากนัก ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณส่วนใหญ่ให้กับสหกรณ์ภาคการเกษตร ตลอดจนการพัฒนาความรู้เกี่ยวกับหลักการสหกรณ์และการบัญชีสหกรณ์ เพื่อให้สหกรณ์แต่ละสหกรณ์นั้นสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยใน พ.ศ. 2540 – 2543 เป็นช่วงที่นายชวน หลีกภัย ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตร และสหกรณ์ประมงจำนวน 391 สหกรณ์ แนะนำส่งเสริมการดำเนินงานของสหกรณ์ประมาณปีละ 3,500 สหกรณ์ ส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มสตรีและเยาวชนของสหกรณ์ 690 กลุ่ม แนะนำการเงิน / การบัญชีแก่สหกรณ์ / กลุ่มเกษตรกร 6,335 สหกรณ์ 1,624 กลุ่ม³

ต่อมาใน พ.ศ. 2544 – 2545 เป็นช่วงที่พันตำรวจโท ดร. ทักษิณ ชินวัตร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้มีการจัดสรรงบประมาณในการสนับสนุนสหกรณ์จำนวนหนึ่ง โดยใน พ.ศ. 2544 รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณสนับสนุนสหกรณ์จำนวน 2,731 ล้านบาท เพื่อให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ทุกประเภท รวมไปถึงการพัฒนาประสิทธิภาพของสหกรณ์ ดังนั้นใน พ.ศ. 2544 ได้มีการจัดตั้ง

¹ รายงานประจำปีของร้านเซเว่นอีเลฟเว่น. (2548). *Investor Zone Operational Information*. (ออนไลน์).

² อรุณี ผลน้อย. (2546). *เล่นเหลี่ยมค้าปลีก - ค้าส่ง*. หน้า 151.

³ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2543). *ผลการดำเนินงาน 3 ปีของรัฐบาลนายกรัฐมนตรี ชวน หลีกภัย (พ.ย. 2540 – พ.ย. 2543)*. หน้า 212.

สหกรณ์ทุกประเภทรวม 436 สหกรณ์ โดยแบ่งเป็นสหกรณ์ภาคการเกษตร 286 สหกรณ์ และสหกรณ์นอกภาคการเกษตรจำนวน 150 สหกรณ์¹

ใน พ.ศ. 2545 รัฐบาลได้จัดสรรเงินงบประมาณสำหรับพัฒนาสหกรณ์จำนวน 2,130,274 ล้านบาท เพื่อให้มีการขยายงาน และพัฒนางานด้านสหกรณ์ให้ดียิ่งขึ้น ดังนั้นใน พ.ศ. 2545 ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์จำนวนเพิ่มขึ้น 316 สหกรณ์ โดยแบ่งเป็นสหกรณ์การเกษตร จำนวน 303 สหกรณ์ และสหกรณ์ประเภทอื่นจำนวน 13 สหกรณ์²

จากการดำเนินงานสหกรณ์ในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 จะเห็นได้ว่าสหกรณ์ที่ได้รับการพัฒนามากที่สุดนั้น คือ สหกรณ์ภาคการเกษตร โดยเฉพาะกับสหกรณ์การเกษตร ในส่วนของสหกรณ์ร้านค้านั้น ไม่ได้มีการพัฒนามากนัก เนื่องจากเกษตรกรเป็นแรงงานหลัก และรายได้ส่วนใหญ่ของประเทศจะมาจากเกษตรกรกรรม ในส่วนของรัฐบาลเห็นว่าสหกรณ์ร้านค้ามีฐานะที่เสี่ยงตัวเองได้ เนื่องจากสหกรณ์ร้านค้าสามารถทำรายได้และมีกำไรเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในแต่ละปี ฉะนั้นสหกรณ์ร้านค้าจึงเป็นประเด็นรองลงมาจากสหกรณ์ภาคการเกษตร

โครงการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2540 – 2545

จากการที่สหกรณ์ร้านค้าไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 มีการเพิ่มจำนวนที่น้อยลง และการดำเนินงานนั้นยังมีประสิทธิภาพน้อย สันนิบาตสหกรณ์มีความเห็นว่าควรที่จะพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าขึ้นมาพร้อมกับสหกรณ์ประเภทอื่นๆ ดังนั้นสันนิบาตสหกรณ์จึงได้ขอความร่วมมือจากศูนย์พัฒนาโครงการของชุมนุมร้านค้าสหกรณ์แห่งประเทศไทย (Kooperativa Forbundet Project Centre Sweden: KFPC) ในการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าของประเทศไทยให้มีความก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น โดยในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 จึงได้มีการโครงการสำหรับการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้า เรียกว่า “โครงการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2540 – 2545”

ในโครงการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2540 – 2545 ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าไว้ ดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าให้รู้จักการดำเนินจัดพื้นที่ การจัดการด้านการตลาดและงานสมาชิกสัมพันธ์ โดยการจัดตั้งศูนย์รวมซื้อ (CGS : Central Good Supply)
2. เพื่อให้สหกรณ์ร้านค้ามีมาตรฐานในการดำเนินงานมากขึ้น

¹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2545). รายงานผลการดำเนินการของคณะรัฐมนตรีตามแผนนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ รัฐบาล พันธำรวโก ทักษิณ ชันวัตร ปีที่หนึ่ง (วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔ ถึงวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕). หน้า 177.

² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2546). รายงานผลการดำเนินการของคณะรัฐมนตรีตามแผนนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ รัฐบาล พันธำรวโก ทักษิณ ชันวัตร ปีที่สอง (วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ ถึงวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖). หน้า 312 - 313.

3. เพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่บุคลากรของสหกรณ์ร้านค้าถึงบทบาทหน้าที่และหลักการทำงาน
4. เพื่อให้สหกรณ์ร้านค้าได้เกิดความร่วมมือประสานงานกันในการดำเนินธุรกิจ เช่น การจัดซื้อสินค้าเป็นจำนวนมากเพื่อให้เกิดการต่อรองได้¹

วัตถุประสงค์ของโครงการนี้ต้องการที่จะให้สหกรณ์ร้านค้าทุกแห่งในประเทศไทย มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยจะเริ่มจากการสร้างความเข้าใจให้กับบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์ ตลอดจนการรวมกลุ่มสหกรณ์ร้านค้า อันเป็นการช่วยเหลือให้สหกรณ์ร้านค้าสามารถลดต้นทุนในการซื้อสินค้า และมีอำนาจการต่อรองได้ ดังนั้นในโครงการดังกล่าวจึงได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานไว้ว่า

1. ให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการ คณะทำงานการค้าปลีกและคณะทำการรวมกันซื้อ (CGS) โดยยึดหลักฉันทามติ เพื่อดำเนินงานมตินั้น
2. คัดเลือกสหกรณ์ร้านค้าที่มีความต้องการพัฒนาความรู้และพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงด้านการจัดพื้นที่ขายและการบริหารธุรกิจค้าปลีกตามความรู้ที่ได้รับจากโครงการ
3. คัดเลือกสหกรณ์ร้านค้าที่เป็นสมาชิก เป็นสหกรณ์ร้านค้าต้นแบบ
4. ประชุมหารือกำหนดแนวทางการปฏิบัติงานโครงการและลงมือปฏิบัติเพื่อปรับปรุงพื้นที่และสภาพแวดล้อมในร้านเพื่อสร้างร้านสหกรณ์ต้นแบบ
5. เผยแพร่ความรู้ที่ได้รับจากโครงการไปยังบุคลากรในร้าน

ในการดำเนินงานของโครงการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2540 – 2545 ของศูนย์พัฒนาชุมชนสหกรณ์ร้านค้าแห่งประเทศไทยขณะนี้ จะเริ่มต้นจากการคัดสรรบุคลากรที่มีความรู้ในการทำงานด้านรวมกันซื้อ และหลังจากนั้นก็หาสหกรณ์ร้านค้าที่ต้องการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ตลอดจนการเผยแพร่วิธีการต่างๆ ให้กับทุกคนภายในสหกรณ์ร้านค้าให้รับทราบโดยทั่วกัน

ผลการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2540 – 2545 ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้านั้นโดยส่วนใหญ่จะดำเนินงานในรูปแบบเอกเทศ กล่าวคือ สหกรณ์ร้านค้าแต่ละสหกรณ์นั้นมุ่งเน้นกับการบริหารของตนเอง โดยเฉพาะกับการซื้อสินค้าที่มุ่งเน้นแต่ประโยชน์ของตัวเอง² นอกจากรายได้ของสหกรณ์ร้านค้าจะมีจำนวนลดลงแล้ว สหกรณ์ร้านค้าบางแห่งต้องถึงกับเลิกกิจการไป ซึ่งในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าลดลงถึง 99 สหกรณ์

¹ สันนิบาตสหกรณ์. (2548). *โครงการพัฒนาร้านสหกรณ์ในประเทศไทย (พ.ศ. 2540 – 2545)*. (ออนไลน์).

² แหล่งเดิม.

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วงนี้ เป็นช่วงที่สหกรณ์ร้านค้าได้ลดลงอย่างรวดเร็ว โดยสามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 18 จำนวนสหกรณ์ร้านค้าและจำนวนสมาชิก พ.ศ. 2540 – 2545

พ.ศ.	จำนวนสหกรณ์ร้านค้า				จำนวนสมาชิกสหกรณ์ร้านค้า			
	ต้นปี	เพิ่ม	ลด	สิ้นปี	ต้นปี	เพิ่ม	ลด	สิ้นปี
2540	419	13	12	420	513,435	27,302	10,875	529,862
2541	420	4	12	412	613,606	29,221	13,341	629,486
2542	412	3	34	381	532,917	37,895	25,479	545,333
2543	381	1	11	371	636,163	47,261	19,872	663,552
2544	371	5	18	358	662,663	38,629	20,229	681,063
2545	358	4	12	350	636,691	31,834	16,214	652,311

ที่มา : กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2546). สถิติผลการดำเนินงานและฐานะการเงินในรอบ 10 ปี (2536 – 2545)

จากตารางที่ 18 จะเห็นได้ว่านับตั้งแต่ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาสหกรณ์ร้านค้าของไทยมีจำนวนลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยในช่วงที่มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มจำนวนมากที่สุด คือ พ.ศ. 2540 มีจำนวนเพิ่มขึ้น 13 สหกรณ์ สำหรับปีที่มีสหกรณ์เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนน้อยที่สุด คือ พ.ศ. 2543 มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นเพียง 1 สหกรณ์เท่านั้น ซึ่งมีการเพิ่มจำนวนโดยเฉลี่ยเพียง 5 สหกรณ์ต่อปี

ในส่วนของการลดจำนวนนั้น ปีที่สหกรณ์ร้านค้าลดจำนวนมากที่สุด คือ พ.ศ. 2542 ได้ลดจำนวนลงไปจำนวน 34 สหกรณ์ สำหรับปีที่มีสหกรณ์ร้านค้าลดจำนวนน้อยที่สุด คือ พ.ศ. 2543 มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าลดลงเป็นจำนวน 11 สหกรณ์ ซึ่งมีการลดจำนวนโดยเฉลี่ยจำนวน 17 สหกรณ์ต่อปี

จากการที่สหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 มีจำนวนลดลงอย่างต่อเนื่องนั้น สาเหตุมาจากการที่เศรษฐกิจของไทยมีปัญหาโดยเฉพาะเรื่องของค่าเงินของไทยที่ได้มีการประกาศลอยตัว ทำให้จากเดิมค่าเงินของไทยในช่วง พ.ศ. 2540 อยู่ที่ 24 – 25 บาท ต่อ 1 ดอลลาร์สหรัฐ กลับเพิ่มไปแตะตัวอยู่ที่ 51.50 บาท ต่อ 1 ดอลลาร์สหรัฐ เป็นผลให้ต้นทุนสินค้ามีราคาสูงขึ้น ทำให้สหกรณ์ร้านค้าต้องซื้อสินค้าที่มีราคาสูงตามค่าเงินบาท นอกจากนี้แล้วห้างสรรพสินค้าบางแห่งได้มีการร่วมธุรกิจกับต่างประเทศมากขึ้น ทำให้สหกรณ์ร้านค้าไม่สามารถที่จะแข่งขันทางการค้าได้ เป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าบางแห่งต้องได้เลิกกิจการไป

จำนวนสมาชิกของสหกรณ์ร้านค้านั้นจะเห็นว่าสมาชิกจะมีการเพิ่มบ้างลดบ้าง โดยปีที่มีจำนวนสมาชิกมากที่สุด คือ พ.ศ. 2544 มีสมาชิกสหกรณ์ร้านค้าจำนวน 681,063 คน และปีที่มีสมาชิกน้อยที่สุด คือ พ.ศ. 2540 มีสมาชิกสหกรณ์ร้านค้าจำนวน 529,862 คน ถึงแม้ว่าจำนวนสหกรณ์ร้านค้าจะลดลงไป แต่จำนวนสมาชิกก็ยังมีการเพิ่มจำนวนตลอดเวลา โดยเฉพาะกับสหกรณ์ร้านค้าในสถานศึกษา สหกรณ์ร้านค้าในโรงพยาบาล และสหกรณ์ร้านค้าในหน่วยงานราชการอื่นๆ ซึ่งจะมีการเพิ่มจำนวนของสมาชิกอยู่ตลอดเวลา

ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2540 – 2545

ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 สามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 19 ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2540 – 2545

หน่วย : ล้านบาท

พ.ศ.	สหกรณ์ที่ ตรวจสอบ บัญชีได้	กำไร		ขาดทุน		เสมอ ตัว
		สหกรณ์	จำนวนเงิน	สหกรณ์	จำนวนเงิน	
2540	254	217	197.22	29	8.84	8
2541	245	212	177.33	29	27.86	4
2542	241	199	168.34	38	6.78	4
2543	224	187	142.58	36	20.84	1
2544	230	185	130.32	44	7.54	1
2545	221	171	130.52	48	13.04	2

ที่มา : กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2546). สถิติผลการดำเนินงานและฐานะการเงินในรอบ 10 ปี (2536 – 2545)

จากตาราง 19 จะเห็นได้ว่า ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าใน พ.ศ. 2540 – 2545 มีกำไรสุทธิลดลงอย่างต่อเนื่อง ในปีที่สหกรณ์ร้านค้ามีกำไรสุทธิมากที่สุด คือ พ.ศ. 2540 มีกำไรสุทธิจำนวน 197.22 ล้านบาท ส่วนปีที่สหกรณ์ร้านค้ามีกำไรสุทธิน้อยที่สุด คือ พ.ศ. 2544 มีกำไรสุทธิเพียง 130.32 ล้านบาท

ในเรื่องของการขาดทุนสุทธินั้นมีจำนวนเพิ่มขึ้นบ้างลดลงบ้าง โดยในปีที่สหกรณ์ร้านค้ามีการขาดทุนสุทธิมากที่สุด คือ พ.ศ. 2541 มีการขาดทุนสุทธิจำนวน 27.86 ล้านบาท และปีที่สหกรณ์ร้านค้ามีการขาดทุนสุทธิน้อยที่สุด คือ พ.ศ. 2542 มีการขาดทุนสุทธิจำนวน 6.78 ล้านบาท

สาเหตุที่ทำให้สหกรณ์ร้านค้าในช่วง 6 ปี (2540 – 2545) ที่ผ่านมามีผลการดำเนินงานที่ลดลงมากกว่าที่ควรจะเป็นนั้น ก็เนื่องมาจากการขยายตัวของร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูก ร้านสรรพอาหาร และร้านสะดวกซื้อส่งผลกระทบต่อสหกรณ์ร้านค้าต้องประสบปัญหากับการขาดทุนที่เพิ่มมากขึ้น ดังเช่น ร้านสหกรณ์พระนคร และร้านสหกรณ์กรุงเทพต่างมียอดขายที่ลดลงเป็นอย่างมาก โดยในช่วง พ.ศ. 2540 ร้านสหกรณ์พระนครมียอดขายประมาณ 220 ล้านบาท ลดลงจากปี พ.ศ. 2539 ซึ่งมียอดขายประมาณ 287 ล้านบาท¹ ต่อมาร้านสหกรณ์พระนครมีรายได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกับ พ.ศ. 2543 ซึ่งเป็นปีที่ร้านสหกรณ์พระนครขาดทุนเป็นจำนวนมากที่สุด ซึ่งขาดทุนถึง 15,563,169.96 บาท²

ในส่วนของร้านสหกรณ์กรุงเทพมียอดขายลดลงอย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกับร้านสหกรณ์พระนคร โดยใน พ.ศ. 2540 ร้านสหกรณ์กรุงเทพมียอดขายจำนวน 603,839,749.88 บาท และลดลงอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2545 ร้านสหกรณ์กรุงเทพมียอดขายเพียง 357,982,171.98 บาท ซึ่งลดลงถึง 245,857,577.90 บาท ในช่วงระยะเวลา 6 ปี

จากรายได้ของสหกรณ์ร้านค้าเมื่อเทียบกับรายได้ของร้านค้าปลีกประเภทอื่นๆ เช่น ห้างบิ๊กซี ซูเปอร์เซ็นเตอร์ ใน พ.ศ. 2541 มียอดขายจำนวน 20,058.7 ล้านบาท และมียอดขายเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยใน พ.ศ. 2545 มียอดขายเป็นจำนวน 38,124 ล้านบาท เป็นต้น

เมื่อเปรียบเทียบรายได้ของสหกรณ์ร้านค้ากับร้านค้าปลีกประเภทอื่นๆ แล้วจะเห็นได้ว่าสหกรณ์ร้านค้าเสียเปรียบกลุ่มธุรกิจประเภทอื่นๆ ด้วยเหตุผลหลัก 3 ประการ ได้แก่

1. ทำเลที่ตั้ง ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูก ร้านสรรพอาหาร และร้านสะดวกซื้อ จะตั้งอยู่ในตำแหน่งที่มีผู้คนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะกับร้านสะดวกซื้อ เช่น เซเว่นอีเลฟเว่น จะตั้งในบริเวณที่ใกล้กับที่พักอาศัย ที่ทำงาน และเปิดทำการตลอด 24 ชั่วโมง ทำให้ผู้คนที่อยู่ในบริเวณนั้นสามารถที่จะซื้อสินค้าได้อย่างสะดวก

2. วิธีการดำเนินงาน การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าจะแตกต่างไปจากการดำเนินงานของร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูก ร้านสรรพอาหาร และร้านสะดวกซื้อ กล่าวคือ การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าจะดำเนินงานอย่างอิสระ โดยที่สหกรณ์ร้านค้าแต่ละร้านจะรับผิดชอบแต่ร้านของตนเอง ทำให้ในการขายสินค้าในขณะที่ร้านค้าปลีกทั้ง 3 ประเภทนั้น จะมีศูนย์กระจายสินค้า (Distribution Center : DC) และได้ใช้สถานที่แห่งนั้นเป็นแหล่งกระจายสินค้าไปยังสาขาต่างๆ ทำให้การเก็บสินค้าในร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูก ร้านสรรพอาหาร และร้านสะดวกซื้อ ไม่ใช่พื้นที่เป็น

¹ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2541). รายงานฐานะการเงินและผลการดำเนินงานรายสหกรณ์ "สหกรณ์ร้านค้า" ประจำปี 2539. หน้า 90.

² กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2543). รายงานฐานะการเงินและผลการดำเนินงานรายสหกรณ์ "สหกรณ์ร้านค้า" ประจำปี 2543. หน้า 26.

จำนวนมาก และยังช่วยให้ต้นทุนของสินค้ามีราคาที่ถูกลง สามารถนำมาจำหน่ายในราคาที่ต่ำกว่าตลาดได้ และยังเป็น การต่อรองกับผู้ผลิตได้ง่ายขึ้นอีกด้วย¹

นอกจากวิธีการจัดตั้งศูนย์กระจายสินค้าแล้ว อีกวิธีหนึ่งที่ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูก และร้านสรรพากรนิยมใช้ คือ การทำสินค้ายี่ห้อของตนเอง (House Brand Product) ซึ่งวิธีนี้ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูกและร้านสรรพากร ได้จ้างผู้ผลิตให้ทำสินค้าในนามของตนเอง เพื่อนำมาจำหน่ายในราคาที่ถูกลงกว่าสินค้าทั่วไป เช่น ท็อป ซูเปอร์มาร์เก็ต ก็จะผลิตสินค้าที่มีชื่อว่าท็อป หรือ บิ๊กซี ได้มีการจัดตั้งห้างลีดเดอร์ไฟร์ช เพื่อจำหน่ายสินค้าราคาทั่วไป โดยเฉพาะกับสินค้าในนามของลีดเดอร์ไฟร์ช

3. การจัดรายการส่งเสริมการขาย วิธีการที่ร้านค้านิยมทำกัน คือ การจัดรายการส่งเสริมการขาย หรือ การจัดรายการลด แลก แจก แถม เพื่อเป็นการดึงดูดให้ผู้ที่ต้องการซื้อสินค้าได้เข้ามาซื้อสินค้า ณ สถานที่นั้นๆ ซึ่งร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูกและร้านสรรพากร จะใช้วิธีการแบบขายในราคาที่ต่ำกว่าคู่แข่ง (Loss Leading) โดยสินค้าที่ขายนั้นจะเป็นสินค้าที่รู้จักกันในตลาดเป็นอย่างดี

นอกจากขายในราคาที่ต่ำกว่าคู่แข่ง ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูก และร้านสรรพากร จะใช้วิธีการส่งเสริมการขายอีกรูปแบบหนึ่ง คือ ขายถูกทุกวัน (Every day low price)² เพื่อเป็นการจูงใจให้ผู้ที่ต้องการซื้อสินค้าได้เข้ามาใช้บริการทุกวัน วิธีการที่กลุ่มธุรกิจค้าปลีก ทั้ง 2 วิธีที่นำมาใช้นี้ ถึงแม้ว่าจะได้กำไรในขั้นต้นน้อย แต่เมื่อขายได้เป็นจำนวนมากกำไรก็จะเพิ่มขึ้นตามสัดส่วนของการซื้อ ในขณะที่สหกรณ์ร้านค้านั้นการจัดรายการส่งเสริมการขายมีไม่มากนัก เนื่องจากสินค้าที่ขายส่วนใหญ่จะเป็นราคาตลาด และส่วนลดของสหกรณ์นั้นจะอยู่ที่เงินปันผล โดยเงินปันผลนั้นจะออกปีละ 1 ครั้ง ซึ่งต่างจากร้านค้าปลีกประเภทต่างๆ ที่มีการลดราคาสินค้าโดยทันที ผู้คนจึงหันไปให้ความสนใจกับร้านค้าปลีกประเภทต่างๆ มากกว่า ประกอบกับการที่ร้านค้าปลีกประเภทต่างๆ นั้น จะมีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นสหกรณ์ร้านค้าในช่วงเวลาดังกล่าวจึงมีผลประกอบการที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง

¹ อรุณี ผลน้อย. (2546). *เสน่ห์เลี่ยมค้าปลีก - คำส่ง*. หน้า 69.

² แหล่งเดิม. หน้า 68.

บทที่ 5

บทสรุป

การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าไม่ว่าจะเป็นที่ใดแล้วแต่มีจุดประสงค์หลักเพื่อต้องการจะแก้ปัญหาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะกับเรื่องของราคาสินค้าที่มีราคาสูงขึ้น สำหรับประเทศไทยได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2480 นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทยก็ต้องล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอด ถึงแม้ว่าในบางช่วงนั้นรัฐบาลจะให้การสนับสนุนก็ตาม แต่ท้ายที่สุดสหกรณ์ร้านค้าก็ยังประสบปัญหาหลาย ๆ ประการ เช่น ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับหลักการและวิธีการดำเนินงาน ปัญหาการแข่งขันกับกลุ่มธุรกิจค้าปลีก เป็นต้น พัฒนาการของสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทยแบ่งได้เป็น 3 ระยะ คือ

ระยะเริ่มต้นกิจการสหกรณ์ร้านค้า ได้แก่ ช่วง พ.ศ. 2480 – 2490 ในระยะนี้เป็นช่วงที่รัฐบาลมีความเห็นว่าการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาลินค้าราคาแพง เนื่องจาก การที่ประเทศไทยประสบปัญหากับภาวะเศรษฐกิจ 2 เหตุการณ์ คือ พ.ศ. 2480 เป็นช่วงที่ปัญหาเศรษฐกิจของไทยต่อเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจโลก และ พ.ศ. 2484 – 2488 ซึ่งเป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้รัฐบาลมีโครงการที่จะจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้น โดยเริ่มจากโครงการขยายงานของกรมสหกรณ์ พ.ศ. 2480 ที่ต้องการให้มีสหกรณ์ร้านค้าอีกรูปแบบหนึ่ง เพื่อเป็นการช่วยเหลือประชาชนให้ซื้อสินค้าได้ในราคาถูกยุติธรรม โดยในช่วง พ.ศ. 2480 – 2483 รัฐบาลได้พิถีพิถันในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า โดยจะเน้นพื้นที่ที่มีสหกรณ์หาทุนก่อนและค่อยขยายกิจการประเภทนี้ต่อไป แต่ใน พ.ศ. 2484 – 2490 ซึ่งเป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเป็นไปอย่างรีบเร่ง โดยในช่วง พ.ศ. 2484 – 2487 นี้มีสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้น 35 สหกรณ์ ทำให้การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ในช่วง พ.ศ. 2488 – 2490 ไม่มีการเพิ่มจำนวนของสหกรณ์ร้านค้า เพื่อปรับปรุงการดำเนินงานให้มีฐานะที่ดีขึ้นก่อน

ระยะที่สหกรณ์ร้านค้ามีจำนวนเพิ่มขึ้น โดยแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง คือ ช่วงแรก คือ ช่วง พ.ศ. 2491 – 2498 ช่วงที่สอง คือ ช่วง พ.ศ. 2516 – 2529 และช่วงที่สาม คือ ช่วง พ.ศ. 2530 – 2539 ความแตกต่างของทั้ง 3 ช่วง คือ

ช่วงแรก คือ พ.ศ. 2491 – 2498 สหกรณ์ร้านค้าได้มีการเพิ่มจำนวนจากภาวะต่อเนื่องของสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้สินค้ามีราคาที่แพง และผู้ประกอบการโดยส่วนใหญ่เป็นคนต่างชาติ ดังนั้นรัฐบาลจึงได้ต้องการให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาราคาสินค้าที่แพง และ ยังเป็นการส่งเสริมให้คนไทยได้รู้จักค้าขายมากขึ้นด้วย ทำให้จำนวนสหกรณ์ร้านค้าในช่วงเวลานั้นมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกับช่วง พ.ศ. 2491 – 2492 มีจำนวนสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นจำนวน 149 สหกรณ์ ในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้านี้ รัฐบาลต้องการที่จะให้ทุกจังหวัดมีสหกรณ์ร้านค้า เพื่อเป็นการช่วยเหลือค่าครองชีพของประชาชนได้อย่างทั่วถึง

ช่วงที่สอง คือ พ.ศ. 2516 – 2529 เป็นช่วงที่ภาครัฐบาล ภาคเอกชน และนิสิต นักศึกษาให้ความสนใจเกี่ยวกับการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเป็นอย่างมาก เนื่องจากใน พ.ศ. 2516 ได้เกิดปัญหาราคาน้ำมันสูงขึ้น ส่งผลให้ราคาสินค้าเพิ่มขึ้นตามไปด้วย รัฐบาลจึงได้เร่งแก้ไขปัญหในเรื่องนี้ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การลงโทษผู้ฉวยโอกาสขึ้นราคาสินค้า การตรึงราคาสินค้า เป็นต้น แต่วิธีการหนึ่งที่รัฐบาลเห็นว่าเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาคือ การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า ดังนั้น รัฐบาลจึงได้วางโครงการที่ให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าไว้หลายโครงการ เช่น แนวทางการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้า พ.ศ. 2518 – 2520 เป็นต้น นอกจากภาครัฐแล้ว ภาคเอกชนและนิสิตก็ให้ความสนใจ ดังเช่น สหกรณ์ร้านค้าของกลุ่มพนักงานในโรงงานอุตสาหกรรม

ช่วงที่สาม คือ พ.ศ. 2530 – 2539 ในช่วงนั้นจำนวนห้างสรรพสินค้าได้ลดลง เนื่องจากในช่วง พ.ศ. 2525 – 2529 ห้างสรรพสินค้ามีการแข่งขันกันเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ห้างสรรพสินค้าขนาดเล็กบางแห่งนั้นต้องปิดกิจการไป บางแห่งก็เปลี่ยนจากห้างสรรพสินค้ามาเป็นการทำเป็นกิจการอื่นๆ แทน นอกจากนี้แล้วกลุ่มธุรกิจค้าปลีกรูปแบบอื่นๆ ได้เริ่มเข้ามาแทนที่ เช่น ร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูก ร้านสรรพอาหาร ร้านสะดวกซื้อ เป็นต้น แต่ร้านค้าปลีกกลุ่มนี้ในขณะนั้นยังไม่เป็นที่แพร่หลายกันมากนัก ทำให้สหกรณ์ร้านค้ามีจำนวนที่เพิ่มขึ้นและมีผลกำไรที่มากขึ้นตามไปด้วย

ระยะที่สหกรณ์ร้านค้ามีการลดจำนวนลงเป็นอย่างมาก โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วง พ.ศ. 2499 – 2514 และช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 ความแตกต่างของทั้ง 2 ช่วงนี้ คือ

ช่วง พ.ศ. 2499 – 2514 สหกรณ์ร้านค้าลดลง เนื่องจากรัฐบาลต้องการควบคุมจำนวนสหกรณ์ร้านค้า โดยการให้สหกรณ์ร้านค้าขนาดเล็กควบกิจการเข้ากับสหกรณ์ร้านค้าขนาดใหญ่ เพื่อสะดวกต่อการควบคุมเพื่อให้มีสหกรณ์ร้านค้ามีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวนโยบายรัฐบาล และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 2 จึงเน้นการพัฒนาสหกรณ์ไปยังสหกรณ์การเกษตรและสหกรณ์นิคม เนื่องจากการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2491 – 2498 เป็นไปอย่างรวดเร็ว และมีความผิดพลาดในหลายด้าน เช่น การจดทะเบียนไม่ถูกต้อง การที่ไปจัดตั้งในกลุ่มคนที่ยังไม่มีความรู้ด้านการสหกรณ์ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วสหกรณ์ร้านค้าบางแห่งขาดทุนเป็นจำนวนมาก ทำให้การดำเนินงานนั้นเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวจึงมีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นเป็นจำนวนน้อย แต่ผลการดำเนินงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ในช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 นั้นจำนวนสหกรณ์ร้านค้าได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลมาจากการที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ มากมาย เริ่มตั้งแต่ค่าเงินบาทที่อ่อนตัวลง ส่งผลให้มีค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น ดังนั้นบริษัทขนาดเล็กหลายๆ แห่งต่างปิดกิจการ โดยเฉพาะกับสถาบันการเงิน 58 แห่งที่ได้มีการปิดตัวลง ผู้ใช้แรงงานว่างงานมากขึ้น การใช้จ่ายย่อมลดน้อยถอยลงตามไปด้วย

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้การยอดขายของกลุ่มธุรกิจค้าปลีกลดลงอย่างต่อเนื่อง บางแห่งนั้นถึงกับขาดทุนเป็นจำนวนมาก ดังนั้นกลุ่มธุรกิจค้าปลีกจึงได้แก้ปัญหาด้วยการร่วมลงทุนกับต่างประเทศมากขึ้น โดยเฉพาะกับร้านค้าปลีกแบบเน้นราคาถูกและร้านสรรพากร เป็นผลให้กิจการของกลุ่มธุรกิจค้าปลีกมีการขยายตัวมากขึ้น ทำให้สหกรณ์ร้านค้าต้องแข่งขันกับกลุ่มธุรกิจค้าปลีกเป็นอย่างมาก ส่งผลให้สหกรณ์ร้านค้าบางแห่งต้องปิดกิจการไป บางแห่งต้องประสบปัญหาขาดทุนอย่างต่อเนื่อง เช่น ร้านสหกรณ์กรุงเทพ และร้านสหกรณ์พระนคร เป็นต้น

พัฒนาการของสหกรณ์ร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2480 – 2545 นี้ การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร มีสาเหตุหลัก 5 ประการ คือ

1. การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า สามารถแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

1.1 ทำเลจัดตั้ง ทำเลจัดตั้งของสหกรณ์ร้านค้านั้นถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้สหกรณ์ร้านค้าสามารถดำเนินงานได้เป็นอย่างดี แต่ที่สหกรณ์ร้านค้าเสียเปรียบกลุ่มธุรกิจค้าปลีกมาโดยตลอดนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ เรื่องของค่าเช่า ทำเลที่ดีนั้นมักมีค่าเช่าที่แพงและทุนดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าโดยส่วนใหญ่มาจากการรวมหุ้นของสมาชิก ดังนั้นกลุ่มธุรกิจค้าปลีกเอกชนจึงได้ทำเลที่ดีกว่า และสามารถทำรายได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น เซเว่นอีเลฟเว่น เป็นต้น

1.2 รูปแบบการจัดตั้ง เมื่อเทียบกับการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าของประเทศไทยกับต่างประเทศแล้ว จะพบว่าการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าของต่างประเทศจะเน้นไปในเรื่องของความร่วมมือกันในกลุ่มสมาชิก และให้การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มสมาชิกอย่างเข้าใจ แต่ในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทยจะต่างออกไป กล่าวคือ การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าของประเทศไทยนั้นจะเป็นการจัดตั้งโดยรัฐบาล แต่รัฐบาลได้สนับสนุนเป็นระยะๆ เท่านั้น เพียงแค่ต้องการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศให้ดีขึ้นในระดับหนึ่ง ซึ่งต่างไปจากสหกรณ์ร้านค้าของสวีเดนที่มีรัฐบาลให้การสนับสนุนมาอย่างต่อเนื่อง ฉะนั้นการดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้าของสวีเดนจึงประสบความสำเร็จมาอย่างด้วยดี

1.3 การเร่งจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า ในช่วง พ.ศ. 2480 – 2483 เป็นช่วงที่รัฐบาลได้วางรากฐานสหกรณ์ร้านค้าให้มีความเจริญมากขึ้น โดยเฉพาะกับในพื้นที่ที่จะจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้านั้น จะต้องเป็นพื้นที่ที่มีสหกรณ์มาก่อน แต่ในช่วง พ.ศ. 2484 – 2487, พ.ศ. 2491 – 2498 และ พ.ศ. 2516 – 2529 ประเทศไทยประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจ ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องการเร่งให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพิ่มขึ้นในที่ต่างๆ เพื่อที่จะช่วยเหลือให้ประชาชนได้ซื้อสินค้าในราคายุติธรรม

แต่คนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจถึงหลักการสหกรณ์ ประกอบกับการที่สหกรณ์ร้านค้าต้องแข่งขันกับกลุ่มค้าปลีกอื่นๆ เป็นผลให้การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าจึงไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

1.4 การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าที่ไม่ต่อเนื่อง ในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าของรัฐบาลนั้น รัฐบาลมักจะจัดตั้งในช่วงที่มีปัญหาทางเศรษฐกิจ แต่เมื่อปัญหาทางเศรษฐกิจได้ผ่านพ้นไป รัฐบาลกลับไม่ให้การสนับสนุนเท่าที่ควร นอกจากนี้แล้วรัฐบาลยังได้มีการจัดตั้งองค์การขายสินค้าให้แก่ข้าราชการ โดยใช้หลักการของสหกรณ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์กรคู่ขนานกับสหกรณ์ร้านค้า ส่งผลให้การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าไม่ประสบผลสำเร็จดังที่ควรจะเป็น

2. รูปแบบการดำเนินงาน สหกรณ์ร้านค้าโดยส่วนใหญ่จะดำเนินงานอย่างเป็นเอกเทศ หรือการดำเนินงานร้านอย่างเป็นอิสระ ทำให้สินค้าที่ซื้อมาจำหน่ายนั้นมีต้นทุนที่สูง และเมื่อนำมาจำหน่ายเท่ากับราคาตลาดแล้วก็จะมีการกำไรที่น้อยลง วิธีการหนึ่งที่สหกรณ์ร้านค้าสามารถซื้อสินค้าในราคาที่ถูกลงและสามารถจำหน่ายในราคายุติธรรมได้ คือ วิธีการแบบรวมกันซื้อ ซึ่งนายประดิษฐ์ มัชฌิมา ผู้อำนวยการสำนักนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย ได้กล่าวถึงเรื่องของการรวมกันซื้อจัดสันปันส่วนกันขายว่า เมื่อซื้อเป็นจำนวนมากราคาก็ย่อมถูกลงไปตามจำนวน เมื่อนำมาจำหน่ายก็จะได้ราคาดี ซึ่งวิธีการนี้ได้มีมาแล้วนับตั้งแต่ พ.ศ. 2482 โดยจัดตั้งเป็นร้านสหกรณ์กลางหรือสหกรณ์ขายส่งระดับจังหวัด และใน พ.ศ. 2495 จัดตั้งสหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย โดยที่สหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทยจะเป็นผู้สั่งซื้อสินค้าเข้ามา และจำหน่ายสินค้าไปยังสหกรณ์ร้านค้าที่เป็นสมาชิก ทำให้ได้ซื้อสินค้าในราคาที่ถูกลง และยังเป็นการต่อรองกับทางผู้ผลิตได้เป็นจำนวนมากอีกด้วย และวิธีการนี้ก็เป็นที่นิยมใช้กันในกลุ่มธุรกิจค้าปลีกประเภทอื่นๆ โดยกลุ่มธุรกิจค้าปลีก ได้จัดตั้งศูนย์กระจายสินค้า เพื่อเป็นแหล่งกระจายสินค้าไปยังสาขาต่างๆ ดังนั้นสินค้าที่ขายอยู่ในกลุ่มธุรกิจค้าปลีก สามารถขายในราคาที่ถูกลงกว่าราคาตลาดได้

นอกจากการรวมกันซื้อแล้ว อีกวิธีหนึ่งที่กลุ่มธุรกิจค้าปลีกนิยมกันเป็นอย่างมาก คือ การทำสินค้านี่ห้อของตนเอง (House Brand Product) ถือได้ว่าเป็นสินค้าที่ผลิตเพื่อนำมาจำหน่ายในราคาที่ถูกลงกว่าตลาด ซึ่งในช่วง พ.ศ. 2524 – 2525 นั้นรัฐบาลได้มีการผลิตสินค้าที่มีชื่อว่า “สินไทย” โดยได้มีการจ้างผู้ผลิตให้มีการผลิตสินค้าที่ต้องการ และนำมาจำหน่ายในราคาที่ถูกลงกว่าราคาตลาด ในปัจจุบันวิธีการนี้กลุ่มธุรกิจค้าปลีกได้นำมาใช้ในการจำหน่ายที่ถูกลงกว่าสินค้าทั่วไป เช่น ห้างบิ๊กซี ซูเปอร์เซ็นเตอร์ ได้จัดตั้งห้างขายสินค้าประเภทนี้เมื่อ พ.ศ. 2544 มีชื่อว่า ลีดเดอร์ไพรซ์ (Leader Price) ในห้างนี้มีจุดประสงค์หลัก คือ ต้องการที่จะขายสินค้านี่ห้อลีดเดอร์ไพรซ์ ซึ่งเป็นสินค้าในนามของตนเอง หรือที่ชื่อ ซูเปอร์มาร์เก็ต ผลิตสินค้านี่ห้อที่ชื่อ ออกมาจำหน่ายในราคาที่ถูกเป็นต้น

สำหรับสหกรณ์ร้านค้าแล้วก็สามารถผลิตสินค้าในนามของตนเองได้เช่นเดียวกัน โดยให้กลุ่มสหกรณ์เป็นผู้ผลิตสินค้า เพื่อเป็นการช่วยเหลือให้กลุ่มสหกรณ์มีงานทำและมีรายได้มากขึ้น หรือสหกรณ์ร้านค้าจะจ้างผู้ผลิตตามโรงงานต่างๆ ให้ช่วยผลิตก็ได้ ซึ่งวิธีการดังกล่าวจะเป็นการช่วยให้สหกรณ์ร้านค้ามีสินค้าที่ได้มาตรฐานและมีราคาถูกมาจำหน่ายให้แก่ประชาชน

3. การส่งเสริมการขายและการประชาสัมพันธ์ ในปัจจุบันกลุ่มธุรกิจค้าปลีกมีการส่งเสริมการขายและการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ในการส่งเสริมการขายนั้นวิธีการที่กลุ่มธุรกิจค้าปลีกนำมาใช้กัน ได้แก่ การลดราคาต่ำกว่าคู่แข่งและการขายสินค้าถูกทุกวัน

ในการประชาสัมพันธ์วิธีการที่กลุ่มธุรกิจค้าปลีกนิยมใช้เป็นอย่างมาก คือ การแจกใบปลิวแสดงราคาสินค้า และการโฆษณาทางสื่อต่างๆ การประชาสัมพันธ์ในลักษณะนี้เป็นการให้ประชาชนได้เห็นราคาก่อนที่จะมีการจัดรายการส่งเสริมการขาย เพื่อเป็นการดึงดูดความสนใจให้ประชาชนหันเข้ามาซื้อสินค้ามากขึ้น

สหกรณ์ร้านค้าในปัจจุบันไม่เป็นที่นิยมมาก เนื่องจากมีการส่งเสริมการขายน้อย ด้วยเหตุที่สินค้าที่สหกรณ์ร้านค้าขายนั้นเป็นสินค้าในราคาถูก โดยจะให้ส่วนลดเป็นรูปของเงินปันผล ซึ่งต้องรอให้ครบสิ้นปีบัญชีถึงจะมีการจ่ายปันผล ในขณะที่กลุ่มธุรกิจค้าปลีกประเภทอื่นๆ จะทำการลดราคาสินค้าโดยทันที นอกจากนี้แล้วสหกรณ์ร้านค้ายังขาดการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักอีกด้วย ดังนั้นสหกรณ์ร้านค้าควรที่จะเพิ่มการประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้น โดยเฉพาะกับชุมชนร้านค้าสหกรณ์แห่งประเทศไทย ซึ่งถือเป็นหน่วยงานหลักที่จะต้องส่งเสริมและดูแลสหกรณ์ร้านค้าที่เป็นสมาชิกให้สหกรณ์ร้านค้าเป็นที่รู้จักของกลุ่มสมาชิก และเป็นการช่วยเหลือให้มีประสิทธิภาพกับการดำเนินงานมากขึ้น

4. การบริหารงานของกรรมการสหกรณ์ร้านค้า การบริหารถือเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งในการที่จะพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าให้มีความเข้มแข็งได้ ซึ่งในปัจจุบันสหกรณ์ร้านค้าหลายแห่งที่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องมาจากกรรมการและผู้จัดการสหกรณ์ร้านค้ายังมีความรู้เกี่ยวกับหลักการสหกรณ์ไม่มากนัก ตลอดจนในเรื่องของการตลาดกรรมการส่วนใหญ่ยังขาดประสบการณ์ในการดำเนินงาน ทำให้ขาดนโยบายในด้านการตลาด เช่น การลดราคาสินค้าประจำเดือน หรือการบริการส่งสินค้าถึงที่ เป็นต้น ดังนั้นสหกรณ์ร้านค้าหลายแห่งต้องประสบปัญหาการขาดทุน และบางแห่งนั้นต้องถึงกับเลิกกิจการไป

ในการแก้ไขปัญหาด้านการบริหารสหกรณ์ สหกรณ์ร้านค้าควรที่จะหาบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับสหกรณ์มาดำเนินงาน และให้มีการฝึกอบรมบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์ร้านค้าอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคคล และยังเป็นการช่วยให้สหกรณ์ร้านค้าสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

5. การศึกษาด้านสหกรณ์ สหกรณ์ร้านค้าจะประสบความสำเร็จได้นั้น ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการศึกษาด้านสหกรณ์ แต่จากการให้การศึกษาด้านสหกรณ์นั้นโดยส่วนใหญ่จะเป็นการฝึกอบรมกับกลุ่มข้าราชการสหกรณ์ แต่ในแง่ของประชาชนแล้วการศึกษาด้านการสหกรณ์นั้นมีไม่มากนัก ถึงแม้ว่าในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแต่ละฉบับจะเน้นในเรื่องของการให้ความรู้ของสหกรณ์ก็ตาม ดังนั้นประชาชนจึงยังขาดความเข้าใจในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์เป็นอย่างมาก ดังนั้นกรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ จึงควรที่จัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความรู้ให้กับประชาชน โดยเฉพาะกับผู้บริหาร และพนักงานของสหกรณ์ร้านค้าซึ่งถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญ

ยิ่งที่จะทำให้การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้านั้นสามารถดำเนินงานไปได้อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าเหล่านั้นประสบผลสำเร็จตามไปด้วย

การดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันตามปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จะเห็นได้ว่ายังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า นับตั้งแต่จัดตั้งขึ้นมานั้นได้ขาดสิ่งที่ควรจะทำไว้ 3 ประการ คือ

1. ขาดความรู้ และความเข้าใจในหลักการสหกรณ์ของสมาชิก การที่จะดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้าให้ประสบความสำเร็จนั้นจะต้องเริ่มจากการศึกษาถึงความเข้าใจของหลักการสหกรณ์ก่อน เนื่องจากหลักการสหกรณ์ คือ วิธีการดำเนินงานให้เป็นไปตามแบบแผนที่ได้กำหนดไว้ หากสมาชิกทุกคนมีความเข้าใจในหลักการสหกรณ์แล้วก็จะทำให้การดำเนินงานสหกรณ์เป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยังช่วยให้การดำเนินงานสหกรณ์ประสบความสำเร็จอีกด้วย

2. ขาดความร่วมมือกันระหว่างสมาชิก การที่จะให้สหกรณ์ร้านค้าประสบความสำเร็จนั้นสิ่งที่สำคัญไม่แพ้กัน คือ การให้ความร่วมมือกันระหว่างสมาชิกสหกรณ์ เพราะสมาชิกสหกรณ์ คือ ผู้ที่ถือหุ้นในสหกรณ์ ก็ย่อมมีสิทธิเป็นเจ้าของสหกรณ์ด้วยเช่นเดียวกันกับห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทที่กำหนดให้ผู้ถือหุ้นในห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทเป็นเจ้าของ ดังนั้นหากสมาชิกสหกรณ์ร้านค้าเข้าไปใช้บริการ และร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าอย่างต่อเนื่องแล้ว สหกรณ์ร้านค้าก็จะประสบความสำเร็จไปได้ด้วยดี

3. นโยบายของรัฐบาลที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์ร้านค้าขาดความต่อเนื่อง โดยจะเห็นได้จากการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า นับตั้งแต่ที่ผ่านมานั้น รัฐบาลจะมีนโยบายจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า เมื่อเกิดปัญหาราคาสินค้าเท่านั้น แต่เมื่อผ่านพ้นปัญหาไปรัฐบาลกลับไม่ได้มีความใส่ใจในเรื่องของสหกรณ์ร้านค้าเลย ประกอบกับการที่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล ส่งผลให้นโยบายที่ส่งเสริมสหกรณ์นั้นก็มี การเปลี่ยนแปลงไปด้วย เป็นผลให้สหกรณ์ร้านค้าของไทยจึงไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้น รัฐบาลควรที่จะส่งเสริมสหกรณ์ร้านค้าอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การดำเนินงานสหกรณ์นั้นสามารถเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า การดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้า นับตั้งแต่อดีตนั้น ประเทศไทยได้มีการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้ามาอย่างต่อเนื่อง แต่ในการพัฒนาสหกรณ์ร้านค้า ได้พัฒนาในลักษณะที่ผิด กล่าวคือ การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าของไทยนั้นเป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น มิได้คิดที่จะพัฒนาอย่างเต็มรูปแบบ ดังนั้นการดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้าของไทย จึงไม่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตก็คงจะเป็นแนวทางให้กับผู้ที่ต้องการศึกษาสหกรณ์ร้านค้า ผู้บริหารด้านการสหกรณ์ รวมไปถึงผู้ที่ต้องการจะจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า ให้เข้าใจลักษณะงานของสหกรณ์ร้านค้า และสามารถนำไปปรับปรุงและดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสบความสำเร็จตลอดไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.0201.2.1.2/12 **ลดค่าครองชีพ และการร้านจัดสหกรณ์ (พ.ศ. 2491).**
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.0201.2.1.5/4 **นโยบายของรัฐบาล ชุดจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2491).**
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย น.มท.0201.30 **หนังสือสถานการณ์เศรษฐกิจของ ประเทศไทย ฉบับที่หก (๒๔๙๙).**
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.0201.2.1 / 733 **ร้านสหกรณ์จังหวัดตราด ซึ่งแผนก ศาลใช้ส่งหมายถึงพ.ต.ท.นายราชภักดี ในฐานะเป็นผู้ค้าประกันซึ่งเป็นงานของ จังหวัดตราด เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดตราด [พ.ศ. 2499].**
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.0201.2.1 / 734 **ร้านสหกรณ์จังหวัดตราด จำกัดสินใช้ (นายราชภักดี) [พ.ศ. 2499].**
- _____. เอกสารสำนักราชเลขาธิการ สร.0201.6/8 **โครงการส่งเสริมเครื่องอุปโภคบริโภคที่ กำเนิดหรือประดิษฐ์ขึ้นในประเทศไทย (21 กุมภาพันธ์ – 17 พฤศจิกายน 2482).**
- _____. เอกสารสำนักราชเลขาธิการ สร.0201.6/10 **การช่วยเหลือข้าราชการโดยการจัดตั้ง ร้านค้าหรือสหกรณ์จำหน่ายสินค้า (24 กรกฎาคม 2485 – 5 สิงหาคม 2491).**
- _____. เอกสารสำนักราชเลขาธิการ สร.0201.22/3 **โครงการเศรษฐกิจ (สมัยพระยามโน- ปกรณ์นิติธาดา) (18 มีนาคม 2475 – 6 ตุลาคม 2477).**
- _____. เอกสารสำนักราชเลขาธิการ สร.0201.27/6 **ผลงานก้าวหน้าในรอบปี 2498 และ 2501 (ของกระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ).**
- _____. เอกสารสำนักราชเลขาธิการ สร.0201.45.2/2 **การควบคุมเศรษฐกิจของชาติ (ในภาวะสงคราม) และจัดตั้งหน่วยซื้อเครื่องอุปโภค – บริโภค (27 พฤษภาคม 2484 – 9 กันยายน 2485).**
- _____. เอกสารสำนักราชเลขาธิการ สร.0201.45.2/3 **การสำรวจสินค้าที่ต้องสั่งมาจาก ต่างประเทศและสิ่งของจำเป็นในการครองชีพภายในประเทศ (12 กุมภาพันธ์ – 18 มีนาคม 2485).**
- _____. เอกสารสำนักราชเลขาธิการ สร.0201.45.2/4 **จัดการให้ตั้งร้านจำหน่ายสินค้าน้อย ของคนไทย (4 กรกฎาคม 2485 – 18 กรกฎาคม 2487).**
- _____. เอกสารสำนักราชเลขาธิการ สร.0201.45.2/5 **การจัดส่งสินค้าที่หน่วยราชการทำ การผูกขาด (5 – 10 สิงหาคม 2485).**
- _____. เอกสารสำนักราชเลขาธิการ สร.0201.45.2/7 **ราษฎรขาดแคลนเครื่องอุปโภค บริโภคและให้ประหยัดของใช้ (4 ตุลาคม 2485 – 17 กันยายน 2489).**

- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.45.2/11 **การสะสมเครื่องอุปโภคบริโภคอันจำเป็นไว้ในท้องที่ต่าง ๆ (16 ตุลาคม 2487 – 4 มกราคม 2492).**
- _____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.45.2/12 **ให้กระทรวงพาณิชย์เป็นผู้ควบคุมการสั่งสินค้าจำเป็นแก่การครองชีพไปบรรเทาความขาดแคลนแก่ประชาชน (13 – 17 มีนาคม 2488).**
- _____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.45.2/13 **ขอความร่วมมือพ่อค้าอย่าให้ขึ้นราคาสินค้า (30 มีนาคม 2489 – 9 มิถุนายน 2496).**
- _____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.45.2/14 **จัดตั้งร้านค้าสง (16 – 18 สิงหาคม 2491).**
- _____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.45.2/16 **การจัดหาโภคภัณฑ์จำหน่ายแก่ประชาชน (12 ตุลาคม 2493 – 29 ตุลาคม 2494).**
- _____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.45.2/18 **การแก้ไขราคาสินค้าภายในให้ลดลง (7 สิงหาคม 2495 – 31 มีนาคม 2497).**
- _____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.45.2/20 **ร้านค้าตัวอย่างของกระทรวงเศรษฐกิจ (7 -12 กุมภาพันธ์ 2496).**
- _____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.45.2/32 **การพิจารณาใช้อำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติควบคุมโภคภัณฑ์เพื่อแก้ไขปัญหาการรวมพวกจำกัดการผลิตและขึ้นราคาสินค้า (29 ธันวาคม 2498 – 31 มกราคม 2499).**
- _____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.45.2/33 **การควบคุมคุณภาพสินค้า (2 กุมภาพันธ์ 2499).**
- _____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.45.2/35 **การแก้ไขราคาสินค้าให้ ศ.ก. ดำเนินการลดค่าครองชีพ (2 -7 เมษายน 2499).**
- _____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.45.2/36 **การกักตุนและขึ้นราคาสินค้า (3 – 30 พฤศจิกายน 2499).**
- _____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.54/4 **การช่วยเหลือชาวนาโดยวิธีการจัดตั้งสหกรณ์เข้าซื้อ (26 มีนาคม 2476 – 10 ตุลาคม 2492).**
- _____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.54/5 **โครงการทั่วไปของสหกรณ์ (2 พฤษภาคม – 7 พฤษภาคม 2477).**
- _____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.54/9 **ประกาศเปิดदनสหกรณ์ (24 มกราคม 2478 – 15 มกราคม 2480).**
- _____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.54/10 **หนังสือประมวลสหกรณ์ (30 มีนาคม 2478).**

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.54/11 **กระทรวงเกษตรฯ
เสนอโครงการขยายงานและผลแห่งจัดสหกรณ์ประจำปี (14 ตุลาคม 2479 –
4 กรกฎาคม 2483).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร 0201.54/ 29 **โครงการจัดตั้งสหกรณ์ข้าราชการใน
จังหวัดภาคใต้ (15 พ.ย. – 16 ธ.ค. 2489).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.54/32 **ร้านค้าสหกรณ์ (6 พฤษภาคม 2491).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.54/33 **การจัดตั้งร้านสหกรณ์ตามอำเภอและ
จังหวัดต่าง ๆ (18 มิถุนายน 2491 – 15 มีนาคม 2492).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.54/36 **รายงานปฏิบัติการของกรมสหกรณ์
(23 สิงหาคม 2491 – 22 พฤษภาคม 2496).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.54/41 **การโฆษณาการจัดการสหกรณ์
(8 พฤษภาคม – 6 มิถุนายน 2494).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.54/42 **โครงการร้านสหกรณ์กลาง
(1 กันยายน – 5 กันยายน 2492).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.54/45 **การใช้คำ “สหกรณ์” เป็นชื่อ
ร้านต่าง ๆ (7 พฤศจิกายน – 18 ธันวาคม 2495).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร0201.62/17 **โครงการและการปฏิบัติงานกระทรวง
เกษตร พ.ศ. ๒๔๘๖ – ๒๔๘๙ (17 พ.ค. 2486 – 4 ต.ค. 2491).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.98.6/2 **การกักกันและการค้ากำไรเกินควร
(15 กันยายน 2482 – 14 กุมภาพันธ์ 2491).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.98.6/3 **ประกาศควบคุมเครื่องอุปโภคบริโภค
ในภาวะคับขัน (25 ธันวาคม 2484 – 18 เมษายน 2495).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.98.6/4 **ประกาศควบคุมเครื่องอุปโภคบริโภค
(26 มกราคม 2485 – 12 มีนาคม 2492).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.98.6/6 **เบ็ดเสร็จเกี่ยวกับการควบคุมเครื่อง
อุปโภคบริโภค (15 พฤษภาคม 2485 – 27 มีนาคม 2495).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.98.6/7 **การซื้อสินค้าในท้องตลาดเพื่อใช้
ราชการหรือการปันส่วนเครื่องใช้ให้แก่ราชการ (31 สิงหาคม 2485 – 12 ตุลาคม
2487).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.98.6/8 **การปันส่วนเครื่องอุปโภคบริโภค
(18 ตุลาคม 2485 – 11 เมษายน 2488).**

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการ สร.0201.98.6/9 **การจำหน่ายและร้านค้าของ
ปันส่วน (13 พฤศจิกายน 2485 – 12 มิถุนายน 2487).**

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. บัญชีประมวลเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ. ๒๕๑๗. ก/ป6/2517/17
การขาดแคลนข้าว สิ้นค้าราคาแพง และการกักตุนสินค้าเนื่องจากน้ำมันขึ้นราคา
(๑ มกราคม ๒๕๑๗ – ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๗).

_____. บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ. ๒๕๒๒ ก/2/2522/2 เรื่อง ปัญหาเครื่อง
อุปโภคบริโภคที่จำเป็นต่อการครองชีพมีราคาสูงขึ้น (4 มกราคม 2522 – 31
ธันวาคม 2522).

_____. บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ. ๒๕๒๓ ก/2/2523/3 เรื่อง ภาวะค่าครองชีพ
ของประชาชน (2 มกราคม 2523 – 30 ธันวาคม 2523).

_____. บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ. ๒๕๒๔ ก/2/2524/3 เรื่อง ภาวะค่าครองชีพ
สูงขึ้นและการแก้ไขปัญหาของรัฐบาล (1 มกราคม – 31 ธันวาคม 2524).

_____. บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ. ๒๕๒๔ ก/2/2524/11 เรื่อง การผลิตสินค้า
“สินไทย” ของรัฐบาลออกจำหน่ายในราคาถูก เพื่อแก้ไขปัญหาค่าครองชีพของ
ประชาชน (6 มกราคม – 21 พฤศจิกายน 2524).

_____. บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ. ๒๕๒๕ ก/2/2525/9 เรื่อง ค่าครองชีพ
(4 มกราคม – 22 ธันวาคม 2525).

_____. บัญชีประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ. ๒๕๒๗ ก/2/2527/71 เรื่อง สหกรณ์
(29 กุมภาพันธ์ – 16 ธันวาคม 2527).

_____. บัญชีประมวลเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ. ๒๕๔๐. ก/2/2540/14. ภาวะราคาสินค้าอุปโภค -
บริโภคและการตรึงราคาของรัฐบาล. (4 กุมภาพันธ์ 2540 – 29 ธันวาคม 2540).

เอกสารที่ขึ้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2506). สมุดรายงานสถิติการเงินสหกรณ์ ประจำปี ๒๕๐๔.

กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2507). สมุดรายงานสถิติการเงินสหกรณ์ ประจำปี ๒๕๐๕. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2508). สมุดรายงานสถิติการเงินสหกรณ์ ประจำปี ๒๕๐๖. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2509). สมุดรายงานสถิติการเงินสหกรณ์ ประจำปี ๒๕๐๗. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2510). สมุดรายงานสถิติการเงินสหกรณ์ ประจำปี ๒๕๐๘. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2511). สมุดรายงานสถิติการเงินสหกรณ์ ประจำปี ๒๕๐๙. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2512). สมุดรายงานสถิติการเงินสหกรณ์ ประจำปี ๒๕๑๐. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2517). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2516. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2518). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2517. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2519). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2518. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2521). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2520. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2522). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2521. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2523). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2522.

กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2524). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2523. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2525). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2524. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2526). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2525. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2527). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2526. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2528). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2527. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2529). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2528. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2530). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2529. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2531). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2530. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2532). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2531. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2533). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2532. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2534). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2533. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2535). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2534. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2536). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2535. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2537). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2536. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2538). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2537. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2539). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2538. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2540). รายงานสถิติการเงินสหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2539. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2541). รายงานฐานะการเงินและผลการดำเนินงานรายสหกรณ์ "สหกรณ์ร้านค้า" ประจำปี 2539. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2543). รายงานฐานะการเงินและผลการดำเนินงานรายสหกรณ์ "สหกรณ์ร้านค้า" ประจำปี 2543. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2546). สถิติผลการดำเนินงานและฐานะการเงินในรอบ 10 ปี (2536 – 2545). กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2546). รายงานผลการดำเนินงานและฐานะการเงินสหกรณ์ทุกประเภท ประจำปี 2545. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2537). การส่งเสริมสหกรณ์ในช่วง 2 ปีสุดท้ายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2524). แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ห้า พ.ศ. 2525 – 2529 ภาคสหกรณ์. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (2539?). แผนงานส่งเสริมและพัฒนาสหกรณ์ในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2530 – 2534. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

กรมส่งเสริมสหกรณ์. (ม.ป.ป.). **แผนทิศทางการส่งเสริมสหกรณ์ในทศวรรษหน้า พ.ศ. (2537 – 2546) และแผนปฏิบัติการกรมส่งเสริมสหกรณ์ (พ.ศ. 2538 – 2540).** กรุงเทพฯ : กรมฯ.

_____. (ม.ป.ป.). **แนวการพัฒนาสหกรณ์ของประเทศไทย พ.ศ. 2518 – 2520.** กรุงเทพฯ : กรมฯ.

กรมสหกรณ์. (2474). **รายงานการสหกรณ์ในประเทศไทย ฉบับที่ ๘ สำหรับ พ.ศ. ๒๔๗๒.** พระนคร : กรุงเทพฯ เดลิเมล์.

_____. (2475). **รายงานการสหกรณ์ในประเทศไทย ฉบับที่ ๙ สำหรับ พ.ศ. ๒๔๗๓.** พระนคร : กรมฯ.

_____. (2477). **รายงานการสหกรณ์ในประเทศไทย ฉบับที่ ๑๑ สำหรับ พ.ศ. ๒๔๗๕.** พระนคร : กรมฯ.

_____. (2478). **รายงานการสหกรณ์ในประเทศไทย ฉบับที่ ๑๒ สำหรับ พ.ศ. ๒๔๗๖.** พระนคร : กรมฯ.

_____. (2479). **รายงานการสหกรณ์ในประเทศไทย ฉบับที่ ๑๓ สำหรับ พ.ศ. ๒๔๗๗.** พระนคร : กรมฯ.

กระทรวงสหกรณ์. (2503). **ประกาศพระบรมราชโองการ เรื่องแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ.** พระนคร : สหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย.

กองประมวลสถิติพยากรณ์. (2479). **สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย บรรพ 18 พ.ศ. 2476 – 77.** พระนคร : กองฯ.

กองประมวลสถิติพยากรณ์. (2482). **สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย บรรพ 19 พ.ศ. 2478 – 79.** พระนคร : กองฯ.

_____. (2493). **สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย บรรพ 21 พ.ศ. 2482 – 87.** พระนคร : กองฯ.

ประกาศกระทรวงเกษตรราธิการ กำหนดรับจดทะเบียนสหกรณ์. (2483, 19 กันยายน).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 56 หน้า 1853 – 1854.

ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 140 พ.ศ. 2515. (2515, 2 พฤษภาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 89 ตอนที่ 70 หน้า 14.

พระราชบัญญัติสหกรณ์ พุทธศักราช 2511. (2511, 19 มิถุนายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 85 ตอนที่ 55 หน้า 1.

พระราชบัญญัติสหกรณ์ พุทธศักราช 2542. (2542, 23 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 116 ตอนที่ 30 ก หน้า 1.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2520). **แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สี่ พ.ศ. 2520 – 2524**. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- _____. (2525). **แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ห้า พ.ศ. 2525 – 2529**. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- _____. (2530). **แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่หก พ.ศ. 2530 – 2534**. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- _____. (2535). **แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เจ็ด พ.ศ. 2535 – 2539**. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- _____. (2540). **แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด พ.ศ. 2540 – 2544**. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- _____. (2545). **แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เก้า พ.ศ. 2545 – 2549**. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- สำนักงานสถิติกลาง. (2502). **สมุดสถิติรายปีของประเทศไทย บรรพ 22 พ.ศ. 2488 – 98**. พระนคร : สำนักงานฯ.
- _____. (2503). **สมุดสถิติรายปีของประเทศไทย บรรพ 23 พ.ศ. 2499 – 2501**. พระนคร : สำนักงานฯ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2507). **สมุดสถิติรายปีของประเทศไทย บรรพ 24 พ.ศ. 2506**. พระนคร : สำนักงานฯ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (2507). **แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2504 – 2506 – 2509 ระยะที่สอง พ.ศ. 2507 – 2509**. พระนคร : สำนักงานฯ.
- _____. (2510). **แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สอง พ.ศ. 2510 – 2514**. พระนคร : สำนักงานฯ.
- _____. (2515). **แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สาม พ.ศ. 2515 – 2519**. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2543). **ผลการดำเนินงาน 3 ปี ของรัฐบาลนายกรัฐมนตรีนายชวน หลีกภัย (พ.ย.2540 – พ.ย. 2543)**. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- _____. (2545). **รายงานผลการดำเนินการของคณะรัฐมนตรีตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ รัฐบาล พันตำรวจโท ทักษิณ ชันวีตร ปีที่หนึ่ง (วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔ ถึงวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕)**. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- _____. (2546). **รายงานผลการดำเนินการของคณะรัฐมนตรีตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ รัฐบาล พันตำรวจโท ทักษิณ ชันวีตร ปีที่สอง (วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ ถึงวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖)**. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.

เอกสารชั้นรอง

หนังสือ

กรมศิลปากร. (มปป.). **บันทึกผลงานของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2491 – 2499.**

กรุงเทพฯ : กรมฯ.

กรมส่งเสริมสหกรณ์. (มปป.). **แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ห้า พ.ศ.**

2525 – 2529. กรุงเทพฯ : กรมฯ

กรมสหกรณ์. (2482). **การสหกรณ์.** พระนคร : โสภณพิพรรฒธนากร.

_____. (2484). **การสหกรณ์.** พระนคร : ไทยพิทยา.

_____. (2484). **หลักและวิธีการสหกรณ์.** พระนคร : โสภณพิพรรฒธนากร.

กระทรวงการสหกรณ์. (2495). **การสหกรณ์ในประเทศไทย.** พระนคร : เพื่อนประเสริฐพาณิชย์.

_____. (2496). **การสหกรณ์.** พระนคร : สหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย.

_____. (2496). **บทความเกี่ยวกับการสหกรณ์.** พระนคร : สหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย.

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2525). **วิวัฒนาการด้านการเกษตรกรุงรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ : กระทรวงฯ.

กระทรวงสหกรณ์. (2497). **บทความเกี่ยวกับสหกรณ์.** พระนคร : สหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย.

กระทรวงสหกรณ์. (2497). **การสหกรณ์.** พระนคร : สหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย.

_____. (2501). **การจัดการสหกรณ์ในประเทศไทย.** พระนคร : สหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย.

จूरี่รัตน์ เกียรติมาพันธ์ ประนุช ทรัพย์สาธ และ อัจฉรา ชุมดี. (2527). **วิกฤตการณ์ข้าวกับเศรษฐกิจไทย. ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ. 2484.** จักรทิพย์ นาถสุภา และ สมภพ มานะรังสรรค์. (บรรณาธิการ). หน้า 534 – 562 กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จักรทิพย์ นาถสุภา. (2530). **ความคิดสหกรณ์ของปรีดีพนมยงค์.** กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.

ชาวลิต วายุกักตร์. (2527). **การปฏิรูปเศรษฐกิจประเทศไทย พ.ศ. 2475 - 2485. ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ. 2484.** จักรทิพย์ นาถสุภา และ สมภพ มานะรังสรรค์. (บรรณาธิการ). หน้า 563 – 632 กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชาวลิต สละ. (2549). **รวมบทความเกี่ยวกับร้านสหกรณ์ เล่ม 2.** ม.ป.พ.

ชวี เกาชาวัต. (2522?). **เศรษฐศาสตร์ว่าด้วยสหกรณ์.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- ชูศรี มณีพฤกษ์. (2542). เศรษฐกิจไทยในช่วง พ.ศ. 2453 – 2475. ใน **เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา 12302 เศรษฐกิจไทย**. หน้า 191 - 242 นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เชิญ บำรุงวงศ์ และ กฤษฎา ประศาสน์วุฒิ. (2546). หลักการ อุดมการณ์สหกรณ์ และวิธีการสหกรณ์. ใน **เอกสารประมวลสาระชุดวิชา 92116 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสหกรณ์** หน้า 1 – 52 นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชำรงค์ อุดมไพจิตรกุล. (2524?). **การสหกรณ์**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- นนทพันธ์ ภักดีผดุงแดน. (2543). **คำแถลงนโยบายของรัฐบาลต่อรัฐสภา (พ.ศ. ๒๕๓๕ – ๒๕๕๓)**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ. (2545). **รายงานการวิจัยเรื่อง การค้าปลีกของไทย : ผลกระทบของการแข่งขันจากผู้ประกอบการค้าปลีกขนาดใหญ่จากต่างประเทศ**. กรุงเทพฯ : กรมการค้าภายใน.
- บริษัท ซีเอ อินเตอร์เนชั่นแนล อินฟอร์เมชั่น จำกัด. (2542). **โครงการศึกษาผลกระทบของการแข่งขันและการรวมตัวของผู้ประกอบการค้าปลีกขนาดใหญ่ในประเทศที่มีผลต่อผู้บริโภคและร้านค้าปลีกขนาดเล็ก**. กรุงเทพฯ : กระทรวงพาณิชย์.
- ประกาศสหกรณ์, พระ. (2521). **ชีวิตและผลงานด้านการสหกรณ์ของพระประกาศสหกรณ์**. ใน **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระประกาศสหกรณ์ (สดับ วีรเกียรติ) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๑**.
- ประเสริฐ จรรยาสุภาพ และ รัตนา โพธิ์สุวรรณ. (2544). **รายงานการวิจัยแนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารงานสหกรณ์ร้านค้า**. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมสหกรณ์.
- ประดิษฐ์ มัชฌิมา. (2523). **สังคมวิทยาชนบทและสหกรณ์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประเสริฐ จรรยาสุภาพ. (2545). **การสหกรณ์**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ปรีดี พนมยงค์. (2542). **เค้าโครงการเศรษฐกิจ**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์. (2539). **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ**. เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุคส์.
- พสุ สัตถาภรณ์. (2533). **การบริหารงานสหกรณ์**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ยุพวรรณ อินทรโกมาลย์สุต. (2499). **การสหกรณ์ในประเทศไทย จาก 2459 – 2497**. พระนคร : กระทรวงสหกรณ์.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาถิน. (2546). **พจนานุกรมศัพท์เศรษฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์. (2538). **ศัพท์การตลาดและการโฆษณา**. กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา.

สด ฐมโรหิต. (2520?). **จดหมายเปิดผนึกเรื่องสังคมนิยมหรือสหกรณ์จาก สด ฐมโรหิต ถึงท่านนายกรัฐมนตรี สัญญา ธรรมศักดิ์ สอบถามความคิดของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดีพนมยงค์.** กรุงเทพฯ : ไทยเซเซม.

สด ฐมโรหิต. (2519). **สหกรณ์ทางรอดทางเดียวของไทย.** กรุงเทพฯ : เรื่องศิลป์.

สมานวนกิจ, หลวง. (2523). **ชาวนาเดนมาร์ก ร่ำรวยขึ้นได้อย่างไร. ใน สังคมวิทยาสหบทและสหกรณ์.** หน้า 343 – 368 กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สวัสดิ์ เอกพัตร. (2508). **หลักการสหกรณ์ประเภทต่าง ๆ และวิเคราะห์การบริหารงานสหกรณ์หาทุนในประเทศไทย.** พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

สำนักเลขาธิการรัฐสภา. (ม.ป.ป). **รวมคำแถลงนโยบายรัฐบาลและรายชื่อคณะรัฐมนตรีคณะที่ ๑ – ๔๓.** กรุงเทพฯ : สำนักฯ.

สุภชัย มนัสไพบุลย์. (2515). **รวมบทความและทัศนะเกี่ยวกับงานสหกรณ์.** กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

สุรัชชา วิวัฒน์ชาติ. (2528). **แนวคิดเกี่ยวกับสหกรณ์การขาย การซื้อ และการบริการในประเทศไทย. ใน เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา 92219 สหกรณ์การขาย การซื้อ และการบริการ** หน้า 45 - 102 นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

อนันต์ ชำนาญกิจ. (2546). **สหกรณ์ร้านค้า. ใน ประมวลสาระชุดวิชา 92116 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสหกรณ์.** หน้า 69 – 101 นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

อรุณี ผลน้อย. (2546). **เล่นหล่ยมค้าปลีก – ค้าส่ง.** กรุงเทพฯ : บันสน.

โอภาวดี เข้มทอง. (2546). **วิวัฒนาการสหกรณ์ในต่างประเทศ. ใน ประมวลสาระชุดวิชา 92116 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสหกรณ์** หน้า 53 – 116 นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

วิทยานิพนธ์

ชลอ กลับดี. (2496). **ประวัติร้านสหกรณ์.** วิทยานิพนธ์สหกรณ์และเศรษฐศาสตร์บัณฑิต พระนคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ปราณี กล้าส้ม. (2529). **การแก้ปัญหาเศรษฐกิจเกี่ยวกับชาวนาโดยวิธีการสหกรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

ผาณิต รวมศิลป์. (2521). **นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481 – 2487.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

พนิดา พัฒนบณเมือง. (2544). **เจตคติของผู้บริโภคที่มีต่อการพัฒนาร้านสหกรณ์ กรณีศึกษา ร้านสหกรณ์กรุงเทพ จำกัด และร้านสหกรณ์พระนครจำกัด**. ปริญญาโทบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. (การตลาด). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

พันธุ์ม ดิษยมณฑล. (2509). **วิวัฒนาการของสหกรณ์ในประเทศไทยอันจะนำมาซึ่งความมั่นคงของชาติ**. วิทยานิพนธ์ พระนคร : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.

วารสาร

กรมสหกรณ์. (2483, เมษายน - มิถุนายน). การจัดสหกรณ์ในขอบปี พ.ศ. ๒๔๘๒. **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 2(1) : 21 - 36.

_____. (2484, กรกฎาคม - กันยายน). การจัดสหกรณ์ในขอบปี พ.ศ. ๒๔๘๓. **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 3(3) : 257 - 275.

_____. (2485, เมษายน - มิถุนายน). การจัดสหกรณ์ในรอบปี ๒๔๘๔. **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 4(2) : 127 - 137.

_____. (2490, มกราคม - มีนาคม). การจัดสหกรณ์ในรอบปี ๒๔๘๕ - ๒๔๘๖. **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 5(1) : 57 - 66.

กระจำจ โหตระภวานนท์. (2482, มกราคม - มีนาคม). ข่าวการจัดตั้งร้านสหกรณ์ศรีอยุธยา. **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 1(4) : 381 - 384.

กระทรวงสหกรณ์. (2497, เมษายน - มิถุนายน). รายงานประจำปี พ.ศ. ๒๔๙๖ **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 1(1) : 114 - 133.

กรมชลประทาน. (2482, เมษายน - มิถุนายน). ร้านสหกรณ์บ้านเกาะจำกัดสินไห้. **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 1(1) : 36 - 43.

กล่อม อิศรพันธุ์. (2505, ธันวาคม). รัฐบาลกับสหกรณ์. **สรรพากรสาร**. 9(12) : 1 - 9.

การจัดสหกรณ์ในรอบปี ๒๔๙๘. (2498, เมษายน - มิถุนายน). **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 13(4) : 261 - 267.

การจัดตั้งสหกรณ์ในรอบปี ๒๕๐๐. (2501, มกราคม - มีนาคม). **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 16(1) : 59 - 64.

การสหกรณ์ในประเทศไทยโดยสังเขป. (2482, เมษายน - มิถุนายน). **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 1(1) : 15 - 29.

จินดาสนิท, หลวง. (2482, กรกฎาคม - กันยายน). ประวัติการจัดสหกรณ์ในประเทศไทยโดยสังเขป. **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 1(2) : 96 - 105.

จิระภา โตสมบุญ. (2546, เมษายน - มิถุนายน). วิวัฒนาการของช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคในประเทศไทย. **วารสารบริหารธุรกิจ**. 26(98) : 1 - 18.

- ทนุ สาตราภัย. (2494, มกราคม – มีนาคม). การประชุมทางเทคนิคว่าด้วยสหกรณ์. **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 9(1) : 1 – 17.
- ทรงธรรม จิตตอารี. (2524, 20 มิถุนายน). การแก้ปัญหาค่าครองชีพโดยวิธีสหกรณ์. **ข่าวพาณิชย์**. (32) : 8 – 9.
- เทพ ไสยานนท์. (2518, มีนาคม – เมษายน). นโยบายการส่งเสริมร้านสหกรณ์. **หนังสือพิมพ์สหกรณ์** 32 (2) : 1 – 10.
- _____. (2522, กรกฎาคม – กันยายน). ความล้มเหลวของสหกรณ์. **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 37(3) : 22 - 28.
- เทพ ไสยานนท์ และ ประดิษฐ์ มัชฌิมา. (2517, มีนาคม – เมษายน). **การแก้ปัญหาเศรษฐกิจโดยวิธีการสหกรณ์**. ในหนังสือพิมพ์สหกรณ์ 33 (2) : 5 – 12.
- ธนาคารกรุงศรีอยุธยา. (2545, ตุลาคม). การขยายตัวของดีสเคานท์สโตร์...ผลกระทบต่อธุรกิจค้าปลีกไทย. **พราสาทสังขมฉบับเศรษฐกิจวิเคราะห์**. 20(10) : 22 – 34.
- ธนาคารกสิกรไทย. (2528, 1 – 15 กันยายน). คีทห้วงสรรพสินค้า : ท่ามกลางพายุร้ายเศรษฐกิจ. **สรุปข่าวธุรกิจ**. 16(17) : 10 – 19.
- ธนาคารกสิกรไทย. (2530, 16 – 31 มีนาคม). ธุรกิจห้างสรรพสินค้า : แนวโน้มที่กำลังเบี่ยงเบนสู่มิติใหม่. **สรุปข่าวธุรกิจ**. 18(6) : 8 – 17.
- นิยม วุฒิชำร. (2495, มกราคม – มีนาคม). การจัดสหกรณ์ในรอบปี ๒๔๙๔. **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 10(1) : 35 – 47.
- บุญเลิศ กิจทวีรัตน์. (2535, พฤศจิกายน). คอนวีเนียนส์โตร์ (Convenience Store). **วารสารเศรษฐกิจ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด**. 24(11) : 23 – 27.
- บุษบง วงศ์หล่อสายชล. (2544, มกราคม – มิถุนายน). ผลกระทบที่เกิดจากการขยายตัวของดีสเคาน์สโตร์ที่มีต่อร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมในเขตกรุงเทพมหานคร. **วารสารบริหารธุรกิจรังสิต**. 3(6) : 85 – 106.
- ประกาศสหกรณ์, พระ. (2504, ตุลาคม). กระทรวงสหกรณ์และนโยบายความมั่นคงของชาติ. **รัฐาภิรักษ์**. 3(4) : 563 – 616.
- ประชัน วัลลิโก. (2531, 3 กุมภาพันธ์). สหกรณ์ร้านค้าผู้พ่ายแพ้. **ข่าวพาณิชย์**. (38) : 9.
- ปราณี กล้าส้ม. (2531, มิถุนายน). ความยากไร้ของชาวนาไทยกับการแก้ไขด้านสหกรณ์ พ.ศ. 2459 – 2478. **วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์**. 6(2) : 49 – 63.
- ปลัดกระทรวงการสหกรณ์. (2496, มกราคม – มีนาคม). คำบรรยายผลแห่งการปฏิบัติงานของกระทรวงการสหกรณ์ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕. **หนังสือพิมพ์สหกรณ์**. 11(1) : 1 - 13
- มัทนา เกษกมล. (2522, ตุลาคม – ธันวาคม). การดำเนินการช่วยเหลือชาวนาโดยวิธีการสหกรณ์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์. **วารสารธรรมศาสตร์**. 9(22) : 2 – 21.

ยุทธศักดิ์ คณาสวัสดิ์. (2544, กุมภาพันธ์). ดำเนินธุรกิจค้าปลีกค้าปลีกในไทย. **วารสารส่งเสริมการลงทุน**. 12(2) : 18 – 30.

ร้านสหกรณ์พระนคร. (2514, 18 เมษายน). **สารประชาชน**. 8(355) : 6 – 7, 50.

ละออง ศรีสุคนธ์. (2496, กรกฎาคม – กันยายน). ร้านสหกรณ์พระนคร. **หนังสือพิมพ์สหกรณ์** 11(3) : 168 – 174.

วิทวัส รุ่งเรืองผล. (2546, มกราคม – มีนาคม). ปัญหาร้านโชห่วยและร้านสะดวกซื้อรายย่อยกับแนวทางแก้ไข. **วารสารบริหารธุรกิจ**. 26(97) : 15 – 30.

สุนาวินวิวัฒน์, หลวง. (2499, มกราคม – มีนาคม). คำปราศรัยของพลเรือโท หลวงสุนาวินวิวัฒน์. **หนังสือพิมพ์สหกรณ์** 14(1) : 1 – 9.

สุเทพ พันประสิทธิ์. (2544, กันยายน – ธันวาคม). ความเจริญเติบโตและการแข่งขันของการปลีกในประเทศไทย. **สุทธิปริทัศน์**. 15(47) : 42 – 51.

อนุชา ชชาติรักษา. (2545, กรกฎาคม – ธันวาคม). การค้าปลีกข้ามชาติ : ผลกระทบและแนวทางแก้ไข. **รัฐศาสตร์ปริทัศน์**. 37(9) : 219 – 234.

อำพล นววงศ์เสถียร. (2547, มกราคม – มิถุนายน). พฤติกรรมการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภคที่มีต่อร้านสะดวกซื้อในสถานีบริการน้ำมันในเขตกรุงเทพมหานคร. **วารสารวิชาการวิทยาลัยเซาธ์อีสท์บางกอก**. 2(2) : 63 – 98.

หนังสือพิมพ์

6 สหกรณ์รวมพลังเปิดอีโกลุยสู่ห้าง. (2536, 17 – 19 มิถุนายน). **ฐานเศรษฐกิจ**. 13(693) : 37 - 38

จุฑาทิพย์ ภัทราวาท. (2544, 27 กรกฎาคม). ปัญหาขบวนการสหกรณ์ไทยและแนวทางแก้ไขพระราชบัญญัติสหกรณ์. **ผู้จัดการ**. 11(3316 (3314)) : 9.

ฟื้นฟูสหกรณ์ทั่วประเทศ หนุนค้าปลีกโชห่วยไทย. (2544, 18 กันยายน). **ผู้จัดการ**. 11(3361(3359)) : 17 – 18.

สหกรณ์ร้านค้า ผนึกพลังจัดซื้อรวมลดต้นทุนสินค้าเพิ่มสมรรถนะสู่ศึก. (2541, 1 – 4 มีนาคม). **ฐานเศรษฐกิจ**. 18(1257) : 24.

หนังสือภาษาอังกฤษ

- Cooperative Ministry. (1957). *Cooperative Movement in Thailand*. Bangkok : Cooperative Ministry.
- Pradit Machima. (1992). *Basic Features of a Co-operative Society (With special reference to Consumer Coops)*. New Delhi : ICA ROAP.
- _____. (1993). *Brief Description of Consumer Cooperative Movements in Asia*. New Delhi : ICA ROAP.
- _____. (1994). *Cooperative Principles, Basic Values and Operating Guidelines for Asian Consumer Cooperatives*. New Delhi : ICA ROAP.
- _____. (1995). *Operating Guidelines for Organizing a Successful Self-Service Shop*. New Delhi : ICA ROAP.
- _____. (n.d.). *ICA and the Development of Consumer Cooperatives in Asia and the Pacific*. New Delhi : ICA ROAP.

แหล่งข้อมูลออนไลน์

- กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2546). *สารสนเทศความรู้ สหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2541*. (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.cad.go.th/coopinfo/mart/mart.html วันที่สืบค้น 21 ตุลาคม 2546.
- _____. (2546). *สารสนเทศความรู้ สหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2542*. (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.cad.go.th/prospectus/prospectus42/shop/main.html วันที่สืบค้น 22 ตุลาคม 2546.
- _____. (2546). *สารสนเทศความรู้ สหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2543*. (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.cad.go.th/prospectus/prospectus43/shop/first.html วันที่สืบค้น 22 ตุลาคม 2546.
- กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2546). *สารสนเทศความรู้ สหกรณ์ร้านค้า ประจำปี 2544*. (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.cad.go.th/prospectus/prospectus44/shop/main2.html วันที่สืบค้น 22 ตุลาคม 2546.
- _____. (2546). *สถานะทั่วไปของสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกรสหกรณ์*. (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.cad.go.th/policy/table/alonet_back_sep46.html วันที่สืบค้น 16 ตุลาคม 2546.
- กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2546). *สถิติสหกรณ์ พ.ศ. 2546*. (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.cpd.go.th วันที่สืบค้น 1 กรกฎาคม 2546.
- _____. (2546). *ประวัติการสหกรณ์ในประเทศไทย*. (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.cpd.go.th/web/coop_data/coopknow/history_th.htm วันที่สืบค้น 7 ตุลาคม 2546.
- _____. (2546). *พระราชบัญญัติสหกรณ์ พุทธศักราช 2471*. (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.cpd.go.th/web/coop_data/law/2471.htm วันที่สืบค้น 16 ตุลาคม 2546.

- กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2546). **พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.cpd.go.th/web/coop_data/law/lawsahakorn.htm วันที่สืบค้น 16 ตุลาคม 2546.
- _____. (2548). **กฎกระทรวงกำหนดประเภทของสหกรณ์ที่จะรับจดทะเบียน พ.ศ. ๒๕๔๘**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.cpd.go.th/web/coop_data/law/kotkrashong4-8-48.htm วันที่สืบค้น 2 พฤศจิกายน 2548.
- เซเว่นอีเลฟเว่น. (2548). **Investor Zone Financial Information**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา http://www.7eleven.co.th/Investor_Zone/investor_financial.html วันที่สืบค้น 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548.
- _____. **Investor Zone Operational Information**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา http://www.7eleven.co.th/Investor_Zone/investor_operate_year.html วันที่สืบค้น 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548.
- บิ๊กซีซูเปอร์เซ็นเตอร์. (2548). **Big C _____ ประวัติโดยสังเขป**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา <http://www.bigc.co.th/th/profile/history/history.asp> วันที่สืบค้น 20 ตุลาคม พ.ศ. 2548.
- _____. (2548). **Big C _____ Leaderprice**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.bigc.co.th/th/leaderprice/index.asp วันที่สืบค้น 20 ตุลาคม พ.ศ. 2548.
- _____. (2548). **Big C _____ บิ๊กซีซูเปอร์เซ็นเตอร์ _____ รายงานประจำปี 2545**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.bigc.co.th/en/profile/common/annul_report_2002.pdf วันที่สืบค้น 20 ตุลาคม พ.ศ. 2548.
- ห้างเซ็นทรัลดีพาร์ตเมนต์สตรี. (2548). **Our history**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา <http://www.central.co.th/web/html/th/aboutus/history.html> วันที่สืบค้น 15 กันยายน พ.ศ. 2548.
- International Cooperative Alliance. (2004). **ICA Sectoral Organisations**. (Online). www.ica.coop วันที่สืบค้น 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2547.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายภาณุพันธุ์ สุวัฒนนท์
วันเดือนปีเกิด	วันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2521
สถานที่เกิด	เขตพญาไท จังหวัดกรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	24/1 ซ.เยาวราช 43 ถ. เยาวราช แขวงจักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร 10100
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2539	มัธยมศึกษาตอนปลาย จาก โรงเรียนสาธิต มศว ประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม)
พ.ศ. 2543	ครุศาสตรบัณฑิต (สังคมศึกษา) จาก สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา
พ.ศ. 2548	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ